

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**AHMED MİDHAT EFENDİ’NİN HAVARİLER İLE İLGİLİ
VERDİĞİ BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kübra CENGİZ

BURSA - 2019

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**AHMED MİDHAT EFENDİ’NİN HAVARİLER İLE İLGİLİ
VERDİĞİ BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kübra CENGİZ

Danışmanı:

Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI

BURSA - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T.C

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda 701521018 numaralı **Kübra CENGİZ**'in hazırladığı “**Ahmed Midhat Efendi'nin İlk Dönem Hıristiyanlık Tarihi ile İlgili Verdiği Bilgilerin Değerlendirilmesi**” konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20/09/2019 günü **9.30-11.00** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin / çalışmasının (Başarılı / Başarısız) olduğuna (Oy Birliği/~~Oy Çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı

Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Ahmet TÜRKAN
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

20/09/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 26/9/2019

Tez Başlığı / Konusu: **Ahmed Midhat Efendi'nin Havariler ile İlgili Verdiği Bilgilerin Değerlendirilmesi**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 79 sayfalık kısmına ilişkin, 26/08/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

K. Cengiz
20/09/2019

Adı Soyadı: Kübra CENGİZ

Öğrenci No: 701521018

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Dinler Tarihi

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI

Tarih: 20/09/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “Ahmed Midhat Efendi’nin Havariler ile İlgili Verdiği Bilgilerin Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Kübra CENGİZ

Adı Soyadı : Kübra CENGİZ

Öğrenci No : 701521018

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Dinler Tarihi

Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Adı ve Soyadı	: Kübra CENGİZ
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Dinler Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xiii + 107
Mezuniyet Tarihi	: / / 20.....
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI

“Ahmed Midhat Efendi’nin Havariler ile İlgili Verdiği Bilgilerin Değerlendirilmesi”

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde yaşamış, farklı tür ve alanlardaki çalışmalarıyla öne çıkan Ahmed Midhat Efendi, Dinler Tarihi alanında da öncü bir isimdir. Onun Müslüman bir yazar olarak, Hıristiyanlığa yönelik araştırma ve eleştirileri ayrıca dikkat çekmektedir. Ahmed Midhat’ın eserlerinde ele aldığı bir konu da, Hıristiyanlığın ilk döneminde önemli bir rol alan Havariler ve biyografileridir. Çalışmamızda, önceki araştırmalardan farklı olarak, sadece Ahmed Midhat ve eseri hakkında bilgi verilmemiş, Ahmed Midhat’ın sunduğu içerik, Hıristiyan kaynaklarla ve günümüz araştırmalarıyla karşılaştırmalı incelenerek değerlendirilmiştir. Giriş ve iki bölümden oluşan araştırmamızın birinci bölümünde, Ahmed Midhat’ın verdiği bilgiler doğrultusunda, Hıristiyanlığın ortaya çıktığı coğrafyanın siyasi, ilmî ve dinî yapısı ele alınmış, daha sonra bu veriler günümüz kaynaklarıyla karşılaştırılmıştır. Kimi zaman da Ahmed Midhat’ın kullandığı kaynaklara ulaşılmış ve bilgiler teyit edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde, Ahmed Midhat’ın havariler ve biyografileri hakkında verdiği bilgiler ve eleştiri noktaları sunulmuş, ardından Hıristiyan kaynakların açıklamalarına ve günümüz araştırmacılarının görüşlerine yer verilmiştir. Eleştiri noktalarında Yeni Ahit

yorumlarına başvurulmuş, Hıristiyan yorumcuların düşüncelerine de işaret edilmiştir. Son olarak ele alınan konunun genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Ahmed Midhat, Hıristiyanlık, Müslüman-Hıristiyan Polemiği, Tarihsel Eleştiri,
Havari, Petrus, Pavlus, Müdafaa, Apoloji.

ABSTRACT

Name and Surname : Kübra CENGİZ
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : History of Religions
Degree Awarded : Master
Page Number : xiii + 107
Degree Date : / / 20.....
Supervisor : Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI

“Evaluation of the Information Given by Ahmed Midhat Efendi about the Apostles”

Ahmed Midhat Efendi, who lived in the Ottoman Empire in the 19th century and became prominent with his works in various branches and fields, is a pioneer in the field of History of Religions. As a Muslim writer, his research and criticism of Christianity also attracts attention. One of the subjects that Ahmed Midhat dealt with in his works is the apostles and their biographies, which played an important role in the early Christian period. In our study, unlike previous studies, not only information about Ahmed Midhat and his work has been given, but also the content presented by Ahmed Midhat has been evaluated by comparing with Christian sources and current researches. In the first chapter of our study, which consists of an introduction and two chapters, the political, scientific and religious structure of the geography where Christianity emerged has been analyzed through information given by Ahmed Midhat and afterwards, this information has been compared with today’s sources. Sometimes, the sources used by Ahmed Midhat have been reached and the information has been confirmed. In the second chapter of the thesis, information and criticism points given by Ahmed Midhat about the apostles and their biographies have been presented, then the explanations of Christian sources and the opinions of today’s researchers have been given. The New

Testament interpretations have been referred in the points of criticism and the opinions of the Christian commentators have been pointed out. Finally, a general evaluation of the subject has been made.

Keywords:

Ahmed Midhat, Christianity, Muslim-Christian Polemic, Historical Criticism,
Apostle, Peter, Paul, Defence, Apology

ÖNSÖZ

Farklı din mensuplarının bir arada yaşayabildiği bir dönem ve coğrafyada dünyaya gelen Ahmed Midhat Efendi, çeşitli alanlarda eser veren bir yazardır. Bu yüzden onunla ilgili farklı alanlarda araştırmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Genellikle edebî kişiliğiyle tanınan müellif, Türkiye’de Dinler Tarihi alanının da öncü isimlerindedir. Osmanlı’nın yıkılış döneminde, hoşgörü politikasının suiistimal edildiğini gören Ahmed Midhat, Dinler Tarihi kapsamında sayılan Hıristiyanlık üzerine özel bir araştırma yapmıştır.

Ahmed Midhat ve Hıristiyanlık üzerine çalışmaları hakkında, Dinler Tarihi alanında çeşitli tezler yazılmıştır. Çalışmamızda ise, diğerlerinden farklı olarak, Ahmed Midhat’ın Hıristiyanlıkla ilgili verdiği genel bilgileri sunmakla yetinilmemekte, Hıristiyanlığın öncü isimleri havariler hakkında bahsettiği içerik ve eleştiri noktaları genellikle Osmanlıca eserinden latinize edilmiş alıntılarla belirlendikten sonra, Hıristiyan kaynaklarla ve günümüz araştırmalarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Birinci bölümde, Ahmed Midhat’ın Hıristiyanlığın ortaya çıktığı coğrafyayla ilgili verdiği bilgiler, tarihsel verilerle karşılaştırılmaktadır. Daha sonra Ahmed Midhat’ın isimlerini verdiği, inanç esaslarından ve uygulamalarından bahsettiği, o dönemde mevcut olan Yahudi mezhepleri, günümüz verileriyle incelenmektedir. İkinci bölümde, Ahmed Midhat’ın verdiği bilgiler doğrultusunda, havariler ve sonradan havari kabul edilen Pavlus ele alınmaktadır. Petrus başlığında, Petrus’un biyografisi sunulduktan sonra Yeni Ahit’teki karakteri, İsa’yı inkârı, itaatsizliği, Hananya ve Safira’nın ölümündeki rolü, Musa şeriatındaki tutumu, Roma’da geçirdiği zaman ve ölümü ile ilgili tartışmalı konular değerlendirilmektedir. Biyografileriyle ilgili fazla bilgi olmayan diğer havarilerden de bahsedilmekte, Matta ve Yuhanna gibi İncil yazarı kabul edilen havarilerin, bu İncilleri yazıp yazmadığına dair görüşlere yer verilmektedir. Yine bu bölümde, Yahuda İskaryot’un ihaneti sonrasındaki akıbeti ile ilgili Yeni Ahit’te geçen farklı rivayetler sunulmakta, Hıristiyan yorumcuların açıklamalarına da değinilmektedir. Son olarak, Ahmed Midhat’ın Pavlus hakkındaki araştırması konu edinilmekte, Pavlus’un Hıristiyanlığı anlatmak için gönderilen yedi diyakondan biri olan Stephan’ın taşlanmasında rol alması, rüyeti, Roma vatandaşlığı ve Musa şeriatıyla ilişkisi gibi tartışmalı konular, günümüz araştırmalarıyla da ortaya konulmaktadır.

Diğer dinleri incelemekte hiçbir sakınca görmeyen ve özgüvenli bir Müslüman olan Ahmed Midhat'ın, Hıristiyanlıkla ilgili sunduğu içeriği inceleme fırsatı bulduğum için sevinç duymaktayım. Bu çalışmanın başlangıcında, ilgi ve desteklerini gördüğüm kişilere teşekkürü borç bilirim. Öncelikle, lisansüstü eğitimde beni cesaretlendiren, dil öğrenmemi teşvik eden, tez yazım sürecinde bilgisinden ve kaynaklarından istifade ettiğim, desteklerini her daim hissettiğim danışmanım Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI'ya çok müteşekkirim. Bu süreçte beni, sevgiyle ve sabırla motive eden aileme, ayrıca maddi, manevi desteklerini sunan okul idarecilerime ve öğretmen arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Kübra CENGİZ

Bursa 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	xi
GİRİŞ	1
A) Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodu	1
B) Kaynaklar	3
1) Tezler	3
2) Makaleler	4
C) Ahmed Midhat'ın Hayatı, Eserleri ve Dinler Tarihine Katkısı.....	5
BİRİNCİ BÖLÜM: HİRİSTİYANLIĞIN KURULUŞ VE YAYILIŞ TARİHİ. 10	
A) HİRİSTİYANLIĞIN BAŞLANGICINDA FİLİSTİN COĞRAFYASI 10	
1) Siyasi Durumu	10
2) İlmî Durum	12
3) Felsefî Mezhepler	13
a) Ferisilik	13
b) Sadukilik	14
c) Essenilik	15
d) Yahudailer.....	16
e) Therapeuteler	17

f) Rekabiler	17
g) Heroditler	18
h) Vaftizci Yahya	18
İKİNCİ BÖLÜM: HAVARİLER.....	21
A) HZ. İSA DÖNEMİNDEKİ HAVARİLER	22
1) Petrus	22
a) <i>Adı ve Etimolojisi</i>	22
b) <i>Biyografisi</i>	26
b.1) Petrus'un Karakteri	28
b.2) Petrus'un İnkârı	29
b.3) Petrus'un İtaatsizliği ve Tereddüdü	31
b.4) Hananya ve Safira'nın Ölümü	35
b.5) Petrus ve Musa Şeriatı	37
b.6) Petrus ve Roma	45
2) Andre	54
3) Yuhanna	54
4) Filip (Filipus, Philip)	57
5) Büyük Yakup	58
6) Bartelemi.....	59
7) Tomas	60
8) Matta	62
9) Simun	67
10) Yuda.....	68
11) Küçük Yakup	73
12) Yud	75

B) SONRADAN HAVARİ KABUL EDİLEN KİŞİLER	75
1) Pavlus.....	76
a) <i>Biyografisi</i>	76
a.1) Doğduğu Yer ve Roma Vatandaşlığı	76
a.2) Fiziksel Özellikleri.....	80
a.3) Adı.....	82
a.4) Eğitimi.....	83
a.5) Etyen'in Taşlanmasıdaki Rolü.....	84
a.6) Pavlus'un Rüyeti.....	85
a.7) Pavlus'un Misyon Yolculukları ve Roma Günleri.....	89
SONUÇ	96
BİBLİYOGRAFYA	98

GİRİŞ

A) Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodu

Araştırmamızda, Osmanlı Devleti'nin buhranlı döneminde yaşayan, 19. yüzyılda misyonerlik faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yapıldığını gören Ahmed Midhat Efendi'nin, Hıristiyanlığın ilk dönemine dair inceleme ve eleştirileri konu edilmektedir. Ahmed Midhat'ın, *Müdafaa* adlı eserinin ilk iki cildinde geçen, Hıristiyanlığın kuruluşunda havarilerin rolü ele alınmakta, Ahmed Midhat'ın kullandığı kaynaklar, verdiği bilgiler ve tenkit noktaları değerlendirilmektedir.

Araştırmamızın amacı, Ahmed Midhat'ın yazdıklarından hareketle, kendisinin ve o dönemin Hıristiyanlık algısını ortaya koymak, Ahmed Midhat'ın Hıristiyan kaynaklarına hâkimiyetini belirlemek, verdiği bilgilerin günümüz araştırmalarıyla örtüşüp örtüşmediğini tespit etmek, eleştiri noktalarının Hıristiyanlar açısından nasıl yorumlandığını ortaya koymak ve genel değerlendirmesini yapmaktır.

Birinci bölümde Ahmed Midhat'ın, Hıristiyanlığın kuruluş ve yayılış tarihinde Filistin bölgesinin siyasî, ilmî, felsefî durumuyla ilgili verdiği bilgiler incelenmektedir. İkinci bölümde ise araştırmanın asıl kısmı yer almakta, Ahmed Midhat'ın tek tek inceleme yaptığı "havariler ve havari sayılan kişiler" ele alınmaktadır. Bu bölümde, Ahmed Midhat'ın verdiği bilgiler çoğunlukla eserinden birebir alıntı yapılarak, kimi zaman da kısaca özetlenerek sunulmaktadır. Daha sonra Hıristiyanlığın ilk öncülerinin hayat hikâyeleri, Yeni Ahit'teki ve kilise kaynaklarındaki konumları günümüz araştırmalarıyla da karşılaştırılarak belirlenmektedir. Ahmed Midhat'ın araştırma ve eleştirilerinde detaylı bilgi vermesi nedeniyle, "Petrus" ve "Pavlus" için ayrıntılı bir inceleme yapılmaktadır.

Araştırmamızda öncelikli olarak, Ahmed Midhat'ın ilk dönem Hıristiyanlığında havarilerin konumu ile ilgili verdiği bilgiler ve eleştiri noktaları verilmektedir. Genellikle, Osmanlıca kaleme alınmış *Müdafaa* isimli eserinden yararlanılmakta, ilgili bölümler Türkçeye latinize edilerek, kimi zaman da özetlenerek aktarılmaktadır. Daha sonra aktarılan bilginin Yeni Ahit'teki yeri, Hıristiyan kaynaklardaki karşılığı

incelenmekte, günümüzde yerli ve yabancı araştırmacıların çalışmaları, verilen bilgilerin tarihsel gerçekliğe uygunluğu deskriptif ve analitik yöntemle sunulmaktadır.

Konumuz gereği Ahmed Midhat Efendi'nin açıklamalarından sonra, Hıristiyanların kaynaklarına, özellikle Katolik Ansiklopedisi'ne,¹ kilise babalarının görüşlerine, Yeni Ahit yorumlarına ve günümüz araştırmacılarının görüşlerine başvurulmaktadır. Ahmed Midhat'ın çalışmasında, aktardığı bilgilerin çoğunlukla hangi kaynaktan alındığı belirtilmediğinden, bazı verilere ulaşmamız gç olmakta, kimi zaman da sınırlı kalmaktadır.

Birinci bölümde, Hıristiyanlığın doğuşunda Filistin coğrafyasının siyasi, ilmî ve dinî durumu hakkında Ahmed Midhat'ın verdiği bilgilerle, günümüz kaynaklarındaki veriler karşılaştırılmakta, Yahudi mezhepleri incelenirken yararlanılabildiği ölçüde Yahudilik Ansiklopedisi'nden bilgilere başvurulmaktadır.² İkinci bölümde, Petrus'un Katolik Kilisesi'nde özel bir yeri olduğu göz önüne alınarak Ahmed Midhat'ın Petrus'la ilgili verdiği bilgiler, Yeni Ahit ve Katolik kaynaklarıyla karşılaştırılarak ele alınmakta, Ahmed Midhat'ın eleştiri noktalarına, Hıristiyan yorumcuların getirdiği açıklamalara ve günümüz araştırmacılarının görüşlerine değinilmektedir. Diğer havarilerle ilgili de genel olarak, Katolik Ansiklopedisi'nden faydalanılmakta, ulaşılabildiği ölçüde günümüz araştırmacılarının çalışmalarına yer verilmektedir. Pavlus ile ilgili bölümde ise Ahmed Midhat'ın verdiği bilgilerden sonra, şinasi Gündüz ve Fuat Aydın'ın Pavlus'la ilgili çalışmalarından açıklamalar yapılmaktadır.³ Ahmed Midhat'ın Pavlus'la ilgili eleştiri noktalarına, Hıristiyan yorumcuların bakış açısı ve görüşleri eklenmektedir. Sonuçta da genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

¹ Charles G. Herbermann (ed.), *The Catholic Encyclopedia*, New York: The Encyclopedia Press, 1917.

² Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.ř., 2002.

³ şinasi Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, 5. bs., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017; Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, İstanbul: Eskiyeeni Yayınları, 2011.

B) Kaynaklar

1) Tezler

- a) *İslâm-Hıristiyan Polemiği Açısından Ahmed Midhat Efendi, Yaşar YUMAK, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, s. 98*

Tez çalışması, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Ahmed Midhat Efendi ve yaşadığı dönem ele alınmıştır. Birinci bölümde Ahmed Midhat'ın Hıristiyanlıkla ilgili eserleri ve görüşleri incelenmiştir. Ahmed Midhat'ın Hıristiyanlık tarihi ve inanç esasları hakkında verdiği bilgiler ile temel tartışma noktalarından genel olarak bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise Ahmed Midhat'ın tebşirat ile ilgili eseri, kutsal kitaplarda ve tarihi olaylarda tebşirat konusuna değinilmiştir. Tezde, Ahmed Midhat'ın aktardığı bilgiler genel mahiyetiyle sunulmuş, konumuzla ilgili olan Ahmed Midhat'ın havarilerle ilgili aktardığı bilgiler, üç, dört sayfada özetlenmiştir.⁴

- b) *Dinler Tarihi Açısından Ahmed Mithat Efendi, Elif KARAYEL, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, s. 84*

Giriş ve iki bölümden oluşan bu tezin giriş bölümünde, Türkiye'de dinler tarihi çalışmalarından genel olarak bahsedilmiş, Ahmed Midhat'ın dinler tarihi alanına dair eserleri ve eserlerinin içeriği ele alınmıştır. Ahmed Midhat'ın *Tarih-i Edyan* eserinden, dinler tarihinin önemine dair düşünceleri aktarılmıştır. Birinci bölümde, Ahmed Midhat'ın *Tarih-i Edyan* eserinden hareketle, dinin başlangıcı başlığı incelenmiş; ilk dinler, fetiş dinleri, putperestlik hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise, Ahmed Midhat'ın Hıristiyanlık ile ilgili araştırması ele alınmış; Hıristiyanlık tarihi ve Hıristiyanlıkla ilgili temel eleştiri noktalarına değinilmiştir. Konumuzla ilgili olan "Hıristiyanlık öncesi Filistin coğrafyasının durumu ve havariler" beş sayfada özetlenmiştir.⁵

⁴ Yaşar Yumak, *İslâm-Hıristiyan Polemiği Açısından Ahmed Midhat Efendi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2001.

⁵ Elif Karayel, *Dinler Tarihi Açısından Ahmed Mithat Efendi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2002.

c) **Ahmet Mithat Efendi'nin 'Müdafaa' (Birinci Kitap) Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi, Hasan ÖZARSLAN, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, s. 264**

Bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Ahmed Midhat'ın hayatı, eserleri ve özellikle Müdafaa serisi ele alınmıştır. Birinci bölümde; Ahmed Midhat'ın, *Müdafaa*'da -birinci cildinde- kullandığı kaynaklar belirlenmiş, Müdafaa'nın dinler tarihindeki önemine değinilmiştir. Müdafaa birinci cildin içeriği, üslubu, Hıristiyanlıkla ilgili incelemeleri genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise, Müdafaa birinci cildin sadeleştirilmesi yapılmıştır.⁶ Biz ise çalışmamızda sadeleştirme kısmının yirmi sayfalık bölümünü (Hıristiyanlığın doğuşunda Filistin coğrafyasının siyasi, ilmi ve felsefi durumu ve havariler), Ahmed Midhat'ın Osmanlıca eseriyle karşılaştırdık, burada tespit ettiğimiz bazı hataları tashih ettik.

2) Makaleler

a) **"Ahmet Mithat Efendi'nin Hıristiyanlıkla İlgili Görüşleri", Mustafa GÖREGEN, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, cilt: I, sayı: 2, s. 165-183**

Bu makalede, Ahmed Midhat'ın Müdafaa eserinden hareketle, Hıristiyanlıkla ilgili verdiği bilgiler genel hatlarıyla özetlenmiştir. Havariler, havariler sonrası dönem ve inançla ilgili eleştiri noktaları olan, teslis (baba, oğul, kutsal ruh) ve asli günah konularına değinilmiştir.⁷ Konumuzla ilgili olan havariler başlığı ise, üç sayfada ele alınmıştır.

b) **"Ahmed Mithat Efendi'nin Hıristiyan Kutsal Kitabı'nın Tahrifi Mes'elesine Bakışı", Mustafa GÖREGEN, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, cilt: I, sayı: 1, s. 43-58**

⁶ Hasan Özarslan, *Ahmet Mithat Efendi'nin "Müdafaa" (Birinci Kitap) Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2011.

⁷ Mustafa Göregen, "Ahmet Mithat Efendi'nin Hıristiyanlıkla İlgili Görüşleri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. I, sy. 2 (2014), ss. 165-83.

Bu makale, Ahmed Midhat ve Henry Otis Dwight arasındaki yazışmalardan hareketle, Müdafaa serisinin üç cildinde geçen Ahmed Midhat'ın İncillerin yazım süreci ve içeriğiyle ilgili verdiği bilgiler ele alınmıştır. Oluşum süreci bakımından ve muhteva bakımında İnciller bahsine değinilmiştir.⁸

c) “Ahmed Midhat Efendi'nin Müdâfaa Adlı Eserinin Mukaddimesi”, Bilal PATACI, Milel ve Nihal: İnanç, Kültür, ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 2012, cilt: IX, sayı: 1, s. 179-187

Ahmed Midhat ve çalışmaları hakkında kısaca bilgi verilen bu makalede, Müdafaa serisinin önemine dikkat çekilmiştir. Ahmed Midhat'ın eserini yazma sürecine değindiği “Müdafaa'nın mukaddimesi” latinize edilmiştir.⁹

C) Ahmed Midhat'ın Hayatı, Eserleri ve Dinler Tarihine Katkısı

Ahmed Midhat'ın hayatı üzerine pek çok kitap, makale, inceleme bulunmaktadır. Yazılanlar da genel olarak aynı mahiyettedir. Biz de Ahmed Midhat hakkında kısa ve genel bilgiler vererek ayrıntıya girmemeye çalışacağız.

Gazeteci, yazar, araştırmacı, düşünür Ahmed Midhat, Kafkasya'dan göç etmek zorunda kalan bir anne ve Anadolu'dan İstanbul'a göç eden bir babanın oğludur. 1844'te Tophane'de doğmuş, orta gelirli esnaf bir ailede yetişmiştir. Babasının vefatından sonra memur ağabeyinin yanına Vidin'e gitmiştir. Vidin'de Sıbyan mektebine başlamış ancak mektebi, Tophane'de tamamlayabilmiştir. 1857-1861 arasında Mısır çarşısında çıraklık yapmıştır. Daha sonra Midhat Paşa'nın Niş valiliği yaptığı dönemde, ağabeyiyle Niş'e gitmiş ve rüştiyeyi (ortaokul) Niş'te bitirmiştir. Tuna valiliğine geçiş yapan Midhat Paşa'nın ardından, Ahmed Midhat da Rusçuk'a göç etmiş, Vilayet Mektûbî Kalemi'nde ilk memurluğuna başlamıştır. Midhat Paşa, akıllı ve yetenekli bu gençten etkilenerek ismini ona vermiştir. Önceden ismi sadece Ahmed iken bu dönemden sonra, Midhat isminin eklenmesiyle “Ahmed Midhat” olarak anılmıştır. Midhat Paşa, yetenekli gördüğü Ahmed Midhat'ın Fransızca öğrenmesine destek

⁸ Mustafa Göregen, “Ahmed Mithat Efendi'nin Hıristiyan Kutsal Kitabı'nın Tahrifi Mes'elesine Bakışı”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. I, sy. 1 (2014), ss. 43-58.

⁹ Bilal Patacı, “Ahmed Midhat Efendi'nin Müdâfaa Adlı Eserinin Mukaddimesi”, *Milel ve Nihal*, c. IX, sy. 1 (2014), ss. 179-87.

olmuştur. Bu sayede Ahmed Midhat, Batı kültürüyle tanışma fırsatı bulmuş, *Tuna* gazetesinde muharrirlik yapmış, bir yıl sonra da başmuharrir unvanıyla çalışmıştır. Midhat Paşa Bağdat'a vali olunca, Ahmed Midhat ve ağabeyini de oraya götürmüş, Ahmed Midhat orada *Zevrâ* gazetesinin müdürlüğünü yapmıştır. Bağdat'ta pek çok entelektüel isimle tanışan Ahmed Midhat, batı kültüründe Osman Hamdi Bey'den, medrese kültüründe Muhammed Feyzi ez-Zühavî'den, felsefe ve doğu kültürüyle donanımlı bir âlim olan Muhammed Bakır Can Muattar'dan etkilenerek perspektifini genişletmiş, ilk kitapları "Hâce-i Evvel" ve "Kıssadan Hisse"yi de bu dönemde yazmıştır.¹⁰

Ağabeyinin vefatından sonra İstanbul'a dönen Ahmed Midhat, ağabeyinin geride bıraktığı ailesinin sorumluluğunu da üstlenmiş, maddi zorluklar yaşamıştır. *Ceride-i Askeriyye*'de başyazarlık yapmış, Tahtakale'de yaşadığı evine hazırladığı matbaada, ailesinin de desteğiyle kitap yazmış, basmış ve dağıtmıştır. Daha sonra işlerini büyütmüş, matbaasını sırasıyla Sirkeci ve Beyoğlu'na taşımıştır. Yayımladığı *Devir* ve *Bedir* dergileri art arda kapatıldıktan sonra *Dağarcık* dergisini çıkarmıştır. *Dağarcık*'ta ele aldığı bir yazıda materyalist fikirler içermesinden ötürü -ancak daha sonra bu fikirlerinden vazgeçmiştir- *Basiret* gazetesi onu İslam karşıtı olarak itham etmiş, büyük olasılıkla bu durum yüzünden Genç Osmanlılarla birlikte Rodos'a sürgüne gönderilmiştir. Üç yıl kadar kaldığı Rodos'ta çocuklara yönelik "Medrese-i Süleymaniyye"yi inşa ettirmiş ve bu okul eğitim-öğretime başlamıştır. İlk romanlarını bu dönemde yazan Ahmed Midhat, uzun bir müddet basılan *Kırkanbar* dergisinde de yazılar kaleme almıştır. V. Murad'ın tahta geçmesiyle affedilmiş, İstanbul'a geri dönmüştür. İstanbul'a döndükten sonra yazarlık, gazetecilik çalışmalarını daha etkin bir şekilde sürdürmüştür. 1878'de *Tercümân-ı Hâkikat* gibi gündeme dair yazılar kaleme alan, uzun soluklu bir gazeteyi kurmuştur. Vefatına kadar *Takvim-i Vekayi*, *Matbaa-i Âmire* ve *Meclis-i Umûr-ı Sıhhiyye* yöneticiliği de yapan Ahmed Midhat, çoğu zaman geçimini kendi sağlamış, II. Abdülhamid zamanında saray imkânlarından da yararlanmış. 1889 yılında Stockholm'de Şarkiyatçılar Kongresine katılmış, bu sayede iki buçuk ay kadar Avrupa'yı gezme fırsatı da bulmuştur. II. Meşrutiyet'ten sonra

¹⁰ M. Orhan Okay, "Ahmed Midhat Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, c. 2, ss. 100-101.

emekli olmuş; ancak Dârülfünun, Medresetülvâizîn ve Dârümuallimat gibi farklı okullarda genel tarih, dinler tarihi, felsefe tarihi ve eğitim tarihi gibi çeşitli dersler vermiştir. 28 Aralık 1912’de Darüşşafaka’da gönüllü olarak çalıştığı görevindeyken vefat etmiştir. Ahmed Midhat’ın kabri, Fatih Camii haziresinde bulunmaktadır.¹¹

Ahmed Midhat, elli yılı aşkın yazarlık yaptığı ömründe pek çok eser kaleme almıştır. Eserlerinde, Doğu ve Batı medeniyetlerini karşılaştırmakta, millî ve İslamî bir tavır benimsemektedir. Yazı makinesi olarak nitelenen Ahmed Midhat, eserlerini genellikle halkı bilinçlendirmeye yönelik ortaya koymaktadır. İki yüzü aşkın eseri bulunan Ahmed Midhat’ın roman, gazete, dergi, tercüme, gezi yazısı, tiyatro, hikâye, tarih, dinler tarihi, anı, makale gibi farklı türlerde ve çeşitli alanlarda eserler bıraktığı görülmektedir. Eserlerinin büyük çoğunluğu, Mustafa Baydar’ın “Ahmed Midhat Efendi” adlı kitabında ayrıntılı incelemesiyle verilmekle birlikte, kitap, dergi, risale, gazete ve basılmamış yazılarının tümü Hakkı Tarık Us’un “Ahmed Midhat’ı Anıyoruz” isimli eserinde yer almaktadır.¹²

Ahmed Midhat’ın eserlerinde konu edindiği bir alan da dinler tarihidir. 1880-1900 arası dönemde yoğun bir şekilde Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetleri yapıldığını gören Ahmed Midhat, halkı bilinçlendirmek ve daha sonraki dönemde de Dârülfünun’da ders vermek amacıyla dinler tarihi alanında çalışmalar yapmıştır. Sırasıyla, *Müdafaa*, *Müdafaaaya Mukabele ve Mukabeleye Müdafaa* (1300/1883), *Müdafaa III* (1302/1885), *İstibşar* (1310/1892), *Beşair-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediye* (1312/1894), *Nizâ-ı İlm-ü Din I-IV / İslam ve Ulûm* (1313/1895-1318/1900), *Tarih-i Edyan* (1912) gibi eserlerini kaleme almıştır.¹³ Dinler Tarihi alanında ilk Türkçe kitabı yazan Ahmed Midhat, bu kitabıyla Osmanlı’da ilk dinler tarihi dersini de vermiştir. Dârülfünun’da Ulûm-i Şeriyye şubesinde *Tarih-i Edyan* isimli eseriyle altı saat dinler tarihi dersi işlemiştir. Bu eseri yazarken Hollanda’da

¹¹ Okay, “Ahmed Midhat Efendi”, ss. 100-103; Sabri Esat Siyavuşgil, “Ahmed Midhat Efendi”, *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi (İslâm Âlemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati)*, Eskişehir: Etam A.Ş. Matbaa Tesisleri, 2001, c. 1, ss. 184-87.

¹² Okay, “Ahmed Midhat Efendi”, ss. 101-3; Mustafa Baydar, *Ahmet Mithat Efendi (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1954, ss. 15-37.

¹³ M. Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2008, ss. 283-85.

dinler tarihi Profesörü olan Chantepie De La Saussaye'ın *Manuel d'Histoire Des Religions* isimli eserinden yararlanmışır.¹⁴

Araştırmamıza kaynaklık eden *Müdafaa* serisini ise Ahmed Midhat, Hıristiyanların sınır tanımayan misyonerlik faaliyetleri üzerine, onların dinini ve tarihlerini ortaya koymak için üç cilt olarak kaleme almıştır. *Tercümân-ı Hâkikat* gazetesinde yayımlanan bu eserin ilk cildinde “Ehl-i İslâm'ı Nasrâniyet'e davet edenlere karşı kaleme alınmıştır” alt başlığı yer almaktadır. Osmanlı'nın hoşgörü politikasını suiistimal eden misyonerlerin İslam karşıtı yayınlarda bulunduğunu ve Müslüman kadınların evlerine kadar girdiklerini belirten Ahmed Midhat, onların asılsız iddialarına karşı müdafaa yazmak zorunda kaldığını dile getirmektedir. Aslında tek cilt yazmayı düşündüğü bu eser, gazeteye gelen çeşitli itirazlar üzerine yazılmaya devam etmiştir. Ahmed Midhat, edebe uygun bulduğu eleştirilere cevap mahiyetinde eserin ikinci cildini kaleme almıştır. Hıristiyanlığı eleştirme gibi bir amacının olmadığını, kilise karşıtı kaynaklara itimat etmediğini, İncilleri, kilise yayınlarını, muteber Hıristiyan yazarların kitaplarını ve ansiklopedileri kaynak olarak kullandığını söylemektedir. *Müdafaa*'nın birinci cildinde, tartışma yöntemlerini uzunca ele almakta, Filistin'in tarihî ve dinî durumunu incelemekte, havarilerin biyografilerini tek tek ele alarak onlar hakkında anlatılanların tarihî verilerle uyuşmadığını dile getirmekte, Hıristiyanlığın savaşlarla değil, misyonerlik faaliyetleriyle yayıldığı iddiasının gerçek olmadığını belirtmektedir. Hıristiyanlığın kılıçla yayıldığını kanıtlamak için tarihî verilerden yararlanmakta, Haçlı seferlerinde yapılan zulümleri anlatmaktadır. Müellif, İnciller'in güvenilir metinler olmadığını, Hz. İsa'dan uzun bir müddet sonra yazıldığını ve aralarında çelişkiler bulunduğunu iddia etmektedir. Eserinin bu kadar eleştirilmesinin nedenini, Hıristiyanların muteber kaynaklarını delil olarak kullanmasına yoran Ahmed Midhat, *Müdafaa*'nın ikinci cildinde, eleştiri noktalarını sıralamış, her başlığa kendi argümanlarını da ekleyerek cevaplandırmıştır. *Müdafaa*'nın üçüncü cildine “Hıristiyanlığın Mâzisi, Hali, İstikbali” sözünü not düşen Ahmed Midhat, ona gönderilen Fransızca imzasız bir mektup üzerine eserini kaleme aldığını ifade etmektedir. Chateaubriand'ın, Hıristiyanlığın ve özellikle Katolikliğin kıyamete kadar

¹⁴ Hikmet Tanyu, “Türkiye’de Dinler Tarihi’nin Tarihçesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. VIII (1961), ss. 115-19.

devam edecek yegâne din ve sistem olduğunu iddia etmesi üzerine Ahmed Midhat, *Müdâfaa*'nın üçüncü cildinde, Chateaubriand'ın *Le Génie de Christianisme* isimli kitabını da ele alarak Hristiyanlığın ilahi kanunu, ahlaki kanunu ve siyasetle ilişkisini üç bölüm altında incelemekte ve böylelikle *Müdâfaa* serisini tamamlamaktadır. *Müdâfaa* serisi, zamanındaki mevcut kaynaklara hâkim ve sade bir üslupla yazıldığı için, yayımlandığı dönemde oldukça rağbet görmüştür; muhtevasında otantik argümanlar kullanıldığı için de günümüzdeki araştırmalara konu olacak değerde bir eserdir.¹⁵

¹⁵ M. Orhan Okay, “Müdâfaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, c. 31, ss. 459-60.

BİRİNCİ BÖLÜM

HIRİSTİYANLIĞIN KURULUŞ VE YAYILIŞ TARİHİ

Hıristiyanlığın kuruluş ve yayılışıyla ilgili pek çok kitap yazıldığını belirten Ahmed Midhat, bu kitaplarda geçen bilgilerin birbiriyle çelişmesinden ötürü “Hıristiyanlığın Kuruluş ve Yayılış Tarihi”ni anlatmanın zorluğundan yakınmaktadır. Ancak meşakkatli bir durum olsa da Hıristiyanların İslam tarihini araştırdığı gibi Müslümanların da Hıristiyanların geçmişini bilmesinin şart olduğunu söylemekte ve bu nedenle Hıristiyanlığın ortaya çıkış dönemini, coğrafyasını, siyasi, ilmi ve felsefi durumunu incelemektedir.¹⁶

A) HIRİSTİYANLIĞIN BAŞLANGICINDA FİLİSTİN COĞRAFYASI

1) Siyasi Durumu

Hıristiyanlığın ortaya çıkış yerinin Filistin toprakları olduğunu belirten Ahmed Midhat, burada Yahudilerin yaşadığını ve Mabet’ten dolayı Kudüs bölgesinin Yahudi kiblegâhı olduğunu söylemektedir. Ahmed Midhat, öncelikle bölgenin siyasi tarihini anlatmakta, sırasıyla kralların isimlerini saymaktadır. Aktardığına göre, Filistin bölgesi pek çok istilaya uğramış, farklı devletlerin himayesine girmiş, sık sık yönetim değiştirmiştir. Birçok işkence ve eziyet atlatan Yahudiler, sonunda Makkabiler Hanedanı’nın öncülüğünde isyan etmişler ve M.Ö. 169’da bağımsızlık kazanmışlardır. Ancak, sonraki dönemlerde ortaya çıkan karışıklıklardan yararlanan Romalılar, bölgede hâkimiyeti yeniden ele geçirmişlerdir. M.Ö. 40 civarında Makkabilerden Herod, Romalılara bağlı krallık yapmıştır. Hz. İsa da, Herod döneminde doğmuştur. Roma’nın

¹⁶ Ahmed Midhat, *Müdafaa: Ehl-i İslâmı Nasraniyete Davet Edenlere Karşı Kaleme Alınmıştır*, İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1300, ss. 98-111; “Hıristiyanlığın Kuruluş ve Yayılış Tarihi” başlığı altındaki bölümlerde Hasan Özarlan’ın tercümesiyle, Ahmed Midhat’ın *Müdafaa* birinci eserini karşılaştırarak bilgileri derlemektedir. Özarlan, *Ahmet Mithat Efendi’nin “Müdafaa” (Birinci Kitap) Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, ss. 94-106.

yasal kralı Herod, Roma İmparatoru Neron'dan çok korkmuş ve onun buyrukları doğrultusunda hareket etmiştir.¹⁷

Herod'un ölümüyle, çocukları yönetime geçmiştir. Filistin, Romalıların yönlendirmesiyle Herod'un oğulları arasında Yahudiye, Galile, Batanea, İtirea isimleriyle bilinen dört bölgeye ayrılmıştır. Daha sonra hâkimiyeti tamamen devralan Romalılar, bölgeye genel bir vali atamıştır. Ancak Yahudiler Roma yönetimine isyan etmiş, M.S. 70 yılında, Roma İmparatoru Titus Yahudi isyanını bastırmış, birkaç yıllık mücadelenin ardından Kudüs şehrini ele geçirmiştir. Yahudiler katliama uğramış, soyları kesilme noktasına gelmiş, farklı bölgelere sürülmüş, kalanlar ise çok zor şartlarda yaşamak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Hıristiyan kelimesinin dahi anılmadığını belirten Ahmed Midhat, Hıristiyanlığın İmparator Konstantin döneminde resmîyet kazandığını da eklemektedir.¹⁸

Yukarıdaki bilgileri incelediğimizde, Ahmed Midhat'ın bahsettiği verilerin tarihsel araştırmalarla örtüştüğü görülmektedir. Ancak Ahmed Midhat'ın Kral Herod'dan sonra bölgenin dört kısma ayrıldığı şeklinde verdiği bilgi, günümüz kaynaklarında, Yahuda-Samariye, Galile-Perea, İtirea-Batanea olmak üzere üç bölge olarak geçmektedir. Kudüs şehrini ele geçirdiği dönemde Roma İmparatoru olarak bahsettiği Titus ise o dönemde, Roma veliaht prensi ve general olarak anılmaktadır. Ancak Titus Flavius Vespasianus, sonradan İmparator olmuştur.¹⁹

¹⁷ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 110-12.

¹⁸ Ahmed Midhat bu bilgileri verirken, Kantu'nun "Tarih-i Umûmî" isimli eserinden faydalandığını açıklamaktadır. Bkz. Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 112-15. Ahmed Midhat'ın *Müdafaa I* adlı eseri hakkında tez yazan Hasan Özarlan bu kişiyi tayin edememiştir. Özarlan, *Ahmet Mithat Efendi'nin "Müdafaa" (Birinci Kitap) Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 18-19. Ahmed Midhat'ı inceleyen Orhan Okay bu ismi "İtalyan tarihçi Sezar Kaneto" olarak anmaktadır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda, bu ismin İtalyan tarihçi "Cesare Cantù", eserinin de "Historia Universal" olduğunu tespit ettik. Bkz. César Cantu, *Histoire Universelle*, çev. Eugène Aroux, Paris: Firmin Didot Frères, 1862, c. 6, ss. 144-65.

¹⁹ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, ss. 4-5; M. Lutfullah Karaman, "Filistin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, c. 13, s. 90; Nicholas De Lange, "Yahudi Dünyası", *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, çev. Sevil Atauz, Akın Atauz, İstanbul: İletişim - Equinox/Phaidon (Oxford), 1987, c. IV, ss. 25-26, 32-33.

2) İlmî Durum

Ahmed Midhat, Filistin’de ilmî gelişimin hangi millet aracılığıyla başladığının tartışmalı olduğunu söylemekte ancak Mısır’a yolculuk yapan bazı Yunanlı düşünürlerin Filistin’de ilmî gelişimi başlattığı kanaatinin yaygın olduğunu dile getirmektedir. Savaşlar, tecrübî edinimler ve âlimler sayesinde maddi ilimlerin kısmen yayıldığını yine de birikimin yetersiz olduğunu da eklemektedir.²⁰

Maddi ilimlerle ilgili olarak o dönemlerde, Aristo’nun “Tabiat Tarihi” isimli eserinin Filistin bölgesine ulaşmadığı düşünülmektedir. Tıbbî ilimler de henüz gelişmemişti; Yahudi hekimler, mesleklerini tecrübe yoluyla icra ediyorlardı. Matematik, Yunanlılarda ileri seviyede gelişmiş ve makineler üzerinde uygulanmıştı; ama Fizik kanunları henüz belirlenmemiş, zan seviyesinde kalmıştı. Bütün bu ilimler, eğitim ve öğretimin yetersizliği, deney yapmanın zorluğu gibi nedenlerle, Filistin bölgesinde yayılamamıştır. Tarih ilmi, Tevrat, Yunan şair Homeros’un şiirleri ve Yunan tarihçi Herodot’un eserleri gibi efsanelerle dolu kaynaklardan oluşmakta, coğrafya ise tarih ilminin içerisinde yer almaktaydı. Hıristiyanlığın başlangıç döneminde Filistin’de en fazla öne çıkan ilim ise ilm-i nücûm (astroloji) olmuştur. Astronomi ve astroloji birbirinden ayrılmamış, halk, gelecekte haber verdiği için efsunlu oldukları zannedilen şeylere itibar etmiştir.²¹

Ahmed Midhat, maddi ilimlerin durumunu inceledikten sonra manevi ilim olarak belirttiği felsefeyi ele almaktadır. Felsefe, maddi ilimlerden farklı olarak, uygulanması ve kanıtlanması gerekmeyen bir ilimdir. Bu özelliğinden dolayı da o dönemde yaygın ve gözde bir konumdadır; ancak buna rağmen, felsefe ve muhakeme, matematiksel kesinlikler barındırmamakta, insanlığın hak ve özgürlüklerini koruyan siyasi kanunlardan farklı olarak, düşünsel faaliyetlerden, varsayımlardan oluşmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda Ahmed Midhat, felsefenin, Hıristiyanlığa insanları melek yapma gibi bir etkide bulunduğunu söylemekte ve bu yüzden de insanların hak ve özgürlüklerini koruyamayan zannî bir yapısının olduğuna dikkat çekmektedir.²²

²⁰ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 115-16.

²¹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 116-19.

²² Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 120-23.

Ahmed Midhat'ın yukarıda ele aldığı, “Hıristiyanlığın başlangıcında Filistin coğrafyasının ilmi durumu” hakkındaki bilgilerin benzerleri bilim tarihi kitaplarında da yer almaktadır.²³ Felsefenin, özellikle Yunan Felsefesi'nin Hıristiyanlığa etkisi, günümüz araştırmalarında da dile getirilmektedir.

3) Felsefi Mezhepler

Ahmed Midhat, yukarıda geçtiği üzere, ilmî durumdan bahsettikten sonra Filistin coğrafyasında mevcut olan yedi felsefi/dinî grubu incelemektedir. Bu gruplar, Yunan Felsefesi'ndeki sorgulamaları Yahudiliğe uyarlamış, meczedilmiş akımlar olarak nitelendirilmektedir.²⁴

a) Ferisilik

Ahmed Midhat, Ferisilik mezhebini belli başlı özellikleriyle kısaca açıklamaktadır. Hillel isimli bir şahsın M.S. 180 civarında kurduğu bu mezhep, Musa şeriatına oldukça bağlıydı. Bu yüzden pek çok mensubu bulunmakta, Kudüs'ün halk arasında en yaygın ve en nüfuzlu mezhebi konumunda yer almaktaydı. Tanrı'nın yüceliğine, öldükten sonra dirilmeye, ruhun ölümsüz olduğuna inanan bu mezhep, ahireti de kabul ederdi; İncillerde de isimleri pek çok kez anılmaktadır.²⁵

Yukarıda Ahmed Midhat'ın vermiş olduğu bilgiler ele alındığında, kurucu olarak anılan Hillel isminin ve verilen tarihinin hatalı olduğu, bunun haricindeki bilgilerin gerek araştırmalarda gerekse Yahudi kaynaklarında da aynı şekilde aktarıldığı tespit edilmektedir. Nitekim “Ayrılmak, ayrı olmak” anlamındaki İbranice “Peruşim” kelimesinden türeyen Ferisilik, İkinci Mabed döneminde, orta sınıf halk arasında yaygın olan mezheplerden biridir. Ancak ideolojik kökeni M.Ö. 5. yüzyıl, Ezra ve Nehemya dönemine dayanmaktadır. Sözlü yasaya önem veren Ferisilik, John Hirkanus (M.Ö. 135-140) zamanında şekillenmeye başlamış, daha sonraları siyasal yönden etkin konuma gelmiştir. Dinî eğitim alanında da faal bir durumda olan Ferisiler, akademiler kurmuştur. M.Ö. birinci asırda Hillel ve Şammay okulları gelişmiş, Birinci Mabed'in

²³ A. Adnan Adivar, *Tarih Boyunca İlim ve Din (Bilim ve Din)*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, ss. 59-68.

²⁴ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 124.

²⁵ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 125-26.

yıkılmasından önce Yavne şehrinde dinî araştırmaların yapıldığı meşhur bir yeşiva faaliyet göstermiştir. Rabbi II. Gamaliel zamanında etkisi artan bu okul, Yahudiliğın günlük ibadetleri, Yahudi takvimi gibi önemli konularda belirleyici olmuştur. Ferisiler, kader, ölülerin yeniden dirilmesi, ahiret ve Mesih inancına sahiptirler. Bu inanç esasları ve bazı Yahudi bayramlarının tarihleri gibi konularda, rakip oldukları Sadukilerden farklı görüşleri benimsemektedirler. Dini kurallara fazlaca bağılı olan grup, zamanla şekilciliğe bürünmüş, bu yüzden de Hz. İsa onları uyarmıştır.²⁶

b) Sadukilik

Ahmed Midhat, Filistin coğrafyasında mevcut olan diğeri bir Yahudi mezhebinin de Sadukiler olduğunu, bu mezhebin M.Ö. 3. asırda şekillendiğini söylemektedir. Sadece, Hz. Musa'ya vahyedilen ilk beş kitaptan oluşan (Tekvin, Çıkış, Sayılar, Levililer, Tesniye) Tevrat'ı kabul eden Sadukiler, bunun dışında kalan bölümleri, sözlü geleneğe ait şerh ve yorumları reddetmektedirler. Ferisilerden farklı olarak açık, net ifadeler bulunmamasından ötürü, ruhun bekâsına, iyi-kötü olarak ruhların ayrılmasına, ölümden sonra dirilişe inanmamaktadırlar. Mensubu az olan Sadukiler, halk nezdinde az da olsa etkili olan konumlarından ötürü Ferisilerle münakaşadan da kaçınmamışlardır. İncillerde Sadukilerden de bahsedilmektedir.²⁷

Ahmed Midhat, Sadukiliğın, M.Ö. 300 yıl kadar önce oluştuğunu ifade etmektedir. Her ne kadar bu bilgi Rabbilerin iddiaları arasında yer alsa da, günümüz araştırmacılarının, bu mezhebin oluşum tarihini belirsiz kabul ettiğii görülmektedir. Sadukilikle ilgili bilgiler, genellikle rakipleri Ferisilerin muhalif olarak kaleme aldıkları eserlere dayanmaktadır. Sadukilik, M.Ö. 2. yüzyıl - M.S. 1. yüzyıl arasında etkin olan ve genellikle Yahudi aristokrat ailelerine mensup kişilerden oluşan bir mezhepti. Sadukilik isminin İbranice "Tsedukim", Yunanca "Sadukaioi"den türediğii, mezhebin Davut ve Süleyman'ın krallığı döneminde görev yapan Başkohen Sadok'a dayandığı

²⁶ Luka 11:37-53; Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2001, c. 1, ss. 173-74; Ömer Faruk Harman, "Yahudilik (VI. Mezhepler ve Dinî Gruplar)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, c. 43, s. 212; Aydın, *Hıristiyan Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, ss. 9-11; Yeni Ahit'te geçen Ferisilerle ilgili bölümler için bk. Kollektif, *Kutsal Kitap Dizini (Geniş Kapsamlı)*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları, 2004, ss. 695-96.

²⁷ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 126-27.

kabul edilmektedir. Rabbiler ise M.Ö. 300 yıl kadar önce yaşamış başka bir Sadok'un kurucu olduğunu söylemekte ancak bu iddia şüpheli bulunmaktadır. Genellikle aristokrat kesimden oluşan, Sanhedrin'le bağlantıları olan, devlet işleriyle uğraşan Sadukiler, Romalıların Mabed'i yıkmasından sonra tarih sahnesinden silinmiş, ancak Tevrat'ın sadece beş kitabını kabul etme düşünceleri, kendilerinden sonraki bazı mezheplerde de devam etmiştir. Sadukiler, sadece yazılı yasayı, yani Tanah'ın ilk beş kitabını (Tevrat) kabul edip, sözlü yasayı reddetmektedirler. Ruhun ölümsüzlüğüne, kadere, ölümden sonra iyi ruhların dirilip kötü ruhların azap göreceğine, ahirete de inanmamaktadırlar.²⁸ İncillerde, Ferisiler kadar çok olmamakla birlikte, Sadukilerden de bahsedilmektedir.²⁹

c) Essenilik

Ahmed Midhat'ın incelemesine göre, Filistin'de o dönemlerde bulunan diğer bir mezhep de Essenilerdir. M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış olan Romalı doğa filozofu Pliny, eserinde, Essenilerin evliliğe hoş bakmadıklarını ima etmektedir. Savaşmaya da karşı olan Esseniler, ruhun bekasına inanır, ilahi aşkı tavsiye eder, uzlet hayatı yaşar, ahlak ve vicdan üzerine eğitim alırlardı. Avrupa'dan bazı filozoflar Hz. İsa'nın bu mezhebe mensup olduğunu söylemektedirler. *Evrensel Tarih ve Coğrafya Sözlüğü* yazarı Bouillet, Essenileri ve Hıristiyanları karşılaştırmış, aralarında pek çok benzerlikler kaydetmiştir. Hem ilk dönem Hıristiyanlarında hem de Essenilerde görülen malların ortaklığı uygulaması büyük bir benzerlik olarak kabul edilmektedir. Papazlar Hz. İsa'yı ilah kabul etmeleri nedeniyle, İsa'nın Esseni mezhebine mensubiyetiyle övünmeseler de, Esseniler ve Hıristiyanlar arasındaki benzerliklerden hoşlanmaktadırlar. M.S. 1. yüzyılda yaşayan Yahudi tarihçi Josephus, Esseniler hakkında, insanları kötülüklerden men ettikleri, her türlü meşakkate katlandıkları, yasak etleri tüketmedikleri gibi övgü ifadeleri kullanmaktadır. Bazı yorumcular, Josephus'un, bu sözleri Hıristiyanlar için söylediğini iddia etmişlerse de, Ahmed Midhat, Yahudi tarihçi Josephus'un

²⁸ Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2002, c. 3, s. 558; Harman, "Yahudilik (VI. Mezhepler ve Dinî Gruplar)", s. 213; Aydın, *Hıristiyan Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, ss. 7-9.

²⁹ Yeni Ahit'teki Sadukilerle ilgili bölümler için bk. Kollektif, *Kutsal Kitap Dizini (Geniş Kapsamlı)*, s. 1755.

Hıristiyanlar hakkında olumlu ifadelerde bulunmasını mümkün görmemekte ve onun Essenileri Yahudilere ait bir grup olarak açıkladığına vurgu yapmaktadır.³⁰

Ahmed Midhat'ın bahsettiği bu bilgiler günümüz kaynaklarında da teyit edilebilir. Esseniler, Filistin'de M.Ö. 2. asrın ortalarında ortaya çıkan ve M.S. 70 civarında Mabed'in yıkılışına kadar varlığını sürdüren bir mezhepti. Makkabiler isyanı döneminde ortaya çıkan Esseniler, daha sonraları Ölüdeniz'in kuzeybatısında inziva hayatı yaşamışlardı. Üç yıllık özel bir eğitim alan mezhep üyeleri, önderlerine son derece bağlıydılar. Ayrıca gruba sadece erkekler kabul edilir; mütevazı, münzevi, sade bir hayat yaşarlar ve evlenmezlerdi. Esseniler, insanın Tanrı'dan geldiğine, ruhun insan bedeninde hapsediğine, ruhun ölümsüzlüğüne, kaderin değişmezliğine, meleklerle ve ahirete inanırlardı. Ahlakla ilgili öğretimi önemserler; et ve şarap tüketmezlerdi. İlk dönem Hıristiyanlarının uygulamalarıyla aralarında benzerlikler bulunan Esseniler, tarım ve el sanatlarıyla geçinmekte, elde ettikleri tüm mallar, topluma ait sayılıp ortak kullanmaktaydılar. Vaftizci Yahya'nın ve Hz. İsa'nın da Essenilerle ilişkisi olduğu düşünülmektedir.³¹

d) Yahudailer

Ahmed Midhat, bu grubun üyelerinin kardeş gibi olduklarını, şehvetperestlikten hoşlanmadıklarını söylemektedir. Bazı kişiler, bu grubun Yahuda isimli şahsı ilah kabul ettiklerini iddia etse de, Ahmed Midhat'a göre, bu bilgi doğru değildir.³²

Hakkında herhangi bir rivayete ulaşamadığımız Yahudailer (Yahudacılar) ile ilgili bilgiler, Voltaire'nin *Felsefe Sözlüğü*'nde geçmektedir. Ahmed Midhat da bu sözlükte geçen bilgiler doğrultusunda aktarımda bulunmaktadır. Büyük ihtimalle Ahmed Midhat, Voltaire'yi kaynak olarak kullanmış olmalıdır.³³

³⁰ Ahmed Midhat, *Müdafa I*, ss. 127-30.

³¹ Aydın, *Hıristiyan Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, ss. 11-12; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2001, c. 1, ss. 158-59; İsmail Taşpınar, "Hz. İsa Döneminde Bir Münzevi Cemaat: Esseniler", *Köprü Dergisi*, sy. 93 (2006), ss. 152-54; Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık (II. Tarih)", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, c. 17, s. 330; Harman, "Yahudilik (VI. Mezhepler ve Dinî Gruplar)", ss. 213-14.

³² Ahmed Midhat, *Müdafa I*, s. 131.

³³ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, çev. Lütü Ay, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1977, c. I, ss. 192-93, 454.

e) Therapeuteler

Beşinci Yahudi mezhebi olarak Therapeuteler'i ele alan Ahmed Midhat, Voltaire'nin bu grubu Essenilerden ayırdığını, ancak araştırmacıların, Therapeuteler ile Esseniler arasında büyük benzerlikler bulunduğunu, hatta Therapeuteler'in, Essenilerin bir kolu olduğunu açıklamaktadır. Eski filozoflardan Philon, bu grubun ilahi aşk ile kendilerinden geçtikleri için bu ismi aldıklarını, Yunanca "Therapeute" kelimesinin Muhibbullah anlamına geldiğini belirtmektedir. Evlenmeyi hoş karşılamayan Therapeuteler, fakir bir hayat sürmekteydiler. İncillerin içeriğiyle, Therapeuteler'in uygulamaları arasındaki benzerlikten ötürü Eusebius ve Aziz Jerome bu grubun Hıristiyan olduğunu rivayet etseler de, Ahmed Midhat, bunların Yahudi bir grup olduğuna ve Hıristiyanlığın daha sonra ortaya çıktığına dikkat çekmektedir.³⁴

Günümüz kaynaklarında, Therapeuteler'in, Essenilere çok benzeyen, münzevi bir hayat süren, M.S. 1. asırda İskenderiye'de yaşamış bir hareket olduğu görülmektedir. Therapeute sözcüğü "şifa", "ibadet" anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla onların insan ruhunun şifacıları oldukları, Tanrı'ya kullukları vurgulanmaktadır. Therapeuteler'den bahseden tek kaynak Ahmed Midhat'ın da belirttiği Philon'un *De Vita Contemplativa* adlı eseridir. Mütevazı yaşayan Therapeuteler, güneşin doğuşunda ve batışında meditasyona da önem verirlerdi. Kutsal yazıları araştıran bu grup, haftanın altı günü uzlet hayatı yaşıyordu. Voltaire bunların evlenmediklerini de söylemektedir.³⁵

f) Rekabiler

Ahmed Midhat, altıncı Yahudi mezhebi olarak incelediği Rekabiler'in günümüzde kalıntılarının bulunduğunu, şarabı haram kabul ettiklerini, bir damla bile içmediklerini söylemektedir. Voltaire, bu grubun uygulamasından hareketle İslam'da içki yasağı bulunduğunu iddia etse de, Ahmed Midhat bu durumu Voltaire'nin İslam hakkındaki bilgisizliğine hamletmektedir.³⁶

³⁴ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 131-32.

³⁵ Harman, "Yahudilik (VI. Mezhepler ve Dinî Gruplar)", s. 214; Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, c. I, s. 193.

³⁶ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 133; Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, c. I, s. 454.

Eski Ahit'te de bahsedilen Rekabiler, zühd hayatı yaşayan Medyenli bir kabileydi.³⁷ Rekabiler, şarap içmezler,³⁸ sade giyinirler ve kent yaşamını tercih etmezlerdi. Çölde yaşayan bu grup, Essenilerle ilişkilendirilmekte, Yahudi zühd hayatına öncülük eden bir kâhin (kohen) kabilesi oldukları düşünülmektedir.³⁹

g) Heroditler

Ahmed Midhat'ın ele aldığı yedinci mezhep de Heroditlerdir. Roma İmparatorunun gözetiminde krallığa gelen Herod, Kudüs'ü imar ettiği ve kuraklık yaşandığında halka yardım ettiği için, bir grup Yahudi, Herod'un beklenen Mesih olduğunu iddia etmişler ve Herodit mezhebini kurmuşlardır.⁴⁰

Roma yönetimini ve Herod'un krallığını destekleyen bir grup olan Heroditler, Yunan kültürüyle Yahudiliği kaynaştırmayı ilke edinmişler. Dinî olmaktan çok siyasi bir yönü olan bu mezhebin, Herod'u Mesih kabul edip etmediklerine ulaşılacakla birlikte Yeni Ahit'te İsa Mesih düşmanı oldukları görülmektedir.⁴¹

h) Vaftizci Yahya

Ahmed Midhat yedi mezhepten ayrı olarak, gerçek isminin Yuhanna olduğunu belirttiği Vaftizci Yahya'yı ele almaktadır. Vaftizci Yahya'nın, insanları kendi yoluna çağırdığını söyleyen Ahmed Midhat, bazı kişilerin Vaftizci Yahya'yı, yukarıda incelediğimiz mezheplerin devamında, sekizinci bir grubun kurucusu saydıklarını, kimilerinin ise Hıristiyanlığın öncü bir ismi olarak gördüklerini dile getirmektedir. Hıristiyanlar, Musul, Diyarbakır çevresinde oluşan Yuhannai-Yakubi Hıristiyan grubunun, Vaftizci Yahya aracılığıyla Hıristiyanlığı öğrendiklerini onaylamaktadırlar. Nitekim Elçilerin İşleri'nde açıklandığına göre, Aziz Pavlus, Efes'te bu gruba rastlamış, bu grubun Kutsal Ruh diye bir şeyin varlığından haberdar olmadıklarını duyunca, onları kimin vaftiz ettiğini sormuş ve Yunanna cevabını almıştır. Bu yüzden Ahmed Midhat, bu grubu diğer Hıristiyan mezheplerden ayrı tutmaktadır. Ayrıca bazı Hıristiyan

³⁷ Nehemya 3:14; 1 Tarihler 2:55.

³⁸ Yeremya 35:5-14.

³⁹ Kürşat Demirci, "Zühd (Diğer Dinlerde)", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, c. 44, s. 534.

⁴⁰ Ahmed Midhat, *Müdafa I*, ss. 133-34.

⁴¹ Demirci, "Hıristiyanlık (II. Tarih)", s. 330; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998, ss. 168-69.

büyükleri, Hz. İsa'yı vaftiz eden kişinin Vaftizci Yahya olması nedeniyle, Hıristiyanlığı kuran kişinin Vaftizci Yahya olması gerektiğini söylemekte, bu durumun da Hıristiyanlar aleyhinde bir sorun olduğunu dile getirmektedirler. Yine de Ahmed Midhat, Hıristiyanlığın kurucusunun Hz. İsa olduğunu eklemektedir.⁴²

Herod'dan sonra oğullarının Filistin topraklarını bölüşerek yönettiği dönemde yaşayan Vaftizci Yahya ve takipçileri hakkındaki bilgiler, Kur'an'a, İncillere, Yahudi tarihçi Josephus'un verdiği bilgilere ve Sabiilerin kutsal kitabı Ginza'da geçen Yahya Kitabı'na dayanmaktadır. Halkın dikkatini çeken Yahya, Ürdün kırsal bölgesinde ve Ölüdeniz civarında yaşamıştır. Deve tüyünden elbise giyip, çekirge ve yaban balı yiyerek çölde zühd hayatı sürdürmüştür. Bu yüzden Yahya'nın, zühd hayatı yaşayan Yahudi grup Essenilerden olduğu düşünülmektedir. 1947'de Ölüdeniz civarında bulunan yazılar da bu görüşü güçlendirmektedir. Ancak Yahya'nın yerleşik bir cemaat kurmaması, Essenilerden farklı olarak bütün Yahudi toplumuna hitap etmesi, sadece bir kez vaftizi gerçekleştirip ebedi kurtuluşa yönlendirmesi, Esseniler gibi beyaz elbise giymemesinden hareketle bu görüş çürütülmektedir.⁴³

Hıristiyanlıkta İsa'nın teyzesinin oğlu ve vaftizcisi olan Yahya, M.S. 27'de faaliyete başlamış ve Ürdün nehri civarında insanları vaftiz eden, onları kıyamet gününe ve Tanrı Krallığının kurulacağı güne hazırlayan bir kişi olarak sunulmaktadır. İsa'yı vaftiz edip etmediği tartışmalı olan Yahya'nın, Matta ve Markos'a göre İsa'yı vaftiz ettiği, Luka'ya göre ise vaftiz etmediği belirtilmektedir. Yahudilerin seçilmişlik düşüncesine karşı olan Yahya, insanları vaftiz ederek manevi kirlere arındırdığını, insanların Tanrı'nın isteğine yönelik bir hayat geçirmeleri gerektiğini söylemiştir. Ayrıca suyla değil, Kutsal Ruh'la vaftiz edecek birinin geleceğini İncil'de müjdelemektedir.⁴⁴ Yahya'nın ölümüyle ilgili olarak, Galile ve Perea bölgesinin yöneticisi Herod Antipas'ın, davetinde etkili olduğu, insanları etrafına topladığı ve kralın meşru olmayan evliliğini eleştirdiği için Yahya'yı, hapse attığı ve sonra idam ettirdiği rivayet edilmektedir.⁴⁵

⁴² Ahmed Midhat, *Müdafa* I, ss. 134-36.

⁴³ Mahmut Aydın, "Yahyâ", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, c. 43, ss. 232-33.

⁴⁴ Markos 1:8.

⁴⁵ Aydın, "Yahyâ", ss. 232-33.

Ahmed Midhat'ın ele aldığı “Vaftizci Yahya'nın Yuhannai-Yakubiler ile (günümüzdeki Süryaniler) ilişkisi olduğu” rivayetine, günümüz kaynaklarında ulaşılamamakla beraber, Vaftizci Yahya'nın genel olarak Sabiiler ile ilişkilendirildiği ortaya çıkmaktadır.⁴⁶ Ahmed Midhat, Elçilerin İşleri'nden aktardığı bölümde de, Pavlus ile konuşan grubu Yakubiler olarak nitelemekteydi; Hıristiyan yorumcular, Pavlus'un konuştuğu kişilerin hiçbir şekilde Hıristiyan kabul edilemeyeceğini dile getirmektedirler.⁴⁷

⁴⁶ Şinasi Gündüz (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri*, 3. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010, ss. 478-79.

⁴⁷ Elçilerin İşleri 19:1-7; John R. W. Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, çev. Murat Yılmaz, İstanbul: Haberci, 2017, ss. 423-24.

İKİNCİ BÖLÜM

HAVARİLER

Arapçada kusursuz, seçilmiş, özverili arkadaş, dost gibi anlamlara gelen havari kelimesi, terim olarak, Allah'ın peygamberlerine iman edip yardımcı olan herkesi ifade etmektedir. Özelde ise “Hz. İsa'nın kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her biri” için kullanılmaktadır.⁴⁸

Ahmed Midhat, Hz. İsa'nın İncillerde oluşturulmuş hayat hikâyesinin sahil olmadığını belirtmekte, isteyenlerin İsa'nın bu mitolojik hikâyesini, Protestanların herkese dağıttığı İncillerde bulabileceğini eklemektedir. Tekrara girmemek için İsa'nın biyografisini değil de, havarileri ele almayı daha uygun gördüğünü söylemekte ve havarileri incelemektedir.⁴⁹

Kilise kaynaklarında, havariler ile ilgili pek çok ayrıntı olduğunu söyleyen Ahmed Midhat, bu şekilde havarilerin attıkları her adımın biliniyor olduğu izlenimi oluşturulduğunu dile getirmektedir. Ayrıca Hz. İsa'ya ait olan ölüleri diriltme mucizesi de dâhil olmak üzere, havarilerin de pek çok olağanüstü işler gösterdiği yönündeki rivayetlerin İncillerde mevcut olduğunu da ifade etmektedir. Ahmed Midhat, donanımlı Hıristiyan yorumcuların kilise kaynaklarında geçen bu bilgileri kaynak ve delil olarak kabul etmediklerini, ancak İnciller ve Elçilerin İşleri'nde geçen olayların asıl, orijinal hallerini de açıklayamadıklarını eklemektedir.⁵⁰

Havarilerle ilgili pek çok biyografi kitabı yazıldığını, ancak kaynak olarak kullandığı kitaplardan sahil olabilecek bilgileri almaya çalıştığını söyleyen Ahmed Midhat, zan içeren, râvisi, kaynağı belli olmayan rivayetleri aktardığında, eserinde bunu belirttiğini ifade etmektedir. Kilise kitaplarında; balıkçı, cahil, sıradan kişiler olarak açıklanan, yakalanma ihtimaline karşı İsa'ya ihanet eden, çarmıhtan sonra dünyaya misyonerlik faaliyetleri için dağılan, grup grup insanları hidayete erdiren, ölüleri

⁴⁸ Osman Cilacı, “Havâri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, c. 16, s. 513.

⁴⁹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 140.

⁵⁰ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 160-62.

diriltmeyi başaran havarilerin, sonunda kralların idam kararından kurtulamayıp şehit olduklarını yazmaktadır. Voltaire ise, havarilerle, o dönemde yaşayan filozofların arasında hiçbir münazara bulunmamasına dikkat çekmektedir. Ahmed Midhat, havarilerin dünyayı hidayete erdirdiğine dair herhangi bir tarihi verinin bulunmadığını, hatta tarihî gerçekliğin tamamen zıt durumda olduğunu vurgulamaktadır. Buna ek olarak, Müslümanların ve akıl sahibi her kişinin havarilerle ilgili kabul edebileceği bilgileri şu şekilde özetlemektedir. Havariler, cahil, sıradan, balıkçılıkla uğraşan kişilerken, Hz. İsa'dan sonra Kudüs'te yaşayamayıp diğer ülkelere gitmişler, oralarda Hz. İsa'nın mesajını anlatmışlar ve çoğu zaman anlattıkları farklı anlaşılmış, değiştirilmiş ve sonunda onları anlayamayan halk, havarileri kâfir olarak nitelendirmiş, bu durumdan ötürü yakalanıp idam edilmişlerdir. Havarilerin Hz. İsa'yı kısa bir müddet gördüğünü belirten Ahmed Midhat, havarilerin İncil'le ilgili az bir bilgiye sahip olduğunu da eklemektedir.⁵¹

Bahsettiği üzere Ahmed Midhat, olabildiğince güvenilir kaynaklara başvurarak havarileri ele almakta, kaynaklarda on iki kişi olarak verilen havarileri tek tek incelemektedir. Ahmed Midhat'ın, Petrus'la ilgili ayrıntılı bir araştırma yaptığı ve genellikle Yeni Ahit'i kaynak olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Havarilere eklenen bazı kişilerin olduğunu da belirten Ahmed Midhat, Pavlus'u ise özel bir başlıkta kaleme almaktadır.

A) HZ. İSA DÖNEMİNDEKİ HAVARİLER

1) Petrus

a) Adı ve Etimolojisi

Ahmed Midhat Efendi, Petrus'un, Hıristiyanlarca havarilerin en büyüğü olduğunu ve "Havariler prensi" sayıldığını belirttikten⁵² sonra Petrus isminin kökeni hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Bu ismi Frenkler, 'Piyer' diye okurlar. Manası 'taş' demektir. Yahudiyyece 'Sefas' denilirmiş. Havarilerden Etyen'in kardeşidir. Evvela

⁵¹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 163-74.

⁵² Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 141.

kendisine ‘Simun’ diye nida olunurken, Mesih: ‘Sen bir taşsın ki o taşın üzerine kilisemi bina edeceğim.’⁵³ demiş olduğundan ol münasebetle kendisine ‘Petrus’ denilmiştir. Bu söz İncil’de münderiştir.”⁵⁴

Asıl adı Simon⁵⁵ olan Petrus’un, Yeni Ahit’te Simon,⁵⁶ Simeon/Symeon⁵⁷ ve Simon Petrus⁵⁸ gibi kullanımları mevcuttur. Simon-Simeon ismi, muhtemelen o dönemde Yahudiler arasındaki yaygın bir geleneğe göre verilmiştir.⁵⁹ Bu gelenekte, Grek-Roman isimleriyle benzer söylenişte olan ve Eski Ahit’te geçen tanınmış şahısların isimleri erkek çocuklarına konulmaktaydı.⁶⁰ Ayrıca Simon isminin, kendisine sünnet olduğunda verildiği de düşünülmektedir.⁶¹

Petrus kelimesi etimolojik olarak Aramice kökenli “Kepha”dan gelmektedir. “Kepha” sözlükte “taş” anlamına gelen dişil bir kelimedir.⁶² Bu kelimenin eril şekli, sonuna “s” sesinin eklenmesiyle elde edilmektedir. O halde Kephas (Petros) özel ve eril bir isimdir.⁶³ Kephas, Grekçeye “petra”dan (taş) çekimlenen Petros olarak, Latinceye “Petrus” ve İngilizceye “Peter” şeklinde geçmiştir.⁶⁴ Pavlus’un mektuplarında “Peter” ve “Cephas” isimleri çokça kullanılmaktadır.⁶⁵

⁵³ Matta 16:18.

⁵⁴ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 141.

⁵⁵ Johann Peter Kirsch, “St. Peter, Prince of the Apostles”, *Catholic Encyclopedia*, (21.01.2018), <http://www.newadvent.org/cathen/11744a.htm>.

⁵⁶ Matta 4:18; 16:17; Markos 1:30; Luka 4:38; Yuhanna 1:42.

⁵⁷ Elçilerin İşleri 15:14.

⁵⁸ 2. Petrus 1:1.

⁵⁹ Joseph A. Fitzmyer, “Aramaic Kepha’ and Peter’s Name in the New Testament”, *Text and Interpretation: Studies in the New Testament Presented to Matthew Black*, ed. Robert McLachlan Wilson, Ernest Best, London, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1979, s. 122.

⁶⁰ Ayrıca bk. Yaratılış 29:33; Luka 2:25-34.

⁶¹ Muammer Ulutürk, *Hristiyanlıkta Havarilik*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, 2005, s. 54.

⁶² Abdülehad Dâvûd, *İncil ve Salib*, çev. Kudret Büyükoçşkun, İstanbul: İnkılab Yayınları, 1999, ss. 182-83; “Κηφᾶς (Képhas)”, *Strong’s Concordance*, (23.01.2018), <http://biblehub.com/greek/2786.htm>.

⁶³ Ulutürk, *Hristiyanlıkta Havarilik*, s. 54; Dâvûd, *İncil ve Salib*, s. 183; “Πέτρος (Petros)”, *Strong’s Concordance*, (23.01.2018), <http://biblehub.com/greek/4074.htm>.

⁶⁴ “Πέτρος (Petros)”; “Κηφᾶς (Képhas)”.

⁶⁵ Donald P. Senior, “Peter”, *Encyclopedia of Early Christianity*, New York, London: Routledge, 1999, s. 902.

Ahmed Midhat Efendi'nin kaynaklarının çoğu Fransızca olduğu için, Petrus hakkındaki bilgilere Frenklerin⁶⁶ isimlendirmesiyle başlamıştır. Fransızcada Petrus'un karşılığı, taş manasına gelen "Pierre"dir.

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere, Ahmed Midhat, Petrus'un ismini "Yahudiyyece Sefas" olarak açıklamaktadır. Petrus'un İbranice ismi, Şimeon⁶⁷ veya "Simon bar Yonah"⁶⁸ (Yonah oğlu Simon) olduğuna göre,⁶⁹ Ahmed Midhat'ın, "Yahudiyyece" ile kastının İbranice değil, Hz. İsa döneminde Yahudilerin günlük halk dilinde kullandıkları Aramice olduğunu varsayabiliriz. Bu durumda, Aramice "Kephas" (Cephas) Osmanlıcada "Sefas" olarak telaffuz edilmiş olmalıdır.

Petrus'a Aramicede "taş, kaya" manasına gelen bu ismin verilmesinin nedeni olarak onun sert karakterli olması gösterilmiştir. Başka bir yoruma göre ise burada geçen taş kelimesi "kıymetli taş, mücevher" anlamındadır.⁷⁰

Petrus ismi, Mesih'in Simon'a sonradan verdiği bir unvandır.⁷¹ Simon, kardeşi havari Andreas aracılığıyla Mesih ile ilk görüşmesinde "Petrus" ismini almıştır.⁷²

*"Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'un ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin egemenliğinin anahtarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey, göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözdüğün her şey göklerde de çözülmüş olacak."*⁷³

Mesih'in yukarıdaki ifadeleri, sadece Petrus'un güçlü kişiliğini vurgulamakla kalmamış; göklerin egemenliğinin anahtarının kendisine teslim edildiğinin açıklanması

⁶⁶ Osmanlıların Avrupalılara, özellikle Fransızlara verdikleri ad. "Frenk", *Türk Dil Kurumu*, (18.02.2018), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a89b7db8c4487.72403435.

⁶⁷ Kemal Polat, *Katolik Hıristiyanlık'ta Azizlik ve Azizler*, Erzurum: Salkımsöğüt, 2008, s. 264.

⁶⁸ Markus Bockmuehl, "Simon Peter's Names in Jewish Sources", *Journal of Jewish Studies*, c. 55, sy. 1 (2004), s. 76.

⁶⁹ Ayrıca Arapçada "Şem'un Petrus" olarak geçmektedir. Dâvûd, *İncil ve Salib*, s. 181.

⁷⁰ A. Edward Siecienski, *The Papacy and the Orthodox: Sources and History of a Debate*, New York: Oxford University Press, 2017, s. 24.

⁷¹ Ulutürk, *Hıristiyanlıkta Havarilik*, s. 54.

⁷² Kirsch, "St. Peter, Prince of the Apostles".

⁷³ Matta 16:18-19.

onu ölümünden sonra da değerini yitirmeyecek bir kişi haline getirmiştir.⁷⁴ Başka bir deyişle, “kaya” olarak isimlendirilmesi, egemenliğin anahtarının ona verilmesi, yeryüzünde ve gökyüzünde bağlayıcı ve çözücü gücünün olması Petrus’u ayrıcalıklı konuma yerleştirmiştir. Nitekim bu ifadeler, onun kilisenin temeli olacağına dair en güçlü kutsal kitap işaretleri olarak kabul edilmektedir.⁷⁵

Matta 16:18-19’da yer alan bu ifadeler kiliseler arasında büyük anlaşmazlıklara ve kanlı savaflara neden olmuştur.⁷⁶ Nitekim Roma Kilisesi’nde Papalık otoritesinin teolojik temeli,⁷⁷ Petrus hakkındaki bu ifadelerle dayanılarak oluşturulmuştur. Buna karşın, bazı kiliseler de Matta 16:18’de geçen Aramice taş kelimesinin dişil bir cins isim olmasından hareketle, İsa’nın “taş” ile kastettiğinin Petrus değil, Mesih, yani kendisi olduğunu ve dolayısıyla kilisenin temelini Petrus değil, bizzat Mesih olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca diğer kiliseler Petrus’un şahsının değil, itikadının taşla benzetildiğini de savunmuşlardır.⁷⁸

Bu etimolojik açıklamalardan hareketle, Ahmed Midhat’ın, Petrus kelimesinin kökeni, Simon’a Petrus ismini İsa Mesih’in vermesi ve Hıristiyanların Petrus’u “Havarilerin prensi”⁷⁹ kabul etmesi hakkında verdiği bilgilerin doğru olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Ahmed Midhat, Hıristiyanların, Petrus’un konumunu yüceltmek için İsa’ya bu sözleri nispet ettiklerini öne sürmektedir.⁸⁰ Görüşünü teyit etmek için Yeni Ahit’ten bazı cümleleri de delil olarak kullanmaktadır. Onun bu konuyla ilgili görüşleri ileride değerlendirilecektir.

⁷⁴ Hatice Çiçek, *Papanın Yanılmazlığı Sorunu ve Hans Küng’ün Yanılmazlık Doktrinini Eleştirisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2010, s. 31.

⁷⁵ Çiçek, *Papanın Yanılmazlığı Sorunu ve Hans Küng’ün Yanılmazlık Doktrinini Eleştirisi*, s. 32.

⁷⁶ Dâvûd, *İncil ve Salib*, s. 182.

⁷⁷ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2009, s. 32.

⁷⁸ Dâvûd, *İncil ve Salib*, ss. 182-83; Patrick Toner, Petrus’un kişiliğinden ziyade itikadının taşla benzetilmesini zorlama bir tevillik olarak görmüştür. Çünkü Petrus’u seçen bizzat Hz. İsa’dır. Toner’e göre, bu ifadeler, İsa ve Petrus’un birlikte hareket ettiğini ve Petrus’a verilen bu otoritenin devamlılığının da psikoposlar kurulu aracılığıyla olacağına işaret etmektedir. Bk. Çiçek, *Papanın Yanılmazlığı Sorunu ve Hans Küng’ün Yanılmazlık Doktrinini Eleştirisi*, s. 32.

⁷⁹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 141; Ulutürk, *Hıristiyanlıkta Havarilik*, s. 55.

⁸⁰ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 141.

b) Biyografisi

Her şeyden önce, Ahmed Midhat'ın, Petrus hakkında ayrıntılı biyografik bilgiler vermediğini belirtmeliyiz. Zira o, ileride inceleyeceğimiz üzere, İncillerden bazı bölümleri ele aldıktan sonra Petrus'un kişiliği hakkında ayrıntılı bilgi vermeye gerek kalmadığını söylemektedir.⁸¹

Kilisenin temeli olan Petrus, İncil rivayetine göre⁸² Celile gölünün kenarında balıkçıdır.⁸³ İncillerde Petrus'un, Zebedi'nin oğulları Yakub ve Yuhanna ile iş ortağı olduğu,⁸⁴ geçimini Celile'den (Taberiye) sağladığı açıklanmaktadır.⁸⁵ Petrus'un doğduğu yer olan Beytsayda⁸⁶ ve yine onun yerleştiği Kefernahum⁸⁷ da, balıkçılıkla geçinen kasabalardır.⁸⁸

Havari Andre'nin,⁸⁹ Petrus'un kardeşi olduğu bilgisini de veren Ahmed Midhat, başka bir kısımda⁹⁰ ise Andre'nin ismini, Etyen olarak zikretmektedir. Sözü geçen Havari Andre'nin ismi, İncillerde Andreas'tır.⁹¹ Vaftizci Yahya'nın takipçisi olan Andreas⁹² aynı zamanda Petrus'u, Mesih'le tanıştıran kişidir. Matta ve Markos'ta da Andreas, Petrus'un kardeşi olarak geçmekte ve iki kardeşin balıkçı olduğu bilgisi verilmektedir.⁹³

On iki havarinin ismi göz önüne alındığında,⁹⁴ Petrus'un havariler arasında Andreas'tan başka kardeşinin olmadığı anlaşılmaktadır.⁹⁵ Bu yüzden Ahmed Midhat,

⁸¹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 149.

⁸² Matta 4:18.

⁸³ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 142.

⁸⁴ Matta ve Markos İncillerinde Petrus'un, Zebedi'nin oğullarıyla ortak olduğu bilgisi geçmemektedir. Matta ve Markos, Zebedi'nin oğulları Yakub ve Yuhanna'yı ağlarını onaran balıkçılar olarak tanıtmakta; ancak Petrus'la iş ortağı olduklarını açıklamamaktadır. Luka'da ise onların, Petrus'la iş ortağı oldukları görülmektedir. Matta 4:21-22; Markos 1:19-20; Luka 5:10.

⁸⁵ Halim Işık, *İlk Papa Aziz Petrus'tan Son Papa Ratzinger'e Papalık Tarihi*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2006, s. 29.

⁸⁶ Kirsch, "St. Peter, Prince of the Apostles".

⁸⁷ Kirsch, "St. Peter, Prince of the Apostles".

⁸⁸ Siecienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 20.

⁸⁹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 150.

⁹⁰ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 141.

⁹¹ Matta 4:18; 10:2; Markos 1:16, 29; Markos 3:14; 13:3; Luka 6:13; Yuhanna 1:40, 44; 6:8, Elçilerin İşleri 1:13.

⁹² Yuhanna 1:40.

⁹³ Matta 4:18; Markos 1:16.

⁹⁴ Matta 10:2.

⁹⁵ Ulutürk, *Hristiyanlıkta Havarilik*, s. 56.

Petrus'un kardeşinin ismini Andre olarak açıklarken haklı olsa da, Etyen⁹⁶ ismini ona yanlışlıkla nispet etmiştir. Etyen isminin kitapta ya imla yanlışlığı olarak yazıldığını ya da sehven verildiğini düşünebiliriz.

Ahmed Midhat'ın ayrıntılı olarak ele aldığı bir konu da, Petrus'un cahil olması, yani okuma-yazma bilmemesidir. Aslında Ahmed Midhat, sadece Petrus'un değil, havarilerin hepsinin bu sıfatla anıldığını açıklamaktadır. Ancak burada havarilere cahillik sıfatını nispet edenin Ahmed Midhat değil, Hıristiyan kaynakları olduğu belirtilmelidir. Söz gelimi *Ansiklopedi* adlı eserde, Kardinal Gose'ye⁹⁷ atıfla, havarilerin hepsinin "cahil, fakir, haysiyetsiz, hasepsiz [asalet yoksunu]" gibi sıfatlarla anıldığı ve bu sıfatların tahkir için değil, Hıristiyanlığın değerini yüceltmek için verildiği ifade edilmektedir.⁹⁸ Buna mukabil, *Müdafaa*'nın ikinci cildinde açıklandığına göre, Mösyö Dwight, havarilerin cahil sıfatıyla muttasıf olmasının sadece dini yayma görevi verilmeden önce geçerli olduğunu savunmaktadır. Ayrıca ümmi kişilerin de dini yaymak için gönderilebileceğini, bu hususu Müslüman ya da Hıristiyan herkesin kabul edeceğini ve bu yüzden havarilerin cahil ve fakir sınıftan olmalarının onların ahlakına zarar vermeyeceğini dile getirmiştir.⁹⁹ Bu itiraza cevaben Ahmed Midhat Efendi, Kardinal Gose ile Dwight arasındaki yaklaşım farklılığına dikkat çekmektedir:

*"Müdafaa'nın 142 numaralı sahifesinde tasrih edilmiştir ki havarileri "cahil, fakir, haysiyetsiz" diye ilk tarif eden zat Kardinal Gose'dir. Ansiklopedi ve sair bunca terâcim-i ahval kitapları da Kardinal mumi ileyhe ittibaan öyle yazılmıştır..."*¹⁰⁰

"Ona şüphe yok hatta Nebi Zi-şân Efendimiz Hazretleri dahî ümmi idiler. Şu kadar ki her ümminin davâ-yı nübüvvet etmesi teslim olunur mu olunmaz mı burası cây-ı dikkattir (...) Havarilerin cahil mahil oldukları hakkında yalnız Kardinal Jose'nin [Gose] tabirini irad ile iktifa eylemiş

⁹⁶ Etyen (Étienne) ismi, Stephen isminin Fransızcasıdır. Bu isimdeki Aziz Stephen, Elçilerin İşleri 6:5'te de geçen, ilk diyakonlardan biridir ve Hıristiyanların ilk şehididir. Charles Souvay, "St. Stephen", *Catholic Encyclopedia*, (28.01.2018), <http://www.newadvent.org/cathen/14286b.htm>.

⁹⁷ Hasan Özarlan, Johann Melchior Goeze olduğunu belirtmiştir. Özarlan, *Ahmet Mithat Efendi'nin "Müdafaa" (Birinci Kitap) Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 18. Ancak Özarlan'ın işaret ettiği Goeze, Luteran bir pastördür. Halbuki Ahmed Midhat'ın bahsettiği kişi bir kardinal, yani Katoliktir. Bu durumda, Özarlan'ın teşhisinin doğru olmadığı söylenebilir.

⁹⁸ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 142-43.

⁹⁹ Ahmed Midhat, *Müdafaa'ya Mukabele ve Mukabele'ye Müdafaa: Mösyö Dwight'ın Müdafaa'ya Mukabelesine Karşı Ahmed Midhat Efendi'nin Müdafaa'sı*, İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1300, s. 26.

¹⁰⁰ Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, s. 32.

idik. Havarilik hizmetini ümmilik lekedâr etmeyeceğini biz Mösyö Divayt [Dwight] Hazretlerinden ziyade tasdik ederiz.”¹⁰¹

Buna ek olarak Ahmed Midhat, Hıristiyanlığı aşağılayan bazı Avrupalı yazarların, “Dağda yaşayan birkaç balıkçının (havarilerin) Yunanca bilmediklerini” ifade eden sözlerine de itimat etmediğini ve Kardinal Gose gibi güvenilir birinden alıntı yaptığını açıklamıştır.¹⁰²

Petrus’un cahil olması konusuna geri dönersek, bu bilginin Elçilerin İşleri’ne göre kısmen doğru olduğunu söyleyebiliriz.¹⁰³ Nitekim Petrus’un, sadece temel düzeyde okuma yazma bildiği ve Grekçesinin (Yunanca) kusurlu olduğu anlaşılmaktadır. Petrus’un İsa’yı üç kez inkâr etmesi hadisesinde¹⁰⁴ de Petrus, Celile aksanına sahip olduğu için fark edilmektedir. Ayrıca Papias’ın,¹⁰⁵ Markos’u “Petrus’un tercümanı” olarak tanımlaması da, Petrus’un Grekçe bilgisinin sınırlı olduğu iddiasını desteklemektedir.¹⁰⁶

Kısaca ifade etmek gerekirse, Ahmed Midhat’ın Petrus hakkında verdiği biyografik bilgilerin temel kaynağının Yeni Ahit olduğu ve çoğu zaman doğruyu yansıttığı görülmektedir.

b.1) Petrus’un Karakteri

İncil yazarları bir yandan Petrus’un faziletlerini anlatırken öbür yandan da onun hatalarına dikkat çekmektedirler.¹⁰⁷ Ahmed Midhat Efendi de İncillerdeki bu ikircikli tavrı fark etmiştir. İncillerde İsa’nın Petrus hakkında, “Yeryüzünde senin bağlamış olduğunu gökte Allah dahi bağlayacaktır, çözmüş olduğunu çözecektir.”¹⁰⁸ gibi övgü

¹⁰¹ Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, ss. 44-45.

¹⁰² Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, ss. 44-45.

¹⁰³ “Kurul üyeleri, Petrus’la Yuhanna’nın yürekliliğini görüp de bunların eğitim görmemiş, sıradan kişiler olduklarını anlayınca şaşıldılar ve onların İsa’yla birlikte bulduklarını fark ettiler.” (Elçilerin İşleri 4:13).

¹⁰⁴ “Orada duranlar az sonra Petrus’a yaklaşıp, ‘Gerçekten sen de onlardansın. Konuşman seni ele veriyor.’ dediler.” (Matta 26:73; Markos 14:70).

¹⁰⁵ Apostolik Babalardan olan Papias (y. 60-130), Anadolu’daki Hierapolis’in (Denizli) piskoposudur. Papias’a göre Markos, İncilini Petrus’tan aldığı bilgiler doğrultusunda yazmıştır. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 301.

¹⁰⁶ Siecienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 18.

¹⁰⁷ Siecienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 30.

¹⁰⁸ Matta 16:19.

ifadeleri¹⁰⁹ kullandığı açıklanmaktadır. Buna karşın ileride işaret edeceğimiz üzere, İsa'nın Petrus'la ilgili nefret içerikli bazı ifadeleri de bulunmaktadır. Nefret bildiren ifadelerle, övgü ifadelerinin birlikte bulunmasının bir çelişki olduğunu belirten Ahmed Midhat, bu iki zıt ifadeden birinin doğru kabul edilmesi halinde diğer ifadenin yalanlanacağını, bu durumda da İncillerin çelişkili olduğu sonucuna ulaşılacağını iddia etmektedir.¹¹⁰

Ahmed Midhat'a göre, kilisenin temeli olan Petrus, İsa'ya layık bir öğrenci değildir. Nitekim Yeni Ahit İsa'nın Petrus'u azarladığını ve Petrus'un İsa'dan şüphe ettiğini açıklanmaktadır.

b.2) Petrus'un İnkârı

Kanonik kabul edilen İncillerde geçtiği üzere, İsa ve Petrus arasında anlaşmazlıklar vardır. Bu anlaşmazlıklar arasında "Petrus'un İsa'yı üç kez inkâr etmesi"¹¹¹ ise şüphesiz en dikkat çekicisidir. Ahmed Midhat Efendi de Petrus'un İsa'yı inkâr ve ona lanet etmesi hadisesine değinmektedir:

"Matta'nın 26. babında:¹¹² 'İsa, Petrus'a dedi ki: 'Hakkın sana derim ki hemen bu gece horoz ötmezden evvel sen beni üç kez inkâr edeceksin... Petrus sarayın dışarısında dururdu ve bir cariye ona yanaşıp dedi ki: 'Bu da İsa ileydi.' O zaman Petrus cümlelerin huzurunda inkâr edip dedi ki: 'Senin dediğin adamı ben bilmem' Kapı önüne çıktığı zaman bir gayri cariye onu görüp dedi ki: 'Bu da İsa ile birlikteydi.' Ama Petrus yine yemin ederek dedi ki: ... 'Ben ol adamı bilmem!'... Ve biraz sonra önde duranlar Petrus'a yanaşıp dediler ki: 'Gerçek sen dahi onlardansın.' O zaman Petrus, 'Lanet!' And etmeye başlayıp dedi ki: 'Ben ol adamı bilmem'...' "¹¹³

Markos İncili'ne göre, İsa'nın tutuklanmasından sonra gerçekleşen bu olayda öğrencileri onu bırakıp kaçmış¹¹⁴ ancak Petrus İsa'nın sonunu görmek için Başkâhin'in

¹⁰⁹ Ahmed Midhat, bu gibi övgü ifadelerinin Petrus dışındaki havariler hakkında da olduğunu söylemektedir. Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 149.

¹¹⁰ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 149-50.

¹¹¹ Markos 14:29-31, 66-72; Matta 26:33-35, 69-75; Luka 22:34-35, 54-61; Yuhanna 13:38; 18:16-17.

¹¹² Matta 26:34, 69-74.

¹¹³ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 147-48.

¹¹⁴ Markos 14:50.

avlusuna kadar onu takip etmiştir.¹¹⁵ Daha sonra Başkâhin'in hizmetçi kızlarından birine yakalanan Petrus, İsa'yı üç kez inkâr etmiş ve lanet okumuştur.¹¹⁶

İsa, Petrus'un kendisini inkâr edeceğini daha önceden haber vermişti. İsa'nın bu öngörüsü dört İncil'de de geçmektedir.¹¹⁷ Başkâhin'in avlusunda veya avlunun yakınlarında meydana gelen bu olay için İncillerin anlatımında çok az farklılıklar olmasına rağmen, İncil yazarları birçok hususta benzer ifadeleri tekrar etmişlerdir. Mesela, dört İncil'de İsa'nın "... horoz ötmeden beni üç kez inkâr edeceksin." öngörüsünü takiben Petrus'un inkârı gerçekleşmektedir. Ancak sadece Sinoptik İncillerde Petrus, pişman olup, ağlamaya başlamıştır.¹¹⁸ Onun bu hatırlayışı, İsa'nın dirilişinden sonraki rolünü de önemli ölçüde etkilemiştir.¹¹⁹

İncillerde Petrus'a inkârı nedeniyle yöneltilen bu olumsuz tavır Yuhanna'da dengelenmeye çalışılmıştır. İsa, dirilişinden sonra, Petrus'a kendisini sevip sevmediğini üç kez sormuş; Petrus'un her defasında onu sevdiğini tekrarlaması üzerine İsa, ona üç kere "koyunlarını otlatma" yetkisi vermiştir.¹²⁰ Üç kez inkâr, üç kez tekrarlanan "koyunları otlatma" görevi ile, Petrus'un üç inkârını izale etmiş görünmektedir.

Günümüzde, inkâr hadisesinin tarihsel gerçekliğine dair neredeyse fikir birliği vardır. Baskın görüşe göre, "Hıristiyanlar, oldukça önemli liderlerinden birisi için rezalet olarak nitelendirilebilecek bir hikâye icat etmiş olamazlar." Yorumcuların büyük çoğunluğu inkâr hadisesinin tarihselliğinin "tartışılmaz" olduğuna inanmaktadır. Zira böylesi bir hikâyenin tarihsel bir temeli olmaksızın canlı tutulması imkânsız görülmüştür.¹²¹

Bazı İncillerde, Petrus karşıtı ve önyargılı söylemlerin olduğunu savunan araştırmacılar vardır. Bu uzmanlar, inkâr hadisesini "utanç kriteri" olarak değerlendirerek bu olayın gerçekleşmesinin imkânsız olduğuna inanırlar ve inkâr hadisesinin tarihsel gerçekliğine dair genel kanaati sorgularlar. Buna göre eğer inkâr

¹¹⁵ Markus Bockmuehl, *Simon Peter in Scripture and Memory: The New Testament Apostle in the Early Church*, Michigan: Baker Academic, 2012, s. 93.

¹¹⁶ Markos 14:66-72.

¹¹⁷ Matta 26:31-35; Markos 14:27-31; Luka 22:31-34; Yuhanna 13:36-38.

¹¹⁸ Markos 14:72; Matta 26:75; Luka 22:62.

¹¹⁹ Bockmuehl, *Simon Peter in Scripture and Memory*, s. 93.

¹²⁰ Yuhanna 21:14-17.

¹²¹ Sיעienski, *The Papacy and the Orthodox*, ss. 32-33.

hadisesi tarihsel olarak gerçekleşmiş olsaydı, müteakip birkaç gün içinde, Petrus'u oldukça etkileyici bir şekilde değiştiren bir şey olması gerekirdi. Ancak böyle bir değişime İncillerde işaret edilmemektedir.¹²² Dolayısıyla Petrus'un rolünün birkaç gün içinde değişmesi dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahmed Midhat Efendi, inkâr hadisesiyle ilgili değerlendirmesinde Petrus'un "hıyanetlik, alçaklık"¹²³ yaptığını belirtmektedir. Nitekim Ahmed Midhat'ın yanı sıra günümüzdeki bazı uzmanların da, bu olayı "utanç kriteri" olarak kabul ettiğine yukarıda değinmiştik.

Ayrıca Ahmed Midhat, Hz. Muhammed'in ashabıyla havarileri karşılaştırmış ve Hz. Muhammed'in sahabesinin fedakârlıkları karşısında, Petrus'un kendi hocasına lanet etmesinin garip olduğunu belirtmiştir.¹²⁴

Petrus'un üçüncü inkârından sonra lanet okuması, Matta ve Markos İncillerinde geçmektedir.¹²⁵ Olaydaki bağlamdan, lanetin bir muhataba yönelik olduğu anlaşılmaktadır; ancak Petrus'un lanetini içeren cümlede nesne açık olarak belirtilmediği için, bu cümlenin yorumlanmasında iki yaklaşım ortaya çıkmıştır; Birinci görüşe göre Petrus, yalan söylediği için kendisine lanet etmiştir. İkinci ve çoğunluğun görüşüne göre ise Petrus, İsa'yı tanımadığını toplanan kalabalığa kanıtlamak için İsa'ya lanet etmiştir.¹²⁶ Ahmed Midhat Efendi'nin, Petrus'un "kendi hocasına lanet etmesinin garip olduğunu" söylemesi, onun ikinci görüşü benimsediğini göstermektedir.

b.3) Petrus'un İtaatsizliği ve Tereddüdü

Ahmed Midhat Efendi, Hıristiyanların nezdinde İsa'nın Tanrı oğlu olduğunu vurgulamakta, Tanrı oğlu olan İsa'nın sözünün de onlar için itaatten daha fazlasını gerektirdiğini belirtmektedir.¹²⁷ Bu nedenle o, İncillerde İsa ve Petrus'la ilgili bölümleri ele almakta ve İsa'nın Petrus'a hitaplarına dikkat çekmektedir:

¹²² Sיעienski, *The Papacy and the Orthodox*, ss. 32-33.

¹²³ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 147-48.

¹²⁴ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 148.

¹²⁵ Matta 26:74; Markos 14:71.

¹²⁶ Sיעienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 32.

¹²⁷ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 143.

“Matta İncili’nin 14. babında, İsa’nın deniz üzerinden gelerek havarilerin bindiği kayığa yaklaştığı hikâyesinde yirmi sekizinci ayetinden¹²⁸ aşağı şöyle yazılmıştır: “Petrus ona cevap verip dedi ki: ‘Ya Rab, eğer sen isen buyur ki sana su üzerinden yürüyerek geleyim!’ İsa dahi ‘gel’ dedi ve Petrus kayıktan inip İsa’ya gelmek için su üzerinde yürürdü ama rüzgâr-ı şedid görmeye korktu ve batmaya başladı da çağırıp dedi ki: ‘Ya Rab! Beni kurtar.’ ve İsa hemen elini uzatıp onu tuttu ve ona dedi ki: ‘Ey az imanlı adam!... Niçin şek eyledin?’”¹²⁹

Petrus, sık sık hatalar yapan, bu hataları devam ettiren, ama yine de yüceltilen bir öğrencidir.¹³⁰ O, Matta İncili’nde toplumun sözcüsü rolünü üstlenmiş ve bu nedenle herkesin tanık olduğu talimatlar alan bir figür, yani Hıristiyanlara örneklik teşkil eden biri olarak sunulmuştur.¹³¹

Yukarıdaki hadise de bu minvalde yorumlanmaktadır. İsa, akşamüstü tek başına dua etmek için öğrencilerini tekneye bindirmiş, öğrencilerinin kendisinden önce karşıya geçmelerini istemiş, ancak rüzgâr ters yönden estiği için öğrenciler karşıya geçememiş ve dalgalarla boğuşmak zorunda kalmışlardı. Sabaha karşı İsa dalgalar üzerinde yürüyerek kayığa yaklaşıncaya, öğrenciler karanlık olduğundan İsa’yı hayalet sanarak korkmuşlar; ancak İsa cesur olmalarını söyleyerek onları teselli etmiştir.¹³² Bu sırada Petrus’un zamansız konuşması¹³³ dikkat çekmektedir: “Ya Rab, Eğer sen isen, buyruk ver suyun üstünden yürüyerek sana geleyim.” İsa Petrus’un bu isteğini kabul etmiş, ancak Petrus suyun üzerinde yürürken şiddetli rüzgârı görünce korkmuş, batmaya başlamış ve İsa’dan yardım istemiştir. İsa da hemen onun elini tutarak kurtarmış ve “Ey kıt imanlı, neden kuşku duydu?” diyerek onu azarlamıştır.¹³⁴

İsa’nın görünmesiyle (Teofani)¹³⁵ başlayan bu olayda, iman etmenin gereğine ve şüpheye düşmenin tehlikesine işaret edilmektedir.¹³⁶ Çünkü Petrus şüphe etmekte, az

¹²⁸ Matta 14:28-31.

¹²⁹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 143-44.

¹³⁰ Siecienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 66.

¹³¹ Jack Dean Kingsbury, “The Figure of Peter in Matthew’s Gospel as a Theological Problem”, *Journal of Biblical Literature*, c. 98, sy. 1 (1979), s. 68.

¹³² Matta 14:22-27.

¹³³ Bart D. Ehrman, *Peter, Paul, and Mary Magdalene: The Followers of Jesus in History and Legend*, New York: Oxford University Press, 2008, s. 17.

¹³⁴ Matta 14:28-31.

¹³⁵ “Teofani: Tanrının kendisini göstermesi; mutlaka maddi olarak olmasa da kendisini göstererek vahyetmesi.” Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 365.

imanına rağmen İsa onu kurtarmaktadır.¹³⁷ Aynı şekilde Matta İncili'nde de havariler “az imanlı”¹³⁸ olarak nitelendirilmektedir.¹³⁹

Bu kısa anlatımla, imanda dalgalanmaların olabileceği ve Petrus'un hatalar yapan bir karakteri temsil ettiği¹⁴⁰ belirtilmiştir. Petrus'a, Hıristiyan topluluğun eğitsel bir numunesi olarak “örneklilik ve sözcülük” görevi verilmektedir.¹⁴¹ Ayrıca bu olayın Petrus'un imanını arttırdığı savunulmuş ve bu olayla onun kilisenin temeli olacağı da yorumlanmıştır.¹⁴²

Başka bir görüşte, az imanın, imansızlıkla eşit olmadığı kabul edilmekle birlikte, kurtuluş için yeterli olup olamayacağı sorgulanmaktadır. Zira Mesih'in son kelimeleri; Mesih'in Petrus'u kurtarmadaki kudretine değil, Petrus'un zayıf imanına ve şüphesine vurgu yapmaktadır. O halde bu ifadeler övgü değil, azarlama olarak görülmelidir.¹⁴³

Ahmed Midhat Efendi, bu olayı iki yönlü değerlendirmekte ve İsa yalancı ise Petrus'un aklanacağını, eğer İsa doğru söylüyor ise İncillere göre Petrus'un zayıf imanlı bir adam olması gerektiği sonucuna ulaşmaktadır. O halde, İncillere göre; ya Roma Kilisesi'nin temeli zayıf imanlı bir adama dayandırılmış ya da Hıristiyanların İsa'sı yalan söylemiş olmaktadır.¹⁴⁴

Ahmed Midhat'ın dikkat çektiği başka olay da, İsa'nın Petrus'u “Şeytan” hitabıyla azarlamasıdır:

“İsa kendisinin salb olacağı [çarmıha gerileceği] hakkında bazı malumat vermesi üzerine Petrus onu başkaca çekip azarlamaya başladı ve dedi ki: ‘Ya Rab sana merhamet olsun! Bu sana hiç vaki olmaz’. Ama o zaman İsa dönüp Petrus’a dedi ki: ‘Ardıma git’ yani ‘Defol şuradan! Ey şeytan!

¹³⁶ Sicienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 66.

¹³⁷ Timothy Wiarda, *Peter in the Gospels: Pattern, Personality and Relationship*, Germany: Mohr Siebeck, 2000, s. 162.

¹³⁸ Matta 8:26.

¹³⁹ Ahmed Midhat Efendi de bu konuya dikkat çekmiştir: “... Matta İncili'nin 16. babında ve Enacil-i sairede dahi gösterildiği vechile tekrar etmiştir. İsa demiştir ki: ‘Ey az imanlı adamlar! Niçin ekmek almadığınız için birbirinizle söyleşirsiniz?’ (Matta 16:8). Bk. Ahmed Midhat Efendi, *Müdafaa I*, s. 145.

¹⁴⁰ Markus Bockmuehl, *The Remembered Peter: In Ancient Reception and Modern Debate*, Germany: Mohr Siebeck, 2010, s. 40.

¹⁴¹ Sicienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 66.

¹⁴² Wiarda, *Peter in the Gospels*, s. 162.

¹⁴³ Robert H. Gundry, *Peter: False Disciple and Apostate According to Saint Matthew*, Grand Rapids, Michigan-Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans Publishing Company, 2015, s. 12.

¹⁴⁴ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 144-45.

Sen bana muterizsin! Zira sen Allah'ın nesnelere hissetmezsin! Ama adamların nesnelere hissedersin!”¹⁴⁵

Bu olay Luka İncili'nde anlatılmaz. Ancak Luka'da, Son Akşam Yemeği'nde İsa, Petrus'un kendisini inkâr edeceği öngörüsünde bulunmakta ve Petrus'un yakın zamanda işleyeceği kusurları Şeytan'ın müdahalesiyle ilişkilendirmektedir: “Simun, Simun! Şeytan sizleri buğday gibi kalburdan geçirmek için izin almıştır; ama ben, imanını yitirmeyesin diye senin için dua ettim, geri döndüğün zaman kardeşlerini güçlendir.”¹⁴⁶

Bazı uzmanlar, Petrus'un “Şeytan” şeklinde isimlendirildiği bu olayın tarihsel gerçekliği konusunda şüphe duymuşlar ve hatta Markos'un kendi teolojisini öne çıkartmak için kasten bu bölümü uydurduğunu ve havarileri kötü bir halde göstermeye çalıştığını savunmuşlardır. Buna karşın Hıristiyan yazarlar arasındaki genel kanaat, bu olayın gerçek olduğu yönündedir. İsa ve Petrus arasındaki gergin ilişki de, bu olayın tarihî bir gerçeklik olduğuna delil gösterilebilir. Nitekim Yeni Ahit'te Petrus; aceleci hareket eden,¹⁴⁷ anlayışsız,¹⁴⁸ düşünmeden konuşan¹⁴⁹ ve az imanlı¹⁵⁰ bir karakterdir. Dolayısıyla, bu olayın tarihî bir gerçekliğe sahip olduğu düşünülebilir. Petrus'un hatalarını düzeltmek için İsa'nın söylediği söz ve azarlamalar da onu üzmüş olabilir.¹⁵¹

Ahmed Midhat ise İncil'de anlatılan bu olayın tarihî gerçekliğinden şüphe etmeden, “Ardıma git” ve “Ey şeytan” ifadelerine vurgu yapmakta ve bunu “rezalet” olarak nitelendirmektedir.¹⁵²

¹⁴⁵ Matta 16:21-23; Markos 8:31-33; Ahmed Midhat Efendi, *Müdafa I*, ss. 145–46. Petrus'un İsa'yı Mesih olarak ikrar etmesi ve İsa'nın ona Petrus ismini vermesinden kısa bir süre sonra gerçekleşen bu olayda İsa kendisinin çekeceği acıları anlatmakta, bunun üzerine Petrus, İsa'yı bir kenara çekerek azarlamaktadır: “Tanrı korusun, ya Rab! Senin başına asla böyle bir şey gelmeyecek!” İsa da ona sert bir şekilde karşılık vermektedir: “Çekil önümden, Şeytan!” dedi. “Düşüncelerin Tanrı'ya değil, insana özgüdür.”

¹⁴⁶ Luka 22:31-32.

¹⁴⁷ Yuhanna 18:10.

¹⁴⁸ Yuhanna 13:6-11.

¹⁴⁹ Markos 9:5-6.

¹⁵⁰ Matta 14:28-31.

¹⁵¹ Siecienski, *The Papacy and the Orthodox*, ss. 31-32.

¹⁵² Ahmed Midhat, *Müdafa I*, s. 146.

b.4) Hananya ve Safira'nın Ölümü

Ahmed Midhat Efendi'nin Petrus'la ilgili üzerinde durduğu bir bölüm de Elçilerin İşleri 5:1-10. bölümde geçen olaydır. Ahmet Midhat, Petrus'un tehdit ve azarlama şeklindeki tavrını eleştirmektedir:

“Ol İncil'in Resullerin A'mâli kısmının beşinci bâbında izah ve tafsil edildiği üzere bu suretle mülklerini satıp paralarını havarilere teslim edenler miyânında [arasında] Hananya isminde birisi var idi ki her ne kadar Yahudiliği Mesihiliğe tahvil etmiş ise de Yahudilere mahsus olan ihtiyat-ı dûr-endişâneyi [gelecek endişesiyle] henüz bırakmamış olduğundan mülkünü sattığı zaman akçenin bir kısmını ketmen [gizlice] saklayıp diğer miktarını havarilere götürmüş idi. Petrus bu hileden haberdâr olduğu için 'Şeytan neden senin kalbini istila eyledi ki Ruh'u'l-Kudse yalan söylemeye cesaret olup da mülkün pahasından bir kısmını dolandırdın?' diye itâb [azarlama, paylama] ve tehdide başlayınca biçârenin ödü koparak hemen orada canı çıkmıştır. Orada mevcut adamlardan birtakımı tehdit mazlumu olan biçâreyi defne götürmüş oldukları sırada zevcesi Safira geldikte Petrus ona dahi 'Rabbin ruhunu imtihan için kocan ile ittifaka sebep nedir? İşte kocan cezasını bularak vefat etti. Onu defnetmeye gidenler geldikleri gibi seni de defnetmeye götüreceklerdir. Zira sen de bu dolandırıcılığın cezası olarak öleceksin.' diye tehdide başlayınca biçâre kadın dahi korkusundan helak olarak fi'l-vâki' onu da götürüp defnetmişlerdir.

İşte İncil'de musarrahan [açıkça söylenmiş] ve muvazzahan [izah edilen, açıklanan] hikâye edilen bu fıkrayı bir de İncil'in insanları ekip biçmekten ve maişet [geçim] için düşünmekten katiyyen men' ederek ancak Cenab-ı hakka tevekkül ile memur etmesine tetabbuk [uymak] eyleyecek olursak Petrus'un böyle insanı helak edecek kadar tehditleri muvafık mıdır, değil midir? mülâhazaya muhtaç kalır.”¹⁵³

Elçilerin İşleri'nde geçen bu bölüm üzerine olumsuz pek çok yorum yapılmış ve yapılmaktadır. Kimi araştırmacılar Yeni Ahit'teki en sinir bozucu bölümlerden biri olduğunu söylerken, kimileri bu durumu tamamen tiksindirici olarak nitelendirmekte, bazıları da üzerine tatmin edici bir yorum yapılamayacak bir anlatı kabul etmektedir.¹⁵⁴

Birçok araştırmacı ise bu bölümdeki, Hananya ve Safira'nın yaptıklarıyla, Yeşu 7:1-26. bölümde geçen Akan'ın yaptıkları arasında ortak noktalar bulmaktadır. Benzer

¹⁵³ Ahmed Midhat, *Müdâfaa II*, ss. 37-40.

¹⁵⁴ Rick Strelan, *Strange Acts: Studies in the Cultural World of the Acts of the Apostles*, Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2014, s. 199.

olan bu olayların biri Eski Ahit, diğeri ise Yeni Ahit topluluklarının başlangıcında gerçekleşmekte, her ikisinde de bir aldatma eylemi söz konusu olmakta ve sonucunda da tanrısal bir yargılama gerçekleşmektedir. Eski Ahit'te geçen Akan, ganimetten para ve giysi çalıp saklamakta, Yeni Ahit'te geçen Hananya ve Safıra ise para gizlemektedir.¹⁵⁵ Ancak bazı araştırmacılar ise bu olayı Helen literatüründeki, Herodot'un anlattığı Glaucus hikâyesiyle daha yakından ilişkilendirmektedir. Bu hikâyede, bir adam, güvendiği Glaucus'a yüksek meblağda para emanet etmiş, adamın çocukları parayı, Glaucus'tan geri almaya geldiğinde, Glaucus parayla ilgili hiçbir şey bilmediğini söylemiştir. Glaucus, Delphi'ye gittiğinde, bir kâhin, Tanrı'yı aldatmanın ve para gizlemenin aynı şey olduğunu söylemiş ve ondan parayı geri vermesini istemiştir. Parayı geri veren Glaucus, Tanrı'nın cezalandırmasından kurtulamamış, ailesi ve kendisi Sparta'nın dışında yaşatılmış ve soyu da devam etmemiştir.¹⁵⁶

Hıristiyan yorumcular, bu bölümü çekinmeden anlattığı için Luka'yı dürüst bir tarihçi olarak görmektedirler. Bununla birlikte, Hananya ve Safıra'nın sadece para saklamadıklarını, bütün paralarını kiliseye veriyormuş gibi yaparak hem yalancılık hem de ikiyüzlülük olmak üzere iki çeşit suç işlediklerini belirtmektedirler. Bu bölümde anlatılmayan gizli bir yön olduğuna, Luka'nın "nosphizomai" yani "zimmete geçirme" kelimesini kullandığına (aynı kelime Eski Ahit'te Akan için de kullanılmıştır) dikkat çekmekte ve Hananya ile Safıra'nın mülkten elde ettikleri paranın tamamını bağışlayacaklarına dair –Elçilerin İşleri'nde anlatılmamasına rağmen- bir sözleşme yaptıkları sonucuna varmaktadırlar. Kısacası, yorumcular, çifti zimmete para geçirme suçuyla da itham etmektedir.¹⁵⁷

Dördüncü yüzyıl Konstantinopolis Başpiskoposu John Chrysostom, Hananya ve Safıra'nın ölümünden Petrus'un sorumlu tutulamayacağını ima etmekte ise de,¹⁵⁸ günümüzde dahi bazı yorumcular, bu olayda Petrus'un, havariler arasındaki önderliğine, çifti yargılama özelliğine dikkat çekmektedir. Petrus, Hananya ve Safıra'ya karşı tavrından dolayı eleştirilmekte ve Petrus'un onların ölümünde etkili olduğu

¹⁵⁵ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, s. 146.

¹⁵⁶ Strelan, *Strange Acts*, s. 199.

¹⁵⁷ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, ss. 146-49.

¹⁵⁸ Saint John Chrysostom, "Homilies on the Acts of the Apostles and the Epistle to the Romans", *Christian Classics Ethereal Library*, (15.02.2019), <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf111.vi.xii.html>.

belirtilmektedir. Buna göre, Tanrısal liderlik yapan Petrus gelişmemiş, toy bir tavır sergilemiştir ve Yeni Ahit'teki bu bölüm yıkıcı bir anlatı olmuştur.¹⁵⁹ Buna karşın Hıristiyan yorumcular çiftin ölümünden, Petrus'un yaptığı psikolojik baskının sorumlu tutulamayacağını ve bu ölümün, çiftin duyduğu vicdani rahatsızlıktan kaynaklanmadığını, aksine tamamen ilahi bir yargı olduğunu söylemektedirler.¹⁶⁰

b.5) Petrus ve Musa Şeriatı

Ahmed Midhat, İncillerde Petrus ile ilgili bazı ifadelerin onun yüceliğini göstermek veya arttırmak için İncil yazarlarınca İsa'ya nispet edildiğini ve bu durumun Musa şeriatını bozduğunu düşünmektedir:

“Ol İncil'deki İsa'ya: ‘Ben şeriatı bozmaya gelmedim, kıyamete kadar şeriat-ı Musa'dan bir harf bile zail olmayacaktır.’¹⁶¹ dedirtilmiş olduğu halde mücerred¹⁶² Petrus'un kadrini büyütmek için yine ol İsa'ya [Petrus'un] kendisine mahsus bir de kilise yapabilmek emeli verilmiştir.”¹⁶³

¹⁵⁹ Phillip Michael Garner, *Interpretive Adventures: Subversive Readings in a Missional School*, Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2017, ss. 48-49.

¹⁶⁰ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, s. 149.

¹⁶¹ “Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim. Size doğrusunu söyleyeyim, yer ve gök ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa'dan ufacık bir harf ya da bir nokta bile yok olmayacak.” (Matta 5:17-18).

¹⁶² Hasan Özarslan buradaki mücerred kelimesini bekâr olarak anlamlandırmıştır: “İncillerde İsa'ya, ‘Ben şeriatı bozmaya gelmedim; kıyamete kadar Musa'nın şeriatından hiçbir şey eksilmeyecektir.’ dedirtmelerine rağmen, bekar Petrus'u yüceltmek için İsa'ya, kendisine [Petrus'a] mahsus bir de kilise kurduklarını hedefi verdirmişlerdir.” Bk. Özarslan, *Ahmet Mithat Efendi'nin “Müdafaa” (Birinci Kitap) Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 107; Osmanlıca “mücerred” kelimesi “soyut, yalın durum, bekâr, ancak, yalnız” gibi anlamlara gelmektedir. Bk. *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1977, s. 317. Yukarıdaki bağlamdan, mücerred kelimesinin “sadece” manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Petrus'un bekâr olduğu bilgisi, Sinoptik İncillere ve Pavlus'un mektubundaki ifadeye uymamaktır. Pavlus'un mektubunda geçen, “Öbür elçiler gibi, Rabbin kardeşleri ve Kefas gibi, yanımızda imanlı bir eş gezdirmeye hakkımız yok mu?” (1. Korintliler 9:5) cümlesi Petrus'un (Kefas) evli olduğuna işaret etmektedir. Petrus, İsa döneminin başlarında evlenmiştir ve Kefernahum'daki evinde kayınvalidesiyle yaşamıştır. Petrus, dönemin Yahudi geleneğine göre erken yaşta evlenmiştir. Sinoptik İncillere göre, Petrus'un kayınvalidesi hastalanmış ve İsa onu iyileştirmiştir (Markos 1:29-31; Luka 4:38-41; Matta 8:14-15). İskenderiyeli Clement'e göre Petrus'un çocukları da vardır. Daha sonraki gelenekte, Petrus'un karısı ve çocuklarının şehit olduğu bilgisi mevcutsa da, bunu kanıtlamak zordur. Bk. Ulutürk, *Hıristiyanlıkta Havarilik*, ss. 56-57; Kirsch, “St. Peter, Prince of the Apostles”; Siecienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 19.

¹⁶³ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 141-42.

İsa'nın Yahudi kökenli olduğu ve İncillerde Musa şeriatının hükümlerine göre yaşadığı görülmektedir. İsa, sekiz günlükken sünnet edilmiş,¹⁶⁴ Sebt (Cumartesi) günü kutlaması için sinagoga gitmiş,¹⁶⁵ dinî bayramlarda Kudüs'e gelmiş,¹⁶⁶ Fısıh bayramını kutlamış,¹⁶⁷ oruç, dua gibi dini uygulamaları¹⁶⁸ teşvik etmiştir. Ancak bazı hususlarda (cumartesi yasakları ve boşanma gibi) Musa şeriatında ortaya çıkmış bazı uygulamaları değiştirmiş/tashih etmiş ve ibadetlerin Yahudi din adamları gibi gösteriş için değil, Tanrı rızası için yapılmasını tavsiye etmiştir.¹⁶⁹

İsa'dan sonra onun mesajı sadece Yahudilerle sınırlı kalmamış, Yahudi olmayanlara (gentile) da hızla yayılmıştır. İlk zamanlardan itibaren Antakya'da, özellikle putperest iken Hıristiyan olanların bulunduğu bir kilise mevcuttu ki bu kilisenin, şeriatı tatbik eden Yahudi-Hıristiyanlarla bağlantısı yoktu. Daha sonraki zamanlarda Yahudi menşeli olmayan Hıristiyanlığın ve misyonerliğin merkezi konumuna gelen Antakya Kilisesi'nde, Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanların şeriata uyup uymayacağı sorusu gündeme gelmiştir. Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanların, Yahudi şeriatından muaf tutulmasını ve kurtuluşun şeriatla olmayacağını savunan Pavlus'un, bu sorunun cevaplanmasında önemli rolü olmuştur. Daha sonra Havariler Konsili'nde de şeriatın tatbik edilip edilmeyeceği görüşülmüş ve Petrus başlangıçta şeriatın uygulanması kanaatindeyken bu fikrinden vazgeçmiş,¹⁷⁰ Yahudi kökenli olmayanların şeriatla yükümlü kılınmamaları gerektiğini belirtmiştir.¹⁷¹

Ahmed Midhat Efendi de Petrus'un şeriatın uygulanıp uygulanmaması konusundaki kararsızlığına dikkat çekmektedir:

“Zira Pavlus’un Galatyalılara yazmış olduğu risale-i ûlâsında zikr eylediği vecihle Petrus şeriat-i Museviyye ve İseviyye’nin ahkâmını yalnız Yahudilerle beraber bulunduğu zaman tutup milel-i sâireden

¹⁶⁴ Luka 2:21.

¹⁶⁵ Markos 1:21; Luka 4:16; 13:10.

¹⁶⁶ Luka 2:41; Markos 11:1.

¹⁶⁷ Markos 14:12; Luka 22:14-16.

¹⁶⁸ Matta 5:23-24; 6:1-18.

¹⁶⁹ Mahmut Aydın, “Şeriat (Diğer Dinlerde)”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, c. 38, s. 576; Ömer Faruk Harman, “Yahudi Hıristiyanlığı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, c. 43, s. 185.

¹⁷⁰ “Öyleyse, ne bizim ne de atalarımızın taşıyamadığı bir boyunduruğu öğrencilerin boynuna geçirerek şimdi neden Tanrı’yı deniyorsunuz?” (Elçilerin İşleri 15:10).

¹⁷¹ Harman, “Yahudi Hıristiyanlığı”, s. 185.

mezheb-i Mesihîyyeye girenlerle birlikte bulunduğu zaman hükm-ü şeriate asla itibar etmediğinden ve haram olan lahm-ı hınzır ve sair luhum-u memnu'a-yı yemek ve sair ahkâm-ı manevîyyenin hilafında bulunmak gibi halleri görüldüğünden Pavlus bunları fırsat ittihazile - bâb-ı mezkurda kendi ikrarı mucibince- ol azarlanmaya müstehak olan Petrus'un kabâyihını [kusurlarını] yüzüne vurmuş idi."¹⁷²

Pavlus'un da kanaati üzere putperestken Hıristiyan olanlar, şeriate uymuyor ve yasak olan yiyecekleri yiyorlardı. Petrus ise, Yahudi-Hıristiyanlarla birlikte şeriatı tatbik etmekte, Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanlarla olduğunda yasak yiyecekleri tüketmekteydi. Petrus, iman bağlarını kuvvetlendirmek için Hıristiyanlığı yeni kabul eden Antakya'daki kardeşlerinin yanına gittiğinde şeriatı terk etmiştir. Böylece Petrus'un kurtuluş için şeriatın gerekli olmadığını kabul ettiği değerlendirilmiştir. Ayrıca Petrus'un bu uygulaması onun adına bir cesaret olarak nitelendirilmekte ve daha önemli bir iş olan öğretiyi yaymayı tercih ettiğine vurgu yapılmaktadır. Nitekim Pavlus da aynısını yapmış, öğretisini yaymak için herkesle her şey olmuştur.¹⁷³

¹⁷² “Ne var ki, Kefas (Petrus) Antakya'ya geldiği zaman, suçlu olduğu için ona açıkça karşı geldim. Çünkü Yakup'un yanından bazı adamlar gelmeden önce Kefas öteki uluslardan olanlarla birlikte yemek yedi. Ama o adamlar gelince sünnet yanlılarından korkarak sünnetsizlerden uzaklaştı, onlarla yemek yemez oldu. Öbür Yahudiler de onun gibi ikiyüzlülük ettiler. Sonunda Barnaba bile onların ikiyüzlülüğüne kapıldı. Müjde gerçeğine uygun davranmadıklarını görünce hepsinin önünde Kefas'a şöyle dedim: Yahudi olduğun halde Yahudi gibi değil, öteki uluslardan biri gibi yaşıyorsun, nasıl olur da ulusları Yahudi gibi yaşamaya zorlarsın?” (Galatyalılar 2:11-14); Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 199-200; Ayrıca Ahmed Midhat, ikinci ciltte de bu bölüme vurgu yapmaktadır: “Kezalik havariler icrayı memuriyete mübaşeret eyledikten sonra Pavlus'un Galatyalılara yazdığı mektubun ikinci babında bazı yalancıların uhuvvet-i Mesihîyye dairesine girmiş olmalarından şikâyet edilip bu şikâyetin hangi havori hakkında olduğu musarrah değil ise de birkaç ayet alt tarafında: 'Ama Petrus Antakya'ya geldiği zaman yüzüne karşı mukavemet ettim. Zira azarlanmaya müstahak idi.' diye Petrus'un Romalılar ile bulunduğu zaman onların memnu olan taamlarını yemek ve Yahudiler ile bulunduğu zaman mecburen şeriat-ı Museviyye ahkâmına riayet etmek gibi riyakârane ve münafıkâne hallerini hikâye eylemektedir. Bu hale göre Petrus mu fi'l-hakika riyakâr ve münafık olmak yoksa Pavlus mu yalancı ve garaz-kar (kinli, düşmanlık güden) sayılmak lazım geleceğini düşünmek erbâb-ı mütalaaya ait bir vazife hükmünü alır.” Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, ss. 42-43.

¹⁷³ “Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa'nın denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı'nın Yasası'na sahip olmayan biri değilim, Mesih'in Yasası altındayım. Buna karşın, Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp yapıp bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum. (1. Korintlilere 9:19-22); Martin Luther, Johann Friedrich Wilhelm Tischer, Samuel Simon Schmucker, *A Commentary on St. Paul's Epistle to the Galatians*, Philadelphia: Smith, English, 1860, s. 220.

Ancak bazı yorumcular da Petrus'u suçlu görerek ikiyüzlülükle suçlamakta, Yahudi-Hıristiyanlardan çekindiği¹⁷⁴ ve şeriatı geri döndüğü için eleştirmektedirler. Çünkü Petrus, Pavlus'la konuşması sonucunda şeriatın uygulanmaması konusunda hemfikir olmuş ve bir rüyet¹⁷⁵ görmüş, ancak buna rağmen Yahudi-Hıristiyanlarla tekrar şeriatı tatbik etmiştir.¹⁷⁶ Bahsi geçen rüyette Petrus, karnının açtığı bir sırada kendinden geçmiş, göğün açıldığını, çarşaf gibi bir şeyin içinde her türden hayvanların yeryüzüne indirildiğini görmüştür ve bir ses ona "Kalk Petrus, kes ve ye" diye üç kez emirde bulunmuş, sonra da çarşaf geri yukarıya alınmıştır.¹⁷⁷ Bu rüyetin devamındaki Yeni Ahit ifadelerinden, Petrus'un Yahudi menşeli olmayan Hıristiyanlara da öğretiyi yayabileceği anlaşılmaktadır.¹⁷⁸ Petrus'un bu olay üzerine Yahudi kökenli olmayanların yanına gitmesi ve kardeşlik masasına oturup yasak yiyecekleri yemesi arasında bağlantı kurulmaktadır.¹⁷⁹ Petrus'un ilk görüşünden vazgeçtiği ve yanlısını kabul edip şeriatın uygulanmaması kanaatine vardığı¹⁸⁰ da belirtilmektedir. Petrus'un son kanaati ne olursa olsun Havariler Konsili'ndeki "Yahudi kökenli olmayanların şeriatı uygulamasına gerek

¹⁷⁴ Elçilerin İşleri 11:2'de "sünnet yanlıları" Petrus'u eleştirmiştir. Bu ifadedeki "sünnet yanlıları"nın kim olduğu açık değildir. Kilisedeki Yahudi-Hıristiyanların veya Yahudiler gibi sünnetli kişilerin olduğu düşünülmektedir. F. F. Bruce, *The Epistle to the Galatians*, Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1982, s. 131.

¹⁷⁵ "Rüyet (görüm), rüyeti gören kişinin, kendisinin dışında ve ondan bağımsız olan sıra dışı gerçeklikle doğrudan ve aracısız olarak temas etmesi anlamına gelmektedir. Rüyetler Yeni Ahit'te vahyin vasıtalarından biri olarak kabul edilmiştir." Muhammet Tarakçı, *Yahudilik'te ve Hıristiyanlık'ta Vahiy Anlayışı*, Bursa: Emin Yayınları, 2008, s. 73.

¹⁷⁶ Rod Harbottle, *Galatyalılara Mektup*, Yaşam Kilisesi, 2014, s. 27.

¹⁷⁷ Elçilerin İşleri 10:10-16; 11:3-10; Ahmed Midhat Efendi de Petrus'un bu rüyetine yer vermekte ancak Petrus'un rüyetini, anında tatbik etmemesini eleştirmekte, ilahi bir emir sayıldığı halde tereddütlü tavırlarını dikkat çekici bulmaktadır: "Kezalik İncil'in Resullerin A'mali kısmında onuncu babta mufassılan hikâye edildiği ve sair bablarında dahi tekrar olduğu üzere Petrus Yafa'da (Tel aviv) Debbağ Simun'un hanesi damında vahy-i ilahi mukaddimesi olarak beyhudeliğe dıçar olur. Bu sırada gök açılıp büyük bir çârşebe (çarşafa) benzer bir kap içinde her türlü dört ayaklı yer hayavanatı ve vahşiyat ve haşerat ve hava kuşları yere indirilir. Bir nida gelip Petrus'a der ki: "Ya Petrus kalk bu hayvanları boğazla ve ye". Böyle bir vahiy üzerine bir peygamber için ne yapmak lazım geleceğini mülâhaza buyuruyorsunuz ya? Emr-i ilahiye imtisalen derhal kalkmalı! Öyle değil mi? Bahusus ki İncil'in tasrih ve izahına göre o saatte Petrus'un karnı da aç olup Debbağ Simun'un hanesinde kendisi için tehîe (hazırlanan) edilen taamı beklemekte imiş. Hayır! Petrus hazretleri güya Cenab-ı Hakk vazifesini bilmiyormuş da kendisi daha iyi biliyormuş gibi der ki: "Hayır ya Rab! Hiçbir vecihle bunları yemem! Zira ben hiç haram ve nâ-pâk nesne yemedim!" Gördünüz mü imanı kaviyy sahibi adamı? Hatta ikinci defa hitab gelerek "Allah'ın pak ettiği nesnelere sen haram deme!" demesi tekrar emrolunduğu halde Petrus hazretleri bu emri dahi beğenmeyerek üçüncü defa vaki' olan hitaba dahi itaat etmeyince çârşeb (çarşaf) dolusu hayvanlar yine göğe çekilir." Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, ss. 40-42.

¹⁷⁸ Tarakçı, *Yahudilik'te ve Hıristiyanlık'ta Vahiy Anlayışı*, s. 74.

¹⁷⁹ Bruce, *The Epistle to the Galatians*, s. 129.

¹⁸⁰ Harbottle, *Galatyalılara Mektup*, ss. 27-29.

olmadığı” kararı bağlayıcı kabul edilmektedir. Nitekim bu konsil, Yahudi şeriatındaki yiyeceklerle ilgili hükümlerin değiştirilmeye başlanmasına¹⁸¹ yol açmıştır.¹⁸²

Elçilerin İşleri’nde ve Galatyalılara Mektup’ta şeriat konusunda iki farklı Petrus portresi çizilmektedir.¹⁸³ Bu da Petrus’un, şeriat konusunda ikircikli bir tavra sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Petrus’un şeriatı terk ettiği, Pavlus’un Galatyalılara mektubunda sabit olmakla birlikte, Petrus’un şeriatı tekrar tatbik etmeye başlayıp başlamadığı, Kudüs’te yapılan toplantıdan önceki ve sonraki kararı kesin değildir. Bu konuda zamansal bir problem de göze çarpmaktadır. Bu kronolojik problem çeşitli görüşlere neden olmuştur.

Petrus ve hatta Pavlus’un yanındaki Barnaba bile, Yahudiye’den Yakup’un yanından gelen bazı sünnet yanlılarının etkisinde kalmış ve Musa şeriatına uyulması gerektiği kanaatine varmışlardır. Ancak Galatyalılara Mektup’ta da bahsedildiği üzere Pavlus onlara karşı çıkmış, bu eleştiriyle Petrus ve Barnaba, Havariler Konsili’nde tekrar eski kararlarına, yani şeriatın gerekli olmadığı fikrine geri dönmüşlerdir. Hıristiyan yazarlar Galatyalılara Mektup’taki bu olayın Konsil’den önce olduğunu vurgulamaktadır.¹⁸⁴ Buna karşın bazı araştırmacılar da Kudüs’te gerçekleşen Havariler Konsili’nin mevcudiyetine dair tek kaynağın Luka’nın yazdığı Elçilerin İşleri’ndeki bölüm olduğuna dikkat çekmektedirler. Hıristiyanlar nezdinde bu kadar önemli bir hadiseyi sadece Luka’nın aktarmasından dolayı bu araştırmacılar, Luka’nın, hocası Pavlus’un yazdığı Galatyalılara Mektubu’ndan sonra ve bu mektubu desteklemek için ilgili bölümü kaleme aldığını savunmuşlardır.¹⁸⁵ Bu yaklaşıma göre Havariler Konsili tarihi bir olaydan ziyade bir kurmacaya dönüşmüş olmaktadır.

¹⁸¹ “Kutsal Ruh ve bizler, gerekli olan şu kuralların dışında size herhangi bir şey yüklememeyi uygun gördük: Putlara sunulan kurbanların etinden, kandan, boğularak öldürülen hayvanların etinden ve fuhuştan sakınmalısınız. Bunlardan kaçınırsanız, iyi edersiniz. Esen kalın.” (Elçilerin İşleri 15:20, 28-29; 21:25).

¹⁸² Bruce, *The Epistle to the Galatians*, ss. 129-30.

¹⁸³ Elçilerin İşleri 15:1-10; Galatyalılara Mektup 2:11-21.

¹⁸⁴ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, ss. 335-41; William MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu: Yeni Antlaşma Serisi*, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2002, c. 2 (Elçilerin İşleri-Filipililer), ss. 91-95.

¹⁸⁵ Pierre-Antoine Bernheim, *James, Brother of Jesus*, çev. John Bowden, London: SCM Press, 1997, ss. 165-70.

Bu konuyla ilgili dikkat çeken bir husus da Petrus'un Elçilerin İşleri 11:1-18'deki tavrıdır. Bu bölümde, sünnet yanlıları, yasak yiyecekleri yediği için Petrus'u eleştirmekte, Petrus da onlara Yafa'daki çarşaf rüyetini anlatmakta, diğer uluslardan olan Kornelius'un imanından, Kutsal Ruh'un diğer uluslara da indiğinden bahsetmektedir. Bölümün sonunda Petrus, sünnet yanlılarını ikna etmekte, sünnet yanlıları da öteki ulusları kabul etmektedir.

Burada Petrus'un tavrı yorumcuların dikkatini çekmiştir. Yorumcular, Petrus'un konuşmasının, daha çok Pavlus'un karakteriyle uyuştuğuna ve Petrus'un seçtiği kelimelerin, Pavlus'un hitabına benzediğine vurgu yapmışlardır. Nitekim Pavlus, Galatyalılara Mektup 1:15-16'da gentilelere yeni haberleri duyuran, Tanrı'nın seçtiği bir kişi olarak kendini tanıtmaktadır ki, Petrus da Elçilerin İşleri'nde Pavlus'unkine benzer bir tutum sergileyerek Tanrı'nın seçtiği kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Elçilerin İşleri 15:10'daki Havariler Konsili ile ilgili bölümde de Petrus'un konuşması, Pavlus'un Galatyalılara Mektup 2:16 ve Efeslilere Mektup 2:8'deki "kölelik boyunduruğu" sözlerini çağrıştırmaktadır. Petrus da, Pavlus'un Galatyalılara Mektubu'ndaki gibi, Tanrı'nın Yahudiler ve Gentileler arasında fark görmediğini, Musa şeriatının bir kölelik olduğunu ve sadece imanın kurtaracağını belirtmektedir. İşte bu sözlerle Petrus, oldukça Pavlusçu bir tavır sergilemektedir; hatta o, Havariler Konsili'nde Pavlus'tan daha radikal bir karaktere büründürülmektedir. Kiliseye bağlı araştırmacılar, Petrus'un Pavlus'la aynı teolojiyi benimsediği sonucunu çıkartırken, diğer araştırmacılar Petrus'un asla bu sözleri kullanmayacağını, Elçilerin İşleri yazarı Luka'nın bunu kurguladığını söylerler. Bu konuşma daha sonraki zamanlarda Petrus'un Pavlus'la aynı teolojik görüşte olduğunu göstermek için icat edilmiştir.¹⁸⁶

Kronolojik argümana geri dönülecek olursa, Galatyalılara Mektup'un yazılış tarihinde de, Havariler Konsili'nin gerçekleşme tarihinde de ihtilaflar vardır. Galatyalılara Mektup eğer Güney Galatyalılara gönderilmişse, bu, Pavlus'un ilk yazdığı mektuptur ve 49 yılında kaleme alınmış olmalıdır. Eğer Kuzey Galatyalılara gönderilmişse, o takdirde de muhtemelen 56-58 yılları arasında yazılmıştır.¹⁸⁷ Havariler

¹⁸⁶ Bernheim, *James, Brother of Jesus*, s. 167.

¹⁸⁷ Hikmet Tanyu, "Ahd-i Cedit", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, c. 1, s. 504.

Konsili'nin tarihi ise 48-49 veya 52 yılı olarak verilmektedir.¹⁸⁸ Bu durumda Hıristiyan yazarların tarihsel argümanı da, karşıt görüşteki araştırmacıların kanaati de muhtemel görünmektedir.

Bütün bunlara ek olarak dikkat çeken başka hususlar da vardır. Öncelikle Yeni Ahit'e göre, Petrus ilk zamanlarda şeriata uymaktaydı, daha sonra Gentilelerle yasak yiyecekleri yedi ve sünnet yanlıları onu eleştirince, şeriata geri döndü. Galatyalılara Mektup'ta da şeriata döndüğü için Pavlus'un eleştirmesiyle karşılaştı. Buna benzeyen bir bölüm Elçilerin İşleri'nde de geçmekte, Petrus, yine şeriati terk etmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca çarşaf rüyetini görmüş ve sünnet yanlıları onu eleştirince tamamen farklı bir Petrus portresiyle, rüyeti de öne sürerek, şeriatin gerekli olmadığını savunmuştur.¹⁸⁹ Petrus'un iki kez aynı olayı yaşaması, birinde sünnet yanlılarına uyarken, diğesinde hararetle şeriatin gerekli olmadığını savunması -bu hararetle savunmanın yalnızca Elçilerin İşleri'nde geçmesi- ve aynı durumu Havariler Konsili'nde devam ettirmesi de dikkat çekicidir. Hıristiyan yorumcuların bu konudaki açıklamaları da çelişkili görünmektedir. Hıristiyan yorumcular bu karışıklığı gidermek için Galatyalılara Mektup'un daha önce yazıldığını, Havariler Konsili'nin daha sonra yapıldığını söylemekteydiler.¹⁹⁰ Bu sıralamayla Elçilerin İşleri'nde, "Havariler Konsili'nin geçtiği bölümde, Petrus'un teolojik dengesi yerine gelmiş olmaktadır. Ancak Hıristiyan yorumculara göre, "Petrus'un şeriati terk etmesi" daha önce gerçekleşmiştir; yani Petrus Elçilerin İşleri'nde anlatılan Kornelius'un imanını hatırlayarak şeriati terk etmiş ve sünnetsizlerin eleştirmesiyle şeriata geri dönmüş, bu yüzden de Pavlus'un Galatyalılara Mektup'taki eleştirisinin muhatabı olmuştur. Elçilerin İşleri'nde Petrus, Kornelius'un imanından sonra, sünnet yanlılarına karşı hararetle bir savunma da yapmaktaydı.¹⁹¹ Yani hem Galatyalılara Mektup'un, Elçilerin İşleri'ndeki olaylardan daha önce yazıldığı iddia edilmekte, hem de daha önce yazıldığını söyledikleri Galatyalılara Mektup'taki olayı temellendirirken, Elçilerin İşleri'nde daha sonra gerçekleştiğini söyledikleri bir olayla açıklamaktadırlar. (Olayların

¹⁸⁸ Ömer Faruk Harman, "Konsil", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, c. 26, s. 177.

¹⁸⁹ Elçilerin İşleri 11:1-18.

¹⁹⁰ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, s. 335.

¹⁹¹ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, s. 337.

sıralamasını yaparak yola çıktığımızda ise, Petrus'un şeriata uyması, şeriati terketmesi, sünnet yanlılarının eleştirisiyle şeriata tekrar dönmesi, Pavlus'un buna karşın Galatyalılarda eleştirisi, çarşaf rüyeti, Kornelius'un kabulü, Petrus'un tekrar yasak yiyecekleri yemesi ve sünnet yanlılarının Elçilerin İşleri'ndeki eleştirisi, sünnet yanlılarına rüyetini anlatması ve savunmasıyla onları ikna etmesi, son olarak Havariler Konsili'nde hararetle savunması şeklindedir). Şu husus da dikkat çekmektedir ki, Galatyalılara Mektup'taki Pavlus'un eleştirisinden sonraki olayların hepsi sadece Pavlus'un öğrencisi Luka'nın yazdığı Elçilerin İşleri'nde geçmektedir. Bu durum da Luka'nın, Elçilerin İşleri'ndeki rüyeti, sünnet yanlılarıyla yeniden tartışmayı ve Havariler Konsili'nde Petrus'un tavrındaki değişikliği kurguladığı iddiasını güçlendirmektedir.

Havariler Konsili'ne geri dönülecek olursa, incelenmesi gereken diğer bir konu da, Yakup'un, Pavlusçu cemaate karşı bazı elçiler göndermesi, ancak bu elçilerin gittikleri yerde, Pavlus'un nitelendirmesiyle "sahte kardeşler" olarak isimlendirilmesidir.¹⁹² Buna mukabil, Elçilerin İşleri Kitabı'nın Havariler Konsili ile ilgili bölümünde Yakup, Kudüs'ten Antakya'ya gelen "sahte kardeşleri", kendisinin göndermediğini belirtmektedir.¹⁹³ Bu açıklamaya rağmen Havariler Konsili'nde sünnet yanlısı kişiler bulunmaktadır. Eğer Yakup'un kanaati Konsil'den önce değişti ise, o halde Havariler Konsili'nde sünnet yanlısı kişiler neden hala mevcuttur?¹⁹⁴ Diğer bir konu da, Elçilerin İşleri'ndeki bu bölümde Petrus'un daha önceki kararsız tavrından bahsedilmemesidir. Bu noktalar ise ayrıca dikkat çekicidir.

Bu gibi hususlar göz önüne alındığında, Luka'nın bu Konsili kurgulamış olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Havariler Konsili'nin tarihî gerçekliğinin şüpheli olması Petrus'un son kararının belirsizliğini de beraberinde getirmektedir. Her ne kadar ilk papa sayılan karizmatik bir liderin teolojik konulardaki kararsız karakteri ayrıca sorgulanacak bir husus olsa da, Petrus'un geçmişte İsa'yı inkâr etmesi ve dış tesirlerden etkilenebilecek bir karaktere sahip olması göz önüne alındığında bu olayda da ikircikli bir tavır sergilemiş olması muhtemel görünmektedir.

¹⁹² Galatyalılara Mektup 2:3; Elçilerin İşleri 15:1.

¹⁹³ Elçilerin İşleri 15:24.

¹⁹⁴ Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, ss. 62-64.

Hatırlanacağı gibi, Ahmed Midhat, ‘Petrus’un kendisine ait bir kilise kurulmasının şeriat-ı Musa’nın bozulması’¹⁹⁵ olarak yorumlamıştı, Ahmed Midhat’ın, Petrus’un kilisesini günümüzdeki Roma Katolik Kilisesi’yle özdeşleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden onun papaları kastettiğini varsayabiliriz. Zira Petrus, Roma Katolik Kilisesi’nin temeli ve ilk papa kabul edilmektedir. Günümüzdeki papalar da onun halefi olarak görülmekte ve I. Vatikan Konsili’nde alınan karara göre papa yanılmaz sayılmaktadır.¹⁹⁶ Roma Katolik Kilisesi de hukuken Ahd-i Cedid, Konsil/Sinod kararları ve Papaların emir-nâmeleri olmak üzere üç temel kaynağa dayanmaktadır. Papalar, gerek emir-nâmelerinde, gerekse tamamen dinî içerikli beyanlarda ve daha az dinî içerikli mektuplarda bütün kilise için bağlayıcı kanun koyma yetkisine sahip kabul edilmektedir.¹⁹⁷ Bu durumda Ahmed Midhat’ın belirttiği üzere Petrus’un konumu, Hıristiyanlığın dinî uygulamalarında dolaylı olarak belirleyici olmaktadır.

b.6) Petrus ve Roma

Petrus’un tarihsel olarak yeniden kurgulanması tartışmaları içerisinde en hararetlisi, onun Roma’ya gelişine ilişkindir. Papalık kendini Petrus’un halefi olarak görmekte, Petrus’u Roma’nın ilk piskoposu saymakta, onun Roma’da -Pavlus’la beraber- şehit edildiği görüşüyle de iddiasını kutsallaştırmaktadır. Bu durum, Papalık otoritesine meydan okuyan pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş ve onları, Petrus’un Roma’ya gelişi ve buradaki günleri, Roma’da ilk piskopos olarak üstlendiği yöneticilik ve Aziz Petrus Bazilikası altında yapılan kazı çalışmalarında bulunan kalıntılar ile ilgili tartışmalara yönlendirmiş ve bu tartışmalar, Papalık otoritesini çürütecek çalışmalara dönüşmüştür.¹⁹⁸

Kitab-ı Mukaddes ifadeleri ve tarihsel veriler ilk dönemlerde Roma’da, Petrus (ve Pavlus) gelmeden önce, Hıristiyan bir topluluğun mevcut olduğunu göstermektedir. Muhtemelen Hıristiyanlık, Pentakost dönemini takip eden yıllarda, Roma-Filistin

¹⁹⁵ Ahmed Midhat, *Müdafaâ I*, ss. 141-42.

¹⁹⁶ Ömer Faruk Harman, ‘‘Katoliklik’’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, c. 25, s. 58.

¹⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Aydın, ‘‘Şeriat (Diğer Dinlerde)’’, s. 577.

¹⁹⁸ Sicienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 43.

arasındaki ticaret vasıtasıyla Roma’da yayılmış olmalıdır. Roma tarihçisi Suetonius,¹⁹⁹ “Chrestus kışkırtmaları”²⁰⁰ nedeniyle Claudius’un²⁰¹ Yahudileri Roma’dan sınır dışı ettiğini söylemektedir. Bu olaydaki Chrestus muhtemelen Hıristiyanlardır. Yine Claudius’un hüküm sürdüğü dönemlerde, Romalı General Aulus Plautius’un eşi Pomponia Graecina gayr-i resmi bir inançla ilgilenmesi nedeniyle suçlanmaktadır.²⁰² Bu da şehirdeki Hıristiyan yayılmacılığına işaret etmektedir. Romalılara Mektup’ta da Pavlus, Roma’daki Hıristiyan topluluğunu yıllardır ziyaret etmek istediğini ifade etmektedir.²⁰³ Bütün bu veriler, İmparator Nero döneminden önce, Hıristiyanlığın Roma’da yayılmış olduğuna işaret etmektedir. Öyle ki İmparator Nero, M.S. 69’da Roma’da gerçekleşen büyük yangından Hıristiyanları sorumlu tutmuştur. Bütün bu kanıtlar, en erken M.S. 40 veya en geç M.S. 50’lerde Roma’da Hıristiyanlığın bulunduğunu desteklemektedir.²⁰⁴

Petrus’un hayatı kronolojik olarak göz önüne alındığında, Petrus’un Roma Kilisesi’ni kurduğunu iddia etmek zor, belki de imkânsızdır. Ayrıca Petrus fiilen Hıristiyanlığı Roma’ya getiren kişi olmadığı için onun Roma Kilisesi’nin kurucusu sayılması da mümkün görünmemektedir. Eğer Petrus Roma Kilisesi’nin kurucusu değilse, dikkatimizi başka bir soruya çevirebiliriz: Petrus Roma’ya gitmiş ve daha sonra

¹⁹⁹ Gaius Suetonius Tranquillus, M.S. 69’da muhtemelen Roma’da doğdu, 122’den sonra öldü. Antikacı ve biyografi yazarıdır. Onun “On İki Caesar’ın Yaşamı” yapıtı, günümüze de ulaşmıştır. Suetonius bu yapıtında, Julius Caesar’dan başlayarak Roma’da hüküm süren on iki imparatorun yaşamını, o günün sosyal ve siyasal olaylarla bağlantı kurarak anlatmaktadır. Bu nedenle biyografi yazarı olmasının yanı sıra tarihçi de sayılabilir. Gaius Suetonius Tranquillus, Fafı Telatar, *On İki Caesar’ın Yaşamı*, çev. F. Gül Özak Türk, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008, s. 1; “Suetonius”, *Encyclopedia Britannica*, (02.04.2018), <https://www.britannica.com/biography/Suetonius>.

²⁰⁰ Uzmanların çoğunluğu, Suetonius’un kullandığı Chrestus kelimesinin hatalı yazılmış olduğu kanaatinde. Bu görüşe göre Suetonius, Christus kelimesi yerine Chrestus yazmıştır ve bu kelimedenden kasıt Hıristiyanlardır. Diğer bir görüşte ise bu kelime Roma’da yaşayan kışkırtıcı başka bir gruba işaret etmektedir. Çünkü Suetonius eserinin 16. bölüm 2. kısmında İmparator Nero’dan bahsederken Christiani kelimesini doğru bir şekilde kullanmaktadır. Bu yüzden bu uzmanlar, Chrestus kelimesinin radikal Yahudi bir grup için kullanılmış olabileceği sonucuna ulaşmaktadırlar. Robert E. Van Voorst, *Jesus Outside the New Testament: An Introduction to the Ancient Evidence*, United States of America: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2000, ss. 32-39.

²⁰¹ Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus, M.Ö. 1 Ağustos 10’da Lyon’da doğdu ve M.S. 13 Ekim 54’de vefat etti. M.S. 41-54 arasında hüküm sürmüş Roma imparatorudur. Elçilerin İşleri 18:2’de de ona işaret edilmektedir. Arnaldo Dante Momigliano, “Claudius”, *Encyclopedia Britannica*, (21.04.2018), <https://www.britannica.com/biography/Claudius-Roman-emperor>.

²⁰² William Smith, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Boston: C.C. Little and J. Brown, 1849, c. III, s. 493.

²⁰³ Romalılara Mektup 15:23.

²⁰⁴ Siecienski, *The Papacy and the Orthodox*, ss. 43-44.

orada şehit edilmiş midir? Yeni Ahit'te bu hususlarla ilgili açık bir bilgi mevcut değildir.²⁰⁵ Petrus'un Roma'ya gittiğine dair en sık kullanılan delil, Petrus'un, mektubunu Babil'den yazdığını açıklamasıdır (1.Petrus 5:13).²⁰⁶ İlk dönem kilisesinde Babil ismi, Roma'ya işaret etmek üzere kullanılıyordu. Öte yandan, Petrus'un şehit olacağına yorumlanan Yuhanna 21:18-19'daki ifadeler, onun ileride öldürüleceğine bir işaret olarak yorumlanabilirse de, bu ölümün nerede meydana geleceği hakkında bilgi vermemektedir.²⁰⁷

Clement,²⁰⁸ ilk mektubunda (yaklaşık M.S. 96'da) Petrus'un şehit olduğuna tanıklık etmekte ve Petrus'un kıskançlık, çekememezlik gibi haksızlıklara uğradığından, Petrus ve Pavlus'un ölmesi için uğraşıldığından bahsetmektedir.²⁰⁹ Aynı şekilde Antakyalı İgnatius²¹⁰ da Romalılara yazısında (yaklaşık M.S. 108'de) -hiçbir kaynakta doğrudan belirtilmemesine rağmen- Petrus ve Pavlus'un Roma'daki Hıristiyanlara emirler verdiğine işaret etmektedir.²¹¹ Bu gibi örnekler, Petrus'un Roma'da kaldığı ve şehit edildiğine ilk işaret ve tanıklıklardır; ayrıca ikinci yüzyılın ortalarında bu konuda

²⁰⁵ Siecienski, *The Papacy and the Orthodox*, ss. 43-44.

²⁰⁶ "Sizler gibi seçilmiş olan Babil'deki kilise ve oğlum Markos size selam ederler." (1. Petrus 5:13); Hıristiyan yorumcular, Babil kentinin lanetlendiğinden ve tutsak bir şehir olduğundan bahsederek o dönemde Babil'de herhangi bir kilise veya havari bulunmadığını belirtmektedirler. Petrus'un mecazi olarak Babil kelimesini kullandığını ve buna benzer kullanımların Vahiy 14:8; 16:19. da da olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Sonuç olarak, Petrus'un, Hıristiyan halkın tutsak yaşadığı Roma'ya ithafen Babil kelimesini mecazen kullandığını yorumlamışlardır. Edmund P. Clowney, *1. Petrus'un Mesajı: Çarmih'in Yolu*, çev. Alper Özharar, İstanbul: Haberci, 2015, ss. 276-77.

²⁰⁷ "Sana doğrusunu söyleyeyim, gençliğinde kendi kuşağını kendin bağlar, istediğin yere giderdin. Ama yaşlanınca ellerini uzatacaksın, başkası seni bağlayacak ve istemediğin yere götürecektir. Bunu, Tanrı'yı ne tür bir ölümle yücelteceğini belirtmek için söyledi. Sonra ona, 'Ardımdan gel' dedi." (Yuhanna 21:18-19).

²⁰⁸ Papa I. Clement, İskenderiyeli Clement'le karıştırılmaması için Romalı Clemens olarak da bilinmektedir. Korintlilere yazdığı mektubunda, Petrus'la ilgili bilgiler vermektedir. Petrus'un haleflerinden kabul edilmekte ve Apostolik kilise babalarının ilki kabul edilmektedir. John Chapman, "Pope St. Clement I", *Catholic Encyclopedia*, (05.02.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/04012c.htm>.

²⁰⁹ Clement of Rome, Ignatius of Antioch, *The Epistles of St. Clement of Rome and St. Ignatius of Antioch*, çev. James A. Kleist, New York/Mahwah: Paulist Press, 1946, s. 12; Clement of Rome, *The Epistle of S. Clement to the Corinthians*, çev. J. B. Lightfoot, ss. 273-74, (12.10.2017).

²¹⁰ Antakyalı İgnatius, Theophorus olarak da bilinmektedir. M.S. 50 civarında Suriye'de doğmuş ve Roma'da M.S. 98-117 arasında vefat etmiştir. Petrus, Antakya'nın ilk piskoposu kabul edilirse, Antakya'nın üçüncü piskoposu sayılmaktadır. John Bonaventure O'Connor, "St. Ignatius of Antioch", *Catholic Encyclopedia*, (06.02.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/07644a.htm>.

²¹¹ Clement of Rome, Ignatius of Antioch, *The Epistles of St. Clement of Rome and St. Ignatius of Antioch*, s. 82.

daha açık ifadeler de bulmak mümkündür. Burada öncelikle Korintli Dionysius²¹² (yaklaşık M.S. 170) ve daha sonra da Lyonlu İrenaeusa²¹³ (yaklaşık M.S. 180) karşımıza çıkan ilk isimlerdir. İrenaeus, Petrus'un, ikinci papa Linus'a²¹⁴ piskoposluğu devrettiğinden ve daha sonraki papaların da bu gelenekle yetiştiğinden, havarilerin seslerinin Roma'da hâlâ canlı olduğundan ve bu seslerin kulaklarda çınladığından bahsetmektedir.²¹⁵ Birkaç yıl sonrasında da Romalı presbiteriyen Gaius (yaklaşık M.S. 198), havarilere dayanan Roma Kilisesi'nden şüphe edenlere, Vatikan tepesinde ve Ostia'da yolunda kanıtların bulunduğunu ve bunları gösterebileceğini belirtmektedir.²¹⁶ Apokrif Petrus'un İşleri Kitabı (M.S. 180-190), son bölümde Petrus'un baş aşağı çarmıha gerildiği bilgisini vermektedir.²¹⁷ Tertullian, İskenderiyeli Clement ve Origen'in şahitliğiyle, ilk dönemden 3. yüzyıla kadar, Petrus ve Pavlus'un Roma'daki geleneği kurduğu ve onların orada şehit edildiği bilgisi yaygınlaşmıştır. Bu durum 4. yüzyılda da kabul edilir hale gelmiştir. Nitekim 20. yüzyıla kadar Ortodoks, Protestan, Katolik bütün araştırmacılarda, Petrus'un Roma'da olduğu ile ilgili genel bir kanı var olmuştur. Neredeyse herkes, ilk dönem kanıtlarının belirsizliği, Petrus'un ne zaman Roma'ya geldiği, ne kadar süre orada kaldığı, Roma'daki rolü ve liderliği, Roma Kilisesi'ndeki uygulamaları gibi konuları göz ardı ederek bu durumu kabul etmiş görünmektedir. Clement'in tanıklığı ve Yuhanna 21:18-19 bir araya getirilince, çoğu araştırmacı,

²¹² M.S. 170 civarında Korint episkoposu olan Dionysius'un, Papa Soter ile mektuplaşmaları mevcuttur. Bu mektuplarda Petrus ve Pavlus'un İtalya'ya gittiklerinden ve orada şehit olduklarından bahsedilmektedir. John Chapman, "St. Dionysius", *Catholic Encyclopedia*, (07.02.2019), <http://www.knight.org/cathen/05010a.htm>.

²¹³ Lyons episkoposu ve Kilise babalarından olan İrenaeus'un hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. İrenaeus, "Adversus Haereses" (Against Heresies) adlı eserinde heretiklere karşı savunma yapmaktadır. Beş kitaptan oluşan bu eserin 3. cildinin üçüncü bölümü, üçüncü maddesinde, Roma'da havari Petrus'un bulunduğu işaret edilmektedir. Albert Poncelet, "St. Irenaeus", *Catholic Encyclopedia*, (06.02.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/08130b.htm>.

²¹⁴ Linus, İrenaeus'un ve bazı Kilise babalarının tanıklığına göre ikinci papa kabul edilmektedir. Ancak Tertullian Petrus'tan sonra Aziz Clement'in ikinci papa olduğundan bahsetmektedir. Johann Peter Kirsch, "Pope St. Linus", *Catholic Encyclopedia*, (08.02.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/09272b.htm>.

²¹⁵ Saint Irenaeus (Bishop of Lyons), *Five Books of S. Irenaeus: Bishop of Lyons, Against Heresies*, çev. John Keble, London, Oxford, Cambridge: James Parker and Co, 1872, ss. 206-7.

²¹⁶ William A. Jurgens, *The Faith of the Early Fathers*, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 1970, c. 1, s. 44.

²¹⁷ David L. Eastman, *The Ancient Martyrdom Accounts of Peter and Paul*, Atlanta: SBL Press, 2015, s. 19.

Petrus'un Roma'da şehit olduğu geleneğini tarihsel bir gerçeklik olarak kabul etmiştir.²¹⁸

Oscar Cullman'a göre ise, Clement'in ilk mektubunda, Petrus ve Pavlus'un şehit olduğunu belirtmek için kullandığı "kıskançlık ve çekememezlik nedeniyle iki kutsal kişiye zulmedildiği ve ölümlerine kadar savaşıldığı" ibareleriyle, tarihçi Tacitus'un kullandığı "İmparator Nero'nun Hıristiyanlara zulmettiği" ibareleri birbirine uymaktadır. Ancak Cullman, buradaki tarihsel eksikliğe dikkat çekerek bunların kanıt olarak kullanılmasının neredeyse imkânsız olduğunu da dile getirmektedir. Çünkü Roma geleneğinde bu konuyla ilgili bazı işaretler olsa da, ilk dönem Hıristiyan yazılarında, Petrus'un ölümünden açıkça bahsedilmemektedir.²¹⁹

Günümüzde "papaların daha sonradan kendi nüfuzlarını arttırmak için, Petrus'un Roma'da şehit edildiği anlatısını icat ettiği" görüşü de bulunmakla birlikte, eski zamanlarda veya günümüzde Petrus için alternatif bir mezar gösterilmemektedir. Ayrıca Petrus hakkında farklı bir hayat/son hikâyesinin anlatılmaması ve hiçbir piskoposun Petrus'un mezarının Roma'da olduğu yönündeki eğilimi sorgulamamış olması, Petrus'un mezarının Roma'da olduğu yönünde bir sonuç çıkarmaya mahal vermektedir.²²⁰ Bu gibi nedenlerden dolayı, 20. yüzyılda, araştırmacıların çoğunluğu Petrus'un Roma'da ölümünü -kesin olmasa da- kabul etmektedir. Timothy Barnes, Petrus'un şehre ayak basmadığını iddia etmeyi sapıklık ve cahillik olarak nitelendirirken, F. F. Bruce, Petrus'un Roma'ya gitmesi durumunu "şüphe edilemez" saymakta, çoğunluk da Petrus'un Roma'da şehitliğini, olması olmamasından daha muhtemel bir durum olarak görmektedir.²²¹

Otto Zwierlein, Fred Lapham, Michael Goulder ve diğer araştırmacıların Petrus'un Roma'da şehit edilip edilmediği konusunda son dönemlerde yaptıkları çalışmalarda ise, M.S. 170-180'den evvel kullanılan kanıtların eksikliği merkeze alınmakta, papaların kendilerini havarilere dayanan bir kilise olarak göstermek ve

²¹⁸ Sיעienski, *The Papacy and the Orthodox*, ss. 45-46.

²¹⁹ Sיעienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 47.

²²⁰ Bockmuehl, *The Remembered Peter*, ss. 131-32.

²²¹ Timothy D. Barnes, "Another Shall Gird Thee': Probative Evidence for the Death of Peter", *Peter in Early Christianity*, ed. Helen K. Bond, Larry W. Hurtado, Grand Rapids, Michigan- Cambridge, U.K.: William. B. Eerdmans Publishing, 2015, s. 95; Sיעienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 47.

nüfuzlarını arttırmak için daha sonradan bu durumu icat ettikleri kanaatine varılmaktadır. Bu araştırmacılar, ilk dönem kanıtları olarak kullanılan belgelerde, (1. Petrus, Clement ve İgnatius gibi) Petrus'un Roma'da olduğunu gösterecek kadar yeterli delil olmadığını kabul etmektedir.²²² Mesela 1. Petrus 5:13'deki "Babil" kelimesinin Roma'ya nispet edildiği kabul edilse bile (ki Zwierlein bunun doğru olmadığını düşünmektedir), çoğu yorumcu, Havari Petrus'un, 1. Petrus'u yazmış olduğundan bile şüphe duymakta, bu metnin M.S. 80'den sonraki bir zamanda yazıldığında karar kılmaktadırlar. Goulder'e göre, "eğer Clement Petrus'un şehitliği hakkında bir şey bilmiyorsa, Petrus şehit olmamıştır."²²³ İgnatius'un sözünü ettiği, Petrus'un Roma'daki Hıristiyanlara "emirler verdiği" yönündeki bilgi ise, Petrus'un şehri ziyaret ettiği ve orada öldüğüne tanıklık edecek kadar açık değildir. Mesela Pavlus açıkça Romalılara Mektubu'nda, yargılanması için oraya varmasından önce şehirdeki Hıristiyanlara talimat verdiğini yazmaktadır. Belki de Petrus'un Roma'da bulunmadığına dair en ilginç edebi kanıt, Justin Martyr'nin²²⁴ "Apoloji"sidir. Roma İmparatoru Antoninus Pius'a (M.S. 150-154) yazılmış olan bu Apoloji'de, Elçilerin İşleri'nde de geçen büyücü Simon Magus hakkında uzun bir konuşma mevcuttur.²²⁵ Bu metinde Petrus'tan hiçbir şekilde söz edilmemektedir. Daha da ilginç, sonraki gelenekte, heretik Simon'un hilekârlıklarına karşı Petrus'un mücadeleleriyle, Petrus'un Roma'daki faaliyetleri arasında sürekli bağlantı kurulmasıdır.²²⁶

Zwierlein, arkeolog Harald Mielsch'in araştırmalarıyla kendi çalışmalarını birleştirenince, Aziz Petrus'un mezarının bulunduğu yerin ve ona atfedilen saygınlığın en erken M.S. 160-180 civarında başladığı sonucuna varmaktadır. O, Aziz Petrus'un Roma mitinin yükseliş tarihinin, edebi kaynaklardan hareketle yaklaşık olarak M.S. 155 ve 174 arasındaki zaman diliminde olacağı sonucunun çıkarılabileceğini kabul etmektedir.

²²² Siecienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 48.

²²³ Sean McDowell, *The Fate of the Apostles: Examining the Martyrdom Accounts of the Closest Followers of Jesus*, London, New York: Routledge, 2016, s. 72.

²²⁴ Justin Martyr, yaklaşık M.S. 100'de Flavia Neapolis'te doğan Hıristiyan apolojistidir. M.S. 130'larda Hıristiyan olan Justin Martyr, Anadolu'da ve Roma'da Hıristiyanlığı öğretmiş ve savunmuştur. M.S. 165 civarında Roma'da öldürülmüştür. Jules Lebreton, "St. Justin Martyr", *Catholic Encyclopedia*, (09.02.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/08580c.htm>.

²²⁵ Elçilerin İşleri 8:9-24.

²²⁶ Christine M. Thomas, *The Acts of Peter, Gospel Literature, and the Ancient Novel: Rewriting the Past*, New York: Oxford University Press, 2003, ss. 35-37; Siecienski, *The Papacy and the Orthodox*, ss. 48-49.

Bu durumda, Petrus'un Roma'da şehit edildiği bir mit ise, o zaman nerede ve nasıl öldüğü sorusu gündeme gelmektedir. Lapham, Elçilerin İşleri 12'de Petrus'un, Kudüs'te hapiste tutulması bölümünden hareketle, Herod Agrippa'nın, Zebedi'nin oğlu Yakup'u infaz ettirdikten çok kısa bir süre sonra Petrus'u da infaz ettiği görüşünü savunmaktadır. Michael Goulder'e göre ise gerçek daha basit olabilir, Petrus muhtemelen Kudüs'te, yaklaşık M.S. 55'te yatağında ölmüş olmalıdır.²²⁷

Petrus'un Roma'da geçirdiği zamana ilişkin tartışma her zaman canlı kalacak gibi gözükürken, onun şehirdeki ilk episkopos olduğunu kabul etmek ise mümkün değildir. Günümüzde pek çok araştırmacı, hatta Katolik olanlar bile, Petrus'un, daha sonraları anlaşıldığı şekliyle, Roma'da episkopos olarak hizmet ettiği fikri üzerine yorum yapmaktadırlar. Katolik yorumcu Raymond Brown, Petrus'un, Roma'da papa olarak görev yapmış olmasını basit bir düşünce ve anokronizm olduğunu iddia ederken, ilk dönem kilise kaynaklarını inceleyen Robert Eno ise "Petrus, Roma'nın ilk papa'sı değildi" diyerek bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.²²⁸ Ona göre, Roma'nın ilk papa'sı olma şerefi, daha az tanınan Linus'a aittir. İrenaeus, Petrus ve Pavlus'un birlikte Linus'a piskoposluk görevini teslim ettiklerini söylemektedir. Bu yüzden Robert Eno, Havarilerin asla "papa" terimini kendilerine kullanmadıklarına dikkat çekmektedir. Çünkü İrenaeus, papalığı, eğitimsel açıdan havarilere varis olma olarak anlamasına rağmen, açık bir şekilde, havari ve papa terimleri arasında ayırım yapmaktadır.²²⁹ Linus ise, ilk dönem listelerinin çoğunda ilk papa olarak yer almaktadır. Petrus'un Roma'da papa olarak kabul edildiği kaynaklar ise 3. yüzyıldan daha geç bir döneme tekabül etmektedir.²³⁰

Ahmed Midhat Efendi de kitaplarında Petrus'un Roma ile ilişkisine sıkça değinmekte ve Petrus'un Roma'da geçirdiği zamanın şüpheli olması tartışmalarına yer vermektedir:

²²⁷ Elçilerin İşleri 12:4; F. Lapham, *Peter: The Myth, the Man and the Writings: A Study of Early Petrine Text and Tradition*, New York: Sheffield Academic Press, 2003, s. 248; McDowell, *The Fate of the Apostles*, s. 72; Sicienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 49.

²²⁸ Raymond Edward Brown, John P. Meier, *Antioch and Rome: New Testament Cradles of Catholic Christianity*, New York/Mahwah, N.J.: Paulist Press, 1983, ss. 163-64; Robert B. Eno, *The Rise of the Papacy*, Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2008, s. 18.

²²⁹ Francis Aloysius Sullivan, *From Apostles to Bishops: The Development of the Episcopacy in the Early Church*, New York/Mahwah, N.J.: The Newman Press, 2001, s. 149.

²³⁰ Sicienski, *The Papacy and the Orthodox*, s. 50.

“Hatırdan çıkmamıştır ki Petrus’un Hıristiyan kilisesinin temeli addolunması yalnız İsa’nın “Sen bir taşsın ki kilisemi senin üzerine kuracağım” demiş olmasının mervi bulunmasından neşet edip hem de bu neşetin muradı dahi –ileride izahat ve tafsilat-ı lazımesi geleceği vecihle -asran ba’de asrin- Roma’nın umum Hıristiyanlık âlemi için bir pâyitaht-ı ruhani ve cismani ve papaların dahi umum Hıristiyanlar üzerine bir hükümdar-ı ruhani ve cismani olduğu zaman mücerred an asl Petrus’un Roma birinci imamı tanınmış olmasından ibarettir. Halbuki Petrus’un Roma’ya gitmesi ne İncil ve ne de tarihle isbat olunamıyor ya? Bu da başka bir yalandır.”²³¹

Yukarıdaki alıntıda Ahmed Midhat Efendi’nin görüşünün, ne tarihsel verilerle ve ne de Kitab-ı Mukaddes ifadeleriyle Petrus’un Roma’ya gitmesinin kanıtlanamayacağı yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed Midhat Efendi’nin bu ifadeleri günümüz araştırmacılarının verdiği bilgilerle uyumludur. Nitekim o, bu görüşünü kanıtlamak için Yeni Ahit’i ve özellikle Elçilerin İşleri bölümünü incelemekte, Petrus’un, Pavlus nedeniyle Roma’da şehit ettirilmiş izlenimi verildiğini iddia etmekte ve Petrus’un Roma’ya gitmesinin ispatlanamayacağını belirtmektedir:

“Petrus’un Roma’ya gelip orada idam edilmesi kilise müerrihlerinin za’m-ı [batıl zan, düşünce] ca’lileridir [sahte, yapmacık] ki bundan maksadları dahi Roma papalarının doğrudan doğruya Pavlus’un ahlâfi olmayıp, doğrudan doğruya Petrus’un ahlâfi olduklarını halka inandırmaktır. Zira Pavlus Hazreti İsa’yı görmediği gibi havarilerden birisi tarafından dahi ahz-ı din etmediği için papaların ona mensubiyeti fi’l-hakika hoş gitmez Petrus ise kilisenin temel taşı olacağı güya Hazreti Mesih tarafından haber verilmiş olmasıyla ona mensubiyeti daha kuvvetli olacağından Petrus Roma’ya götürülüp orada şehid ettirilmiştir. Fakat haydi bakalım Resullerin A’mâlini açalım da Petrus’un fi’l-hakika Roma’ya gittiğine dair bir kayıt arayalım! Beyhude yorulmuş oluruz. Zira bu kayıt fi’l-hakika yoktur. Petrus’un Roma’ya gittiği İncillerle asla isbat olunamaz. O halde biz müdafamızda tenakuz etmemişizdir.”²³²

Ahmed Midhat’ın yukarıdaki alıntısından hareketle, Petrus’un Roma ile ilişkisinin sonradan kurgulandığını iddia ettiği ve Elçilerin İşleri’ni inceleyerek Petrus’un Roma’ya gitmesinin mümkün olmadığını savunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yukarıdaki incelememizde de ortaya konulmaktadır ki, günümüz araştırmacıları da Yeni

²³¹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 198.

²³² Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, ss. 53-54.

Ahit'te, Petrus'un Roma'ya ayak bastığına dair açık bir ifadenin bulunmadığına dikkat çekmekte ve papalığın nüfuzunu arttırmak için bunun kurgulandığını iddia etmektedirler.

Ahmed Midhat, "İncil yazarı kabul edilen Havari Yuhanna"dan bile üstün tutulan Petrus'un,²³³ dört İncil arasında sadece Matta 16:18'de geçen bölümüne dikkat çekmekte, diğer İncillerde bu ve benzeri bölümlerin bulunmadığına vurgu yapmaktadır:

"Sen [Saint] Petrus'un bir taş olduğu ve o taş üzerine kilisenin bina edileceği suretlerinin Mesih tarafından söylendiği Enâcil-i erbaa'dan yalnız birisinde mervi olması ve diğerlerinde sarahat bile bulunmaması ve Sen Petrus'un Roma'ya gittiği tarihçe isbat edilememesi acaba oraların Sen Petrus mülkü olduğunu isbata kâfi midir?"²³⁴

Yukarıda işaret edilen "kilisenin Petrus üzerine inşa edileceği" yönündeki ifadeler kadar güçlü olmasa da, Yeni Ahit'te, Petrus'la ilgili olarak "koyunları otlatma yetkisi" gibi yüceltme ifadeleri de bulunmaktadır. Ancak Ahmed Midhat'ın burada dikkat çektiği husus, Petrus'un Roma'yla ilişkisine dairdir. Daha önce ele aldığımız üzere Yeni Ahit'te Petrus'un Roma'ya gittiğine dair bir ifade bulunmamaktadır. Tarihî veriler de tartışmalı olmakla birlikte, Petrus'un Roma ile ilişkisi genel olarak kilise öğretisine dayanmaktadır.

Diğer mezheplerin aksine Katolik Kilisesi'nde Petrus'un özel bir konumu olduğu bilinmektedir. Bu yüzden Ahmed Midhat'ın Petrus'la ilgili incelemelerinde, özellikle Katolikleri muhatap alarak inceleme yaptığı izlenimi oluşmaktadır. Araştırmasında İncilleri dikkatle inceleyen ve tarihsel bir gerçeklik olarak Petrus'un Roma'ya gitmesinin kanıtlanamayacağına dikkat çeken Ahmed Midhat Efendi'nin, daha sonraki dönemde oluşan kilise babalarının rivayetlerini kabul etmediği anlaşılmaktadır. O, bir tarihçi olarak inceleme yapmayı ve Hıristiyanların kanonik kabul ettiği Yeni Ahit metinlerini kullanmayı yeğlemiştir.

²³³ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 151.

²³⁴ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 369.

2) Andre

Andre'nin, Petrus'un kardeşi ve balıkçı olduğu bilgisini veren Ahmed Midhat Efendi, onun biyografisi hakkında kilise kitaplarında herhangi bir malumat olmadığını söylemektedir.²³⁵

Ahmed Midhat Efendi'nin verdiği bu bilgiler değerlendirildiğinde, Yunan kökenli bir ismi olan Havari Andre'nin (Andrew veya Andreas), dört İncil'de de Simun Petrus'un kardeşi olduğu görülmektedir.²³⁶ Ayrıca Sinoptiklerden farklı olarak Yuhanna'da Vaftizci Yahya'nın takipçisi olarak sunulan Andreas, İsa ile kardeşi Petrus'u tanıştıran kişidir.²³⁷ Matta ve Markos ise onun Petrus'la birlikte balıkçılık yaptığını söylemekte ve İsa ile meslekleri aracılığıyla tanıştığı bilgisini vermektedir.²³⁸

İncillerde, Ahmed Midhat'ın Müdafaa ile ilgili araştırmasına konu olmayan, Andreas'la ilgili, (Vaftizci Yahya'nın takipçisi olması, İsa'ya ve mucizelerine tanıklığı gibi) birkaç bilgi daha bulunmaktadır.²³⁹ Kilisenin apokrif kabul ettiği metinlerde Andreas'tan bahseden detaylı bilgiler olmakla birlikte, kilise geleneğinde onunla ilgili ayrıntılı bilgiler verilmemektedir.²⁴⁰ Sadece Hristiyan geleneğinde, Andreas'ın, Anadolu'dan Makedonya'ya, oradan Volga Nehri'ne kadar gittiği belirtilmekte, geniş bir alanda Hristiyanlığı yaymaya çalıştığı ve Yunanistan'ın Patras kentinde çarşıya gerilerek öldürüldüğü rivayet edilmektedir. O, aynı zamanda Ortodoks Kilisesi'nin kurucusu ve Rus ve İskoçya azizlerinin koruyucusu kabul edilmektedir.²⁴¹

3) Yuhanna

Ahmed Midhat Efendi, Yuhanna hakkında, Filistin'in Celile bölgesinde "Bet Sayd" isimli bir mahallede doğduğu, havarilerden Büyük Yakup'un kardeşi olduğu ve ikisinin de balıkçılık yaptığı bilgilerini vermektedir.²⁴² İsa'nın havariliğine yirmi beş

²³⁵ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 150.

²³⁶ Matta 10:2; Markos 1:16; Luka 6:13; Yuhanna 1:40.

²³⁷ Yuhanna 1:40-42.

²³⁸ Matta 4:18; Markos 1:16.

²³⁹ Markos 3:14; 13:3; Yuhanna 1:40-42; 6:1-14; 12:20-32.

²⁴⁰ Ulutürk, *Hristiyanlıkta Havarilik*, ss. 82, 85-86.

²⁴¹ Ulutürk, *Hristiyanlıkta Havarilik*, ss. 82-83.

²⁴² Ahmed Midhat, Yuhanna'yı tanıtırken Vaftizci Yahya ile karıştırılmamasını, zira onun havarilerden olmadığını ve bazı kişilerce İsrailoğulları peygamberlerinden kabul edildiğini de söylemektedir. Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 150.

yaşında giren, miladi ilk asrın tamamında yaşayan, Hıristiyanlığı yaymak için çok çaba sarf eden Yuhanna'nın biyografisinde yüz kızartıcı bir hadise bulunmamaktadır. İncil yazarı olduğu halde Hıristiyanlar Yuhanna'ya, Petrus kadar önem vermemektedirler.²⁴³

Ahmed Midhat'ın verdiği yukarıdaki bilgiler incelendiğinde, eski kaynaklarda, Yuhanna'nın Bet Sayda-Celile'de doğduğu, en genç havari olup, muhtemelen yirmi beş yaşlarındayken İsa'yla tanıştığı, yüz kızartıcı bir olay yaşamadan, onurlu bir yaşam sürdürdüğü, dini yaymak için çok çalıştığı ve İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra yetmiş yıl daha yaşadığı bilgilerine ulaşılmaktadır.²⁴⁴ Matta ve Markos'ta verilen bilgilere göre de Yuhanna, Zebedi'nin oğlu olup, havarilerden Büyük Yakup'un kardeşidir.²⁴⁵

Yuhanna'nın Hıristiyanlarca "İncil Sahibi" olarak anıldığını söyleyen Ahmed Midhat Efendi, bu bilginin ihtilaflı olmasına da değinmektedir:

*"...Yuhanna ile Matta sahib-i İncil add olundukları halde bu İncilleri ne zaman ve nerede hangi lisan üzere yazdıkları bile tarih nazarında katiyyen teayyün ve tahakkuk edemeyerek birçok ihtilaflar içinde kalmıştır..."*²⁴⁶

Ahmed Midhat Efendi, yukarıdaki görüşünü savunmak için konuyu derinleştirmekte, Yuhanna İncili'nin yazıldığı dilin belirsizliğine vurgu yapmakta, Havari kabul edilen Yuhanna'nın yazdığı İncil'in, özellikle Yunanca olduğunun belirtilmesindeki şüpheli duruma dikkat çekmektedir:

*"Rivayet-i vakiaya göre Yuhanna dahi Hazreti Mesih'e yetişmiş, kelamını işitmiş ve mucizâtını görmüştür. Kezâlik rivayet-i vakiaya nazaran bu dahi İncili Miladın 94 senesinden sonra Efes şehrinde yazmış ise de İncil-i mezkûrun dahi hangi lisân üzere yazılmış olduğu katiyyen malum olmayıp Yunan lisânı üzere yazılmış idüğü 'zan!...' olunuyor ve bu 'zan olunuyor' tabirini dahi yine Hıristiyan muharrirleri irâd ederler."*²⁴⁷

²⁴³ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 151.

²⁴⁴ Alban Butler, *The Lives of the Fathers, Martyrs, and Other Principal Saints*, New York: D. & J. Sadlier, 1846, c. 10, s. 779; *Encyclopædia Britannica; Or, A Dictionary of Arts, Sciences, &c. on a Plan Entirely New*, Edinburgh: J. Balfour and Co., 1780, c. 5, s. 3812.

²⁴⁵ Matta 4:21; Markos 1:19.

²⁴⁶ Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, s. 58.

²⁴⁷ Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, s. 422.

Günümüzde, Yuhanna İncili'ni inceleyen araştırmacıların çoğunluğu bu İncili Zebedi'nin oğlu Havari Yuhanna'nın yazmadığı kanaatindedirler. Yapılan araştırmalarda, Yuhanna İncili'nde birtakım değişiklikler yapıldığı ortaya konulmakta, ilk orijinal nüshası ile günümüzdeki Yuhanna İncili arasında bile metin farklılıkları bulunduğu görölmektedir. Yuhanna İncili'nin metninde Yunan felsefesindeki Logos fikri açıkça göröldüğu için de onu, Yunan felsefesine hâkim İskenderiye felsefe okuluna mensup birinin kaleme aldığı izlenimi oluşmaktadır. Bu İncil'in Havari Yuhanna'dan en az iki asır sonra yazıldığı düşünölmektedir.²⁴⁸

Yuhanna İncili'nin kaleme aldığı tarih ile ilgili çeşitli görüşler bulunmakta, net bir tarih verilmemektedir. Her araştırmacı farklı tarih belirlemektedir. Dikkat çeken husus ise, Hıristiyan müellifler genellikle, havari olmayan kişilerin yazdığı İncilleri, Havari Yuhanna'nın yazdığı İncil'den daha eski olarak tarihlendirmektedirler.²⁴⁹

Yuhanna İncili'nin yazıldığı dilin Yunanca olduğu bilinmekle beraber, ilk nüshasının hangi dilde kaleme alındığı kesin değildir. Havari Yuhanna'nın yazdığı İncil'in küçük bir bölümünü Aramice kaleme aldığı, ancak başka birinin eklemeler yaparak metnin hepsini Yunancaya çevirdiği, bu şekilde günümüzdeki Yuhanna İncili'nin oluştuğu görüşü, Hıristiyan yazarlar arasında benimsenmektedir. Kimileri ise Aramice ana nüshanın kaybolduğunu ve Yunanca tercümesinin günümüze ulaştığını söylemektedirler.²⁵⁰

Ahmed Midhat Efendi de İsa'yı görmüş olan havari Yuhanna'nın kaleme aldığı İncil'in orijinal nüshasının Yunanca değil, Aramice olması gerektiğine vurgu yapmakta ve İncillerin günümüzde sadece Yunanca tercümelerinin bulunduğuna dikkat çekmektedir:

“...Havariler ne milletten idiler? Yahudi! Öyle değil mi? An asl balıkçı makûlesinden [takımından] olan bu adamlar Yunanca ve yahut Latince bilirler miydi? Bunu hükmettirecek hiçbir kayd-ı tarihî olmadığı gibi akıl dahi onların Latin ve yahut Yunan lisanına vakıf olduklarını zan için hiçbir medâr [dayanak, destek] bulamaz. Öyle ise Yahudi olan bir

²⁴⁸ Şaban Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri: Yazılması Derlenmesi Muhtevası*, Ankara: Ertem Matbaa Ltd. şti., 1996, ss. 178; 192.

²⁴⁹ Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri: Yazılması Derlenmesi Muhtevası*, ss. 198-99.

²⁵⁰ Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri: Yazılması Derlenmesi Muhtevası*, ss. 178-80.

peygamberin Yahudi olan ashabıyla yine Yahudiyyece [Âramice] olarak teâti [karşılıklı alıp verme] eylediği bir kitab-ı semavinin neden hiçbir eseri kalmamış da yalnız tercümeleri kalmış? ”²⁵¹

Yukarıdaki ifadelerinden Ahmed Midhat'ın, günümüz araştırmacılarının hemfikir olduğu sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Nitekim havari olan bir İncil yazarının kaleme aldığı metinden geriye kalan orijinal nüshanın, Yunanca bir tercüme olması dikkat çekmektedir. Asıl Âramice-İbranice nüshaları kaybolan ve tamamıyla Yunancaya çevrilen İncillerin, tercüme sırasında metinlerinde değişime uğrayıp uğramadıklarının bilinmemesi ve içeriğinde hâkim olan Yunan kültürünün, Hıristiyanlıkla ilgili orijinal öğretileri asimile etmesiyle ilgili şüphe ve eleştirileri gündeme getirmektedir.²⁵²

4) Filip (Filipus, Philip)

Ahmed Midhat Efendi, Yuhanna'nın kardeşi olan Filip'in, Yuhanna'dan bir gün sonra havariliğe girdiğini söylemektedir. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra Filip'in, Hıristiyanlığı yaymak için Anadolu'ya gittiğini, ancak geri kalan ömrü hakkında herhangi bir bilgi bulunmadığını da belirtmektedir. Filip'in, Yuhanna'dan daha aşağı bir seviyede olduğunu, balıkçılıktan daha bayağı işlerle uğraştığını ve pespaye bir kişi olduğunu da eklemektedir.²⁵³

Ahmed Midhat'ın Filip hakkında naklettiği bilgiler değerlendirildiğinde, kimi bilgilerin hatalı olduğu ya da yanlış bir çeviriden kaynaklı bir hata olduğu kanaatine varılmaktadır. Ahmed Midhat, Filip'in, Yuhanna'nın kardeşi olduğu bilgisini vermekte, ancak bu Yuhanna'nın kim olduğunu açıkça söylememektedir. Yine de Filip'ten önce ele aldığı başlıktan hareketle bu Yuhanna'nın, Havari Yuhanna olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Ahmed Midhat'ın verdiği bu bilgiye günümüz kaynaklarında ulaşamamaktadır. Ahmed Midhat'ın bu bilgiyi hangi kaynaktan aldığı da açık olmamakla birlikte, havari isimlerinin belirtildiği kaynaklardaki sıralamalarda, Yuhanna ve Yakup'un kardeş

²⁵¹ Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, ss. 483-84.

²⁵² Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri: Yazılması Derlenmesi Muhtevası*, ss. 179-82.

²⁵³ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 152.

olduğu belirtildikten hemen sonra Filip'in adının geçmesi,²⁵⁴ Ahmed Midhat'ın bu üç havariyi kardeş olarak belirtmesine neden olmuş olabilir.

Ahmet Midhat'ın kaynağını belirsiz bıraktığı bir bilgi de Filip'in Yuhanna'dan bir gün sonra havariliğe girmesi meselesidir. Bu bilgiye maalesef günümüz kaynaklarında ulaşamamaktayız. Yuhanna İncili'ne göre Filip, İsa ile, Petrus ve Andreas'tan bir gün sonra karşılaşmakta ve İsa, Filip'in "ardından gelmesi"ni istemektedir.²⁵⁵

Ahmed Midhat Efendi'nin söz ettiği diğer bir bilgi olan Filip'in Anadolu'ya gitmesi ise, Apokrif Filipus'un İşleri kitabında geçmekte, bu kitapta Filipus'un Anadolu'da vaazlar verdiğinden ve Hierapolis'te öldürüldüğünden bahsedilmektedir.²⁵⁶

Filip'in, Yuhanna'dan daha düşük bir seviyede ve pespaye bir kişi olduğunu belirten Ahmed Midhat'ın bu karşılaştırmayı neye göre yaptığı ise açık değildir.

5) Büyük Yakup

Ahmed Midhat Efendi, Yakup'un, havarilerin yaşça en büyüğü olması nedeniyle "Büyük" lakabıyla anıldığı, İncil yazarı Yuhanna'nın kardeşi olduğu ve onun gibi balıkçılık yaptığı bilgilerini vermektedir. Dini yaymak için pek çok gayret sarf eden sayılı havarilerden olmasıyla birlikte Büyük Yakup'un, ihanette Petrus'un ortağı olduğunu da söylemektedir. Düşmanları İsa'yı yakaladıkları zaman Yakup'un, korkusundan hemen kaçtığını, çarımıhtan sonra dönüş yaptığını ve tekrar havarilere katıldığını da eklemektedir.²⁵⁷

Ahmed Midhat Efendi, Zebedi oğlu Yakup'un, Havari Yuhanna'nın kardeşi olduğunu daha önceki başlıkta da belirtmekteydi. Nitekim Matta ve Markos İncillerine

²⁵⁴ Matta 10:2.

²⁵⁵ Yuhanna 1:43.

²⁵⁶ Philip Schaff, *Ante Nicene-Fathers*, Michigan: Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 1885, s. 1535; Anadolu Haber Ajansı'nın haberine göre, 27 Temmuz 2011 Çarşamba günü, İtalyan Profesör Francesco D'Andria'nın önderliğinde yürütülen arkeolojik çalışmalarda, Denizli şehrine yakın Hierapolis'teki kazılar sırasında Havari Filipus'un mezarı olduğunu açıkladıkları bir mezar keşfedilmiştir. "St. Philippus'un mezarı Denizli'de bulundu", *NTV*, (26.07.2011), <https://www.ntv.com.tr/turkiye/st-philippusun-mezari-denizlide-bulundu,EVIqkvbfk02ANNzfgzL8gw>.

²⁵⁷ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 152-53.

göre, Yuhanna ve Yakup, Zebedi'nin oğulları olup balıkçılık yapmaktadırlar.²⁵⁸ Ahmed Midhat, Yakup'un yaşça büyük olması hasebiyle "Büyük" lakabıyla anıldığını açıklamıştı. Günümüz kaynaklarında, yaşının büyüklüğü, boyunun daha uzun olması veya statü olarak daha önemli bir kişi olması gibi nedenlerden dolayı, Havarî Küçük Yakup'la karıştırılmaması için bu şekilde anıldığı yorumları yapılmaktadır.²⁵⁹

Ahmed Midhat'ın dikkat çektiği bir husus da, İsa'nın tutuklanması sırasında, Yakup'un korkarak kaçmasıdır. Kaynaklarda bu bilgi özellikle Yakup için belirtilmemekle birlikte, İsa'nın tutuklanması sırasında öğrencilerinin hepsinin korkarak onu terk ettiği bilinmektedir.²⁶⁰ Ahmed Midhat'ın Büyük Yakup'un dini yaymak için çok çalıştığını belirtmesi ise Katolik geleneğinde görülmektedir. Katolik geleneğinde Büyük Yakup'un İspanya'ya gittiği ve orada dini yaymak için vaazlar verdiği bilgisi mevcutsa da bu durum şüphelidir.²⁶¹

Buna ek olarak Ahmed Midhat, Büyük Yakup'un ilk şehit edilenler arasında bulunduğundan da bahsetmektedir.²⁶² Ancak Yeni Ahit'te geçen, Kral Hirodes'in kılıçla Büyük Yakup'u öldürmesi ve Hıristiyanlar nezdinde bu havarinin "havarilerin ilk şehidi" kabul edilmesi bilgisini eksik bırakmaktadır.²⁶³

6) Bartelemi

Ahmed Midhat, Celile bölgesinde yaşayan Bartelemi'nin (Bartholomew-Bartalmay) sıradan biri olduğunu, hatta bir rivayete göre İsa'ya, "Şuna bakınız ki ne kesim adamlarla yiyip içiyor, düşüp kalkıyor..." denilirken Bartelemi gibi cahil ve seviyesiz kişilerin kastedildiğini söylemektedir. Çarmıhtan sonra Hindistan bölgesine gittiği rivayet edilmiştir, ancak bu bilgi kesin değildir.²⁶⁴

²⁵⁸ Matta 4:21; Markos 1:19.

²⁵⁹ Achille Camerlynck, "St. James the Greater", *Catholic Encyclopedia*, (21.03.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/08279b.htm>.

²⁶⁰ Matta 26:56; Markos 14:50.

²⁶¹ Camerlynck, "St. James the Greater".

²⁶² Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 248.

²⁶³ Elçilerin İşleri 12:2.

²⁶⁴ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 153.

Sinoptik İncillerde ve Elçilerin İşleri'nde ismi geçen Havari Bartalmay,²⁶⁵ kesin deliller olmamasına rağmen, İncil araştırmacılarına göre Yuhanna İncili'ndeki Natanel ile aynı kişi kabul edilmektedir.²⁶⁶ Yuhanna İncili'ndeki Natanel, yani Bartalmay Celile'nin Kana köyündendir.²⁶⁷ Buna göre, Ahmed Midhat Efendi'nin belirttiği Bartalmay'ın Celile'de yaşadığı bilgisi Yuhanna İncili'ne dayanmaktadır.

Ahmed Midhat'ın belirttiği Bartalmay'ın sıradan bir kişi olduğu bilgisine ise kaynaklarda ulaşılamamakla birlikte, Hindistan'a gittiği rivayeti Kilise Babalarından Eusebius'a aittir.²⁶⁸

7) Tomas

Tomas'ın geçmişi ve soyu hakkında bilgi bulunmadığını belirten Ahmed Midhat, Matta 28:17 ve Luka 16:11-14'de İsa'nın dirilişi hadisesinde ortaya çıkan havarilerin imansızlığından bahsetmekte, Tomas'ın ise havarilerin imanca en zayıfları arasında olduğunu belirtmektedir. Nitekim Tomas, İsa'nın dirilmesine ihtimal olmadığını, avuçlarındaki delikleri görmeden inanmayacağını söylemiş; hatta gördükten sonra bile inanmayıp elleriyle yoklamıştır. Havariler ise İsa'nın Tanrı olduğuna inandıkları halde çarmıhtan sonra dirildiğine inanmamışlar ve bu nedenle İsa onları azarlamıştır.²⁶⁹

Ahmed Midhat, Tomas'ın sonraki hayatıyla ilgili bilgi bulunmadığını, hakkında bazı rivayetler mevcut olsa da papazların bile bunlara inanmaya müsaade etmeyeceğini de eklemektedir.²⁷⁰

Tomas hakkındaki yukarıdaki bilgiler ele alındığında, Ahmed Midhat'ın kaynaklarının İnciller olduğu görülmektedir. Ahmed Midhat'ın, Matta 28:17 olarak verdiği cümle "İsa'nın dirilişi olayında havarilerin inançsızlığı" ile ilgilidir. Ancak Luka 16:11-14'te İsa'nın dirilişi ve havarilerin imansızlığı olarak belirttiği bölümle ilgili bir hata söz konusudur. Ahmed Midhat'ın bahsettiği bu olay Luka'da 24:10-12'de

²⁶⁵ Matta 10:2; Markos 3:14; Luka 6:13; Elçilerin İşleri 1:13.

²⁶⁶ John Francis Fenlon, "St. Bartholomew", *Catholic Encyclopedia*, (31.03.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/02313c.htm>.

²⁶⁷ Yuhanna 21:1.

²⁶⁸ Fenlon, "St. Bartholomew".

²⁶⁹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 154.

²⁷⁰ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 155.

geçmekte, Luka olarak verdiği bölüm numaraları ise Markos ile uyuşmaktadır. Yani Ahmed Midhat'ın bahsettiği konu, Luka değil, Markos 16:11-14'tedir ve bu pasaj havarilerin çarmıh hadisesinden sonra İsa'nın dirilişine inanmaması ile ilgilidir.²⁷¹

Ahmed Midhat'ın bahsettiği diğer bir konu olan “İsa'nın dirilişine Tomas'ın inanmaması ve elleriyle çivi izlerini yoklaması” hadisesi de yine İncil'e dayanmakta, bu olay Yuhanna 20:24-29'da geçmektedir.²⁷² Hıristiyan yorumcular, bu bölümden hareketle Tomas'ı “Kuşkucu Tomas” olarak nitelendirmekte, onu emin olduğu zaman harekete geçen, düş gücü kıt biri olarak betimlemektedirler.²⁷³ Tomas'ın kuruntulu, kötümser bir yapısı olduğuna dikkat çekilmekte; kuşkunun günah olmadığı vurgulanarak Tomas'ın kuşkuyla savaşmayı öğrettiği sonucuna ulaşılmaktadır.²⁷⁴

Grekçe “Didymus” yani “ikiz” lakabıyla bilinen Tomas, Kuşkucu Tomas ve Hindistan Havarisi olarak da nitelendirilmektedir. Tomas ismi Aramice “ikiz” anlamına gelmekte olup bir lakap gibi kullanılmaktadır.²⁷⁵ Hıristiyan yorumcular, İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra Tomas'ın havarilerden ayrıldığını, ancak bunu İsa'nın ölümüne dayanmadığı için yaptığını söylemektedirler.²⁷⁶ Hakkındaki bilgiler genellikle apokriflere dayanmakta olan Tomas'ın geçmişi ve soyu hakkında herhangi bir malumat mevcut değildir. Hıristiyan geleneğinde, İsa'nın göğe yükselişi hadisesinden sonra, Hindistan'a gittiği ve orada vaazlar verdiği rivayet edilmektedir. Ancak iddia edildiği üzere, Hindistan'ın güneyindeki Mylapore'da şehit olduğu inancını kanıtlamak mümkün

²⁷¹ “Ne var ki onlar, İsa'nın yaşadığını, Meryem'e gördüğünü duyunca inanmadılar. Bundan sonra İsa kırlara doğru yürümekte olan öğrencilerinden ikisine değişik bir biçimde göründü. Bunlar geri dönüp öbürlerine haber verdiler, ama öbürleri bunlara da inanmadılar. İsa daha sonra, sofrada otururlarken Onbirler'e göründü. Onları imansızlıklarından ve yüreklerinin duygusuzluğundan ötürü azarladı. Çünkü kendisini diri görenlere inanmamışlardı.” (Markos 16:11-14).

²⁷² “Onikiler'den biri, “İkiz” diye anılan Tomas, İsa geldiğinde onlarla birlikte değildi. Öbür öğrenciler ona, “Biz Rab'bi gördük!” dediler. Tomas ise, “O'nun ellerinde çivilerin izini görmedikçe, çivilerin izine parmağımla dokunmadıkça ve elimi böğrüne sokmadıkça inanmam” dedi. Sekiz gün sonra İsa'nın öğrencileri yine evdeydiler. Tomas da onlarla birlikteydi. Kapılar kapalıyken İsa gelip ortalarında durdu, “Size esenlik olsun!” dedi. Sonra Tomas'a, “Parmağını uzat” dedi, “Ellerime bak, elini uzat, böğrüne koy. İmansız olma, imanlı ol!” Tomas O'na, “Rabbim ve Tanrım!” diye yanıtlandı. İsa, “Beni gördüğün için mi iman ettin?” dedi. “Görmeden iman edenlere ne mutlu!” (Yuhanna 20:24-29).

²⁷³ Bruce Milne, *Yuhanna'nın Mesajı*, çev. Zeynep Çağlayandere, İstanbul: Haberci, 2012, s. 416.

²⁷⁴ Milne, *Yuhanna'nın Mesajı*, ss. 419-21.

²⁷⁵ Yuhanna 11:16; Ulutürk, *Hıristiyanlıkta Havarilik*, s. 117.

²⁷⁶ Milne, *Yuhanna'nın Mesajı*, s. 416.

değildir.²⁷⁷ Yani Ahmed Midhat'ın da belirttiği gibi bu havari hakkında açık ve net bilgiler bulunmamaktadır.

8) Matta

Ahmed Midhat Efendi, Matta hakkındaki bilgilere onun soyu ile başlamakta, Celile bölgesinden olduğunu bildirmekte, Matta'nın o dönemde hoş karşılanmayan Romalıların tahsildarlık hizmetinde bulunduğunu, buna rağmen Mesih'in Matta'ya havariliğe davet ettiğini söylemektedir. Yahudiler ve İsa, Matta'nın memuriyetine nefretle bakmışlar ve Matta ismi Roma tahsildarlığını hatırlattığı için, onun adını "Levi"ye değiştirmişlerdir. Matta, diğer İncillerde ikinci ismi "Levi" ile anılır; ancak çarşıdan sonra ilk ismi Matta'ya dönüş yapmıştır.²⁷⁸

Matta'nın çarşıdan sonra ömrünü nasıl geçirdiği hakkında herhangi bir bilgi bulunmadığını söyleyen Ahmed Midhat Efendi'ye göre, Matta ile ilgili pek çok rivayet olsa da bunlar birbiriyle çelişmektedir ve bu nedenle de papazlar bile bu bilgilerin doğru olmadığını düşünmüşlerdir. Dört İncil'den birinin adı Matta'dır ve bu havariye ait kabul edilir; ancak Matta'nın bu İncili nerede, hangi dilde, ne zaman yazdığı meçhuldür.²⁷⁹

Ahmed Midhat'ın Matta hakkındaki verdiği bilgilerin ilki olan, "Matta'nın Celileli olması" günümüz kaynaklarıyla örtüşmektedir. Her ne kadar Kilise Babası Eusebius, Matta'nın Suriyeli olduğunu söylese de Alfay oğlu Matta'nın Celileli olduğu bilinmektedir.²⁸⁰ Matta'nın Romalıların tahsildarlık hizmetinde bulunduğu bilgisi ise Sinoptik İncillerde geçmektedir.²⁸¹ Buna göre, Matta (Levi) vergi toplama görevlisiyken İsa onu davet etmiş ve ardından gelmesini istemiştir. Ahmed Midhat'ın verdiği diğer bir bilgi olan vergi toplama görevinden dolayı Yahudilerin Matta'ya nefretle bakması da, kaynaklarda onaylanan bir bilgidir. O dönemde vergi ödemek, Yahudilere göre, Romalılara bağımlılığın bir sembolü olup bazı Yahudi tarikatlarınca bir çeşit

²⁷⁷ Herbert Thurston, "St. Thomas the Apostle", *Catholic Encyclopedia*, (06.04.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/14658b.htm>.

²⁷⁸ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 155.

²⁷⁹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 156.

²⁸⁰ Markos 2:14; Jacque Eugène Jacquier, "St. Matthew", *Catholic Encyclopedia*, (24.04.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/10056b.htm>.

²⁸¹ Matta 9:9; 10:3; Markos 2:14; Luka 5:27-29.

putperestlik olarak görülmekteydi. Bu yüzden Yahudiler, gümrükçülerden ve vergi görevlilerinden hoşlanmamakta ve bu mesleği hor görmekteydiler.²⁸²

Ahmed Midhat'ın bahsettiği diğer bir konu ise "Matta'nın adı" meselesidir. Ancak Matta veya Levi isminin verilmesi ile ilgili kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Sinoptiklerden Matta İncili'nde İsa, Matta'yı vergi görevlisiyken, "Matta" ismiyle havariliğe çağırmakta, Markos ve Luka ise bu olayda onu Levi ismiyle anmaktadır.²⁸³ Bazı yorumcular, Matta'nın orijinal isminin Levi olduğunu ve sonradan Matta adıyla anıldığını söylemektedirler. Bu yorumcular, Matiya (Tanrı vergisi) kelimesinden hareketle, Matta'nın havariliğe çağrıldığı dönemde tahsildarlık yapması nedeniyle bu lakapla anılmış olabileceğine dikkat çekmektedirler. Ayrıca, o dönemlerde Yahudiler arasında iki isim kullanılmasının yaygın olduğu da belirtilmekte, Matta-Levi şeklinde iki ismin birlikte kullanılmış olabileceği ifade edilmektedir.²⁸⁴ Buna göre Ahmed Midhat'ın belirttiği, Matta'nın Levi ismiyle bilindiği, Matta adının ona tahsildarlık hizmetinden dolayı verildiği ve çarımktan sonra tekrar Matta olarak anıldığı bilgileri günümüz kaynaklarıyla örtüşmektedir.

Havari listelerinde isminin geçmesi dışında İncillerde Matta ile ilgili başka bir bilgi bulunmamaktadır.²⁸⁵ Elçilerin İşleri'ne göre Matta, İsa'nın göğe yükselişine tanıklık ettikten sonra, İsa'nın annesi Meryem ve İsa takipçileriyle birlikte Kudüs'e dua etmek için gitmiştir.²⁸⁶ Bunun dışında Matta'nın sonraki hayatı hakkında efsanevi bilgiler mevcuttur. Şehit olarak ölüp ölmediği de tartışmalı bir konudur.²⁸⁷ Ahmed Midhat'ın değindiği üzere Matta'nın yaşamı hakkında net bilgiler bulunmaması, günümüz Katolik kaynaklarıyla uyumaktadır.

Ahmed Midhat Efendi, havari Matta'ya nispet edilen ve dört İncil'den biri olan Matta İncili'nden bahsetmekte, bununla ilgili Hıristiyan kaynaklarında geçen bazı bilgileri aktarmakta ve Matta İncili'nin orijinal dilinin, nerede yazıldığına bilinmediğine dikkat çekmektedir:

²⁸² Ulutürk, *Hıristiyanlıkta Havarilik*, ss. 114-15.

²⁸³ Matta 9:9; Markos 2:14; Luka 5:27-29.

²⁸⁴ Saul-Pavlus örneğinde olduğu gibi İbranice-Yunanca veya Simun-Kefas örneğindeki gibi İbranice-İbranice iki isim kullanılması o dönemde yaygın bir uygulamadır. Jacquier, "St. Matthew".

²⁸⁵ Matta 10:2; Markos 3:14; Luka 6:13.

²⁸⁶ Elçilerin İşleri 1:13-14.

²⁸⁷ Jacquier, "St. Matthew".

“...Bunlardan Matta, Hazreti Mesih’in havarilerinden olup peygamber müşarun ileyhe vahy-i Rabbanî ile nâzil olan asıl İncil-i şerif ayetlerinden ötede beride nâsa [insanlara] okumuş olduğu ayetleri işitmişti. Binaen aleyh miladın kırk birinci senesinde merkum [adı geçen] Matta, Mesih’in ağzından işittiği ayât-ı İnciliyyeden bazılarıyla müşarun ileyhın harekât ve sekenâtını [duruş/hal ve davranışlarını] İbrani lisanı üzere yazmıştır.

Bu kitap muahharen Yunan lisanına tercüme olunmuştu. Nasârâ itikâd ederler ki tercümesi aslına dahi fâik [manevi olarak daha üstün] bir suretteydi. Aklen buna itiraz edebildiler. ‘Kitap eğer kitab-ı ilahi ise tercümesi dahi olsa onun aynı olabilip yoksa kitab-ı ilahiye tefevvuk [üstün olma] edememesi lazım gelir.’ dediler. Lakin Nasârâ bu tercümeyle aslına tercih etmek derecesinde riayet etmekte kendilerince mecbur idiler. Zira Allah’ın vahdaniyetine ve Hazret-i İsa’nın nübüvvetine iman ile Cenab-ı Mesih’e öyle ulûhiyet ve rububiyet gibi bir şey isnadından hazer eden [sakınan, kaçınan] Ebîyonit mezhebi erbâbı iş bu İncil-i Matta’yı itikâd-ı sahih-i nasrâniyyete muğayir görerek fâhiş bulunan yerlerini tashih eylemişlerdir. Hâlbuki muahharen aslı bütün bütün zâyi olarak asla bedel ortada yalnız terceme-i ma’huda [bilinen, sözü geçen] kalmıştır.

Bu itikâd Hıristiyanların kendi itikâdları olup bu bâbtaki fikrimiz bizden sorulur ise ellerinde burhân-ı kâti mesâbesinde bulunan bir hüccetin tercümesi aslından âlâ olmak ve aslı kaybolmuş bulunmak gibi kadrini tenzil [düşürecek] edecek bir itikâdda bulunmalarına şaşırduğımızı dermeyân [ortaya koymak, anlatmak] ederiz. Ancak bu bâbta şaşıtığımız cihet yalnız şundan ibaret de değildir. Mezkûr kitabın en evvel İbranice mi yoksa Süryanî ve Keldânice mi yazılmış ve Yahuda memleketinde mi yoksa Kudüs-i Şerifte mi tanzim olunmuş bulunduğu ulemâ-yı Nâsâra meyânında [ortasında, arasında] muhtelif fih [ihtilaflı] olmasıdır. Zira bu kitabın en evvel hangi lisân üzere ve nerede yazılmış olması katiiyen tâyin edilemedikten sonra onun fi’l-hakika Matta’nın kitabı olmasının dahi isbatı müşkil olacağı derkârdır [malum, aşikârdır]. Zira meçhul üzerine re’y vermek mantığa muvafik olmaz. Ya Matta’nın kitabı olması bu kadar meçhul olur ise bunun kitab-ı ilahi olması ne kadar meçhul olur?...”²⁸⁸

Ahmed Midhat Efendi’nin de belirttiği üzere Hıristiyanlar, Matta İncili’ni Havari Matta’nın yazdığını, Matta İncili’nin ilk nüshasının İbranice olduğunu ve daha sonra Yunancaya tercüme edildiğini kabul etmektedirler. Apostolik Kilise Babalarından Papias’ın verdiği bilgiye göre de Matta İncili, ilk olarak İbranice kaleme alınmıştır. Bazı

²⁸⁸ Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, ss. 418-21.

rivayetler ise orijinal Matta'nın Süryanice veya Keldanice olarak yazıldığını söylemektedir. İlk nüshasının İbranice yazıldığı genel olarak kabul edilen bu İncil, Yunancaya tercüme edilmiştir. Bu çeviriyi kimin yaptığı konusu ise ihtilaflıdır. İbraniceden Yunancaya kimin çevirdiğinin belirsiz olduğunu söyleyenler yanında, bu tercümeyle Yuhanna'nın veya bizzat Matta'nın yapmış olduğunu iddia edenler de mevcuttur. Günümüze ise ilk nüsha olarak sadece Yunanca metin ulaşmıştır. Matta'nın yazılış yeri ise belirsizdir. Filistin'de, Yunanistan'da, Suriye'de yazıldığı görüşleri olmakla birlikte, Antakya, Fenike ya da İskenderiye'de kaleme alınmış olabileceği de iddia edilmektedir.²⁸⁹

Hıristiyan araştırmacılara göre Matta, İncilini yazmadan önce İsa hayattayken, Logia isimli bir kitapçıkta İsa'nın sözlerini ve davranışlarını toplamış ve daha sonra buna eklemeler yaparak Matta İncili'ni oluşturmuştur. Ayrıca Matta, Roma İmparatorluğu için gümrük memurluğu görevinde çalışan bir Yahudi olarak İncili'ni Yahudi kökenli Hıristiyanlar için kaleme almıştır.²⁹⁰

Günümüzde bazı araştırmacılar Matta İncili yazarının Havari Matta olamayacağını, Yahudi düşünce sistemine uygun olarak yazılmış bu İncili yazan kişinin, meçhul Filistinli bir Yahudi olduğunu ileri sürmektedirler. Ayrıca bu İncili inceleyen kimi araştırmacılar da, bazı bölümlerde üçüncü tekil şahıs kullanılmasına dikkat çekerek, Havari Matta'nın bu metni kaleme almasının mümkün olmadığını söylemektedirler; zira bu İncili bir havari yazmış olsaydı birinci tekil şahıs kullanması gerekirdi. Ayrıca Matta'nın İbranice nüshasının ortada olmaması, sadece Yunanca tercümesinin günümüze ulaşması da eleştiri konusu olmaktadır. Yunanca tercümeyle kimin yaptığının bilinmemesi de tercümenin güvenilirliği hakkındaki şüpheyi arttırmaktadır. Matta İncili hakkındaki bu güncel tartışmalar, Ahmed Midhat'ın da sorgulamış olduğu hususlardır.²⁹¹

Ahmed Midhat'ın verdiği diğer bir bilgi olan Ebiyonitlerin Matta İncili'ni değiştirmesi/tashihi meselesine gelince, bu bilgiye günümüz kaynaklarında da ulaşmaktayız. Hıristiyanlara göre, Kudüs'ün tahrip edilmesinden sonra Ebiyonitler,

²⁸⁹ Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri: Yazılması Derlenmesi Muhtevası*, ss. 176-77.

²⁹⁰ Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri: Yazılması Derlenmesi Muhtevası*, ss. 183-84.

²⁹¹ Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri: Yazılması Derlenmesi Muhtevası*, ss. 184-85.

İsa'nın ulûhiyeti gibi kendi görüşlerine zıt ifadeler içerdiği için, Havari Matta'nın yazmış olduğu İbranice-Aramice asıl nüshayı kasten tahrif etmiş ve daha sonra da yok etmişlerdir. Bu rivayette geçen, Matta'nın asıl nüshasının İsa'nın ilahlığını içerdiği için ortadan kaldırılması durumu ise ayrıca dikkat çekmektedir. Nitekim bunun sonucunda, İsa'nın ilahlığını kabul eden Hıristiyanlar, İsa'nın ilahlığını içeren orijinal Matta nüshasının, İsa'nın ilahlığını kabul etmeyen Ebiyonitlerce tahrif edildiğini iddia etmektedirler. Öyle ki yine bunun sonucunda Hıristiyanlar ellerinde kalan kimin ve nerede yazıldığı belli olmayan tercümeyle bağlanmak zorunda kalmış olmaktadır. Ebiyonitlerin Matta'nın orijinal halini yok etmesi bilgisinin dışında, bir yok etme rivayeti daha bulunmaktadır. Buna göre bazı İncil yorumcuları, Havari Matta'nın yazdığı asıl İncil'in ortadan kaybolduğunu ve başka bir İncil'in onun yerine konulduğunu, halkın rağbetinin artırılması için de bu İncil'e Matta isminin verildiğini söylemektedirler.²⁹²

Günümüz araştırmacıları, Ahmed Midhat'ın Hıristiyan kaynaklarından aktardığı, Matta'nın yazılış tarihi ile ilgili M.S. 41 senesini genel olarak kabul etmemektedirler. Bu İncil'in yazılış tarihi hakkında Hıristiyanlar arasında ortak bir kanı yoktur. Bazı araştırmacılar Matta'nın, İncil'den önce kaleme aldığı Logia'yı M.S. 50'de yazdığını söylemekte, diğer araştırmacılar ise Matta hakkında M.S. 70, 80, 90, 115 gibi çeşitli tarihler ileri sürmektedirler.²⁹³

Bütün bu bilgileri ele aldığımızda, günümüz araştırmacılarının da, Ahmed Midhat'ın belirlediği hususlara değindiğini görmekteyiz. Nitekim Ahmed Midhat ve günümüz araştırmacıları, nerede, hangi dilde, ne zaman yazıldığı bilinmeyen, tercümesini kimin yaptığı belirsiz bu İncil hakkındaki eleştirileri dile getirmektedirler. Ahmed Midhat'ın ele aldığı bilgileri hangi kaynaktan aktardığını malesef tayin edememekteyiz.

²⁹² Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri: Yazılması Derlenmesi Muhtevası*, ss. 185-86.

²⁹³ Ulutürk, *Hıristiyanlıkta Havarilik*, s. 117; Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri: Yazılması Derlenmesi Muhtevası*, ss. 198-200.

9) Simun

Ahmed Midhat Efendi, Simun isimli bir havarinin rivayetlerde geçtiğini ancak onun yaşamına dair herhangi bir bilgi bulunmadığını söylemektedir.²⁹⁴

Türkçe Yeni Ahit çevirilerinde, Petrus'la karıştırılmaması için Yurtsever Simun olarak bilinen bu havari, Sinoptik İncillerdeki havari listelerinde sadece birer kez geçmektedir.²⁹⁵ İngilizce Yeni Ahit metinlerinde, Simon the Cananean²⁹⁶ ve Simon the Zealot²⁹⁷ lakabıyla anılmaktadır. İngilizce İncillerdeki Cananean ve Zealot unvanlarının İbranice çevirileri aynı anlamda kabul edilmektedir. Hıristiyan kaynaklara göre, Zealot lakabı ona, Zealot²⁹⁸ grubunda bulunmasından dolayı değil, Yahudi Hukuku'na bağlılığı ve gayretinden ötürü verilmiştir. Ernest Renan ise, onu Gayyur Simun (gayretli, çalışkan) olarak anmakta ve Yahudi hareketlerinde önemli rol oynayan Kanaim topluluğuna mensup biri olarak açıklamaktadır.²⁹⁹ Jerome ve bazı yorumcular Cananean -Kenanlı- unvanını kökenine ait bir yer ismi olarak açıklarlarken, kimileri ise onun Kenanlı bir kadınla evli olmasından dolayı bu lakapla anıldığını belirtmektedirler.³⁰⁰

Havarilerin Zeytin Dağı'ndan Kudüs'e döndükleri sırada ve Kudüs'e vardktan sonra kaldıkları, dua ettikleri odada Simun da bulunmaktadır. Ayrıca Yahuda yerine havari olarak seçilen Matiyas'ın belirlenmesinde Yurtsever Simun da rol almaktadır.³⁰¹

Bunun dışında Yurtsever Simun hakkında belirsiz ve ihtilafli birkaç bilgi daha mevcuttur. Hayatına dair bilgileri oldukça sınırlı olan bu havarinin, mezar yeri de bilinmemektedir.³⁰²

²⁹⁴ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 156.

²⁹⁵ Matta 10:2; Markos 3:14; Luka 6:13.

²⁹⁶ Matta 10:4; Markos 3:18.

²⁹⁷ Luka 6:15; Elçilerin İşleri 1:13.

²⁹⁸ "Filistin'in Roma egemenliğinde olduğu dönemde Roma otoritesine karşı oluşturulan bağımsızlık yanlısı Yahudi örgüt; fanatik görüşleriyle tanınan mezheptir." Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 403.

²⁹⁹ Ernest Renan, *İsa'nın Hayatı*, çev. Ziya İhsan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964, s. 115.

³⁰⁰ Klemens Löffler, "St. Simon the Apostle", *Catholic Encyclopedia*, (30.04.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/13796b.htm>.

³⁰¹ Elçilerin İşleri 1:12-26.

³⁰² Löffler, "St. Simon the Apostle".

10) Yuda

Hıristiyanların havari olarak takdis ettikleri Yuda (Judas-Yahuda) birkaç dirhem gümüşe tamah ederek İlah kabul ettiği İsa'yı düşmanlarına teslim etmiştir. Bu yüzden Ahmed Midhat, onu bir hain olarak nitelendirmektedir. Nitekim Yuda, mertçe, açıkça değil de, gizlice düşmanlık yapmış, “Ben her kimi öpersem İsa o'dur.” diyerek İsa düşmanlarıyla önceden anlaşmıştır. Düşmanlarına göstermek için İsa'yı kucaklayıp öpmüş ve bunun sonucunda İsa tutuklanmıştır. Hıristiyanlar, onun daha sonra pişmanlık duyup, aldığı paraları birine verdiğini ve kendini vurarak intihar ettiğini rivayet etmekteyse de, Ahmed Midhat, bu kadar alçakça işler yapan birisinin pişman olamayacağını ve bu nedenle de bu rivayetin sahih olamayacağını dile getirmektedir. Ayrıca Yahuda'nın geri kalan hayatı hakkında bilgi olmadığını da eklemektedir.³⁰³

“Simun İskaryot'un oğlu Yahuda” olarak bilinen bu havari,³⁰⁴ dört İncil'de de İsa'yı düşmanlarına teslim etmekte ve ihanetle anılmaktadır.³⁰⁵ Genellikle Yahuda İskaryot olarak tanınmaktadır. Yahuda, Judah'ın (İbranice övülen) Yunancaya çevrilmiş hali ve Kitab-ı Mukaddes'te sıkça kullanılan bir isimdir. Havariler arasında bu ismi taşıyan iki kişi olduğu için Yahuda'nın yanına İskaryot ismi de eklenmiştir. İskaryot kelimesinin manası hakkında ise birkaç görüş söz konusudur. Bir görüşe göre, İskaryot “Kerioth'un adamı” anlamına gelmekte yani Yahuda, memleketiyle anılmaktadır. Ya da o, Eski Ahit'te de geçen Yahuda bölgesinde bir kent ismi olan Keriyot ile ilişkilendirilmektedir.³⁰⁶ Keriyotlu olan Yahuda, havariler arasında Celileli olmayan tek kişidir. Keriyot, Yahuda'nın güney kısmında bulunan bir şehirdir.³⁰⁷ Diğer bir görüşe göre ise İskaryot adı, soy belirtmemekte, Latince “Sircarius” kökünden bozularak türemiş “suikastçi, katil veya hain” anlamlarına gelmektedir. Buna bağlı olarak Yahuda'nın, o dönemde şiddete başvuran, radikal Yahudi bir grup olan “Sircariî”e mensup olduğu da iddia edilmektedir.³⁰⁸

³⁰³ Ahmed Midhat, *Müdafaâ I*, ss. 157-58.

³⁰⁴ Yuhanna 6:71;13:26.

³⁰⁵ Matta 26:2-25; Markos 14:10-19; Luka 22:1-6; Yuhanna 13:21-22.

³⁰⁶ Yeşu 15:25; William Kent, “Judas Iscariot”, *Catholic Encyclopedia*, (03.05.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/08539a.htm>.

³⁰⁷ Renan, *İsa'nın Hayatı*, s. 115.

³⁰⁸ Galip Atasağun, *İlâhî Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'da) Dinî Semboller*, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2002, ss. 227-28.

Yeni Ahit'te Yahuda İskaryot hakkında verilen bilgiler; havari isimlerinin sıralandığı listelerde isminin son isim olarak anılması, ortak yardım kutusundan para aşırması, İsa'ya ihaneti ve ölümü ile sınırlıdır.³⁰⁹ Bu bilgiler İnciller ve Elçilerin İşleri'nde geçmektedir. Bunun dışında Yeni Ahit'te hayatı hakkında başka bilgi verilmemektedir. Sinoptik İnciller Yahuda'nın ihanetini benzer şekilde aktarırken, Yuhanna İncili olayı biraz daha farklı anlatmaktadır.

Yahuda'nın ihanetinden, İncillerde şu şekilde bahsedilmektedir. Matta ve Luka'da olayın başlangıcı, Fısıh Bayramı'na yakın gerçekleşmiştir. Matta ve Yuhanna'ya göre bayramdan önce İsa, çarmla gerileceğini haber vermiştir.³¹⁰ Başkâhinler ve halkın ileri gelenleri, İsa'yı yakalamak için planlar yapmaktadırlar.³¹¹ Havari Yahuda İskaryot, başkâhinlerin yanına giderek İsa'yı ele verirse karşılığında ne alacağını sormuş ve onlarla anlaşmıştır.³¹² Luka'ya göre ise Yahuda'nın başkâhinlere gittiği aşamada Şeytan Yahuda'nın yüreğine girmiştir, yani Şeytan'ın bir yönlendirmesi söz konusudur. Yuhanna'da da buna vurgu yapılmaktadır.³¹³ Matta otuz gümüşün tartılıp Yahuda'ya teslim edildiğini haber vermekte, Markos ve Luka'da ise miktar belirtilmemekle beraber para üzerine anlaşma sağlandığı açıklanmaktadır.³¹⁴ Bundan sonra da Yahuda, İsa'yı düşmanlarına vermek için fırsat kollamıştır.³¹⁵

İsa, "Son Akşam Yemeği" olarak anılacak olan Fısıh yemeğinde, içlerinden birisinin kendisine ihanet edeceğini söylemiştir.³¹⁶ Bunun üzerine havariler de kim olduğunu merak etmiş ve kendilerini sorgulamışlardır.³¹⁷ Matta ve Markos'ta İsa, "ekmeği kendisiyle sahana batıran bir kişi" olduğunu açıklamış, Matta İncili'nde Yahuda, "Rabbî, yoksa beni mi demek istedin?" diye sormuştur. Bunun üzerine İsa da ona, "Söylediğin gibidir." karşılığını vermiştir.³¹⁸ Yuhanna'da biraz daha farklılaşan bu bölümde, Petrus, hainin kim olduğunu İsa'ya sorulmasını istemiş, kim olduğu

³⁰⁹ Matta 10:2; 26:14; Markos 3:14; 14:10; Luka 6:13; 22:3; Yuhanna 6:71; 12:4; 13:2; 13:26; 14:22; Elçilerin İşleri 1:15-19.

³¹⁰ Matta 26:2; Luka 22:1; Yuhanna 13:1.

³¹¹ Matta 26:3-5; Luka 22:2.

³¹² Matta 26:14; Markos 14:10; Luka 22:4.

³¹³ Luka 22:3; Yuhanna 13:2.

³¹⁴ Matta 26:14; Markos 14:11; Luka 22:5.

³¹⁵ Matta 26:16; Luka 22:6.

³¹⁶ Matta 26:17-21; Markos 14:17-18; Luka 22:14-22; Yuhanna 13:21.

³¹⁷ Matta 26:22; Markos 14:19; Luka 22:23; Yuhanna 13:22.

³¹⁸ Matta 26:23-25; Markos 14:20-21.

sorgulanmış, İsa da “Lokmayı sahana batırıp kime verirsem o’dur” cevabını vermiştir. Daha sonra lokmayı Simun İskaryot oğlu Yahuda’ya uzatmıştır. Lokmayı yiyen Yahuda’nın yüreğine Şeytan girmiş ve İsa ona “Yapacağını tez yap!” demiştir. Havariler bu cümleyi anlamlandıramamış ve farklı yorumlamışlar, Yahuda ise lokmayı alır almaz oradan ayrılmıştır.³¹⁹ Bu olayların akabinde de, kalabalık bir grup gelerek İsa’yı tutuklamıştır. Markos’a göre, Yahuda “Kimi öpersem, İsa O’dur.” diyerek önceden İsa düşmanlarıyla anlaşmış ve düşmanlarına, sarılıp öperek İsa’yı göstermiş, bunun üzerine İsa tutuklanmıştır. Luka’ya göre, Yahuda İsa’yı öpmek üzereyken, İsa, “Yahuda, İnsanoğlu’na bir öpücükle mi ihanet ediyorsun?” diye sormuştur. Yuhanna’da ise İsa, Yahuda’nın ihaneti sonucunda başına gelecekleri önceden bilmekte ve onu tutuklamaya gelen kalabalığa kendisini bizzat tanıtarak teslim olmaktadır.³²⁰

Yahuda’nın akıbeti ile ilgili bilgiler ise Matta İncili’ne ve Elçilerin İşleri’ne dayanmaktadır. Matta’da, Yahuda pişman olmuş ve aldığı otuz gümüşü başkâhinlere geri götürmüştür. Suçsuz birini ele verdiğini ve pişman olduğunu onlara anlatmış, ancak başkâhinler ve ileri gelenler Yahuda’yı umursamamıştır. Yahuda, paraları tapınağın içine fırlatarak oradan ayrılmış ve daha sonra kendisini asmıştır. Paraları toplayan başkâhinler ise kan bedeli olan bu parayı tapınağa koymayı uygun görmemişler ve parayla yabancılar için bir mezarlık yaptırmayı kararlaştırmışlardır. Sonunda da başkâhinler Çömlekçi tarlasını satın almışlar ve zamanla bu tarlanın adı “Kan tarlası” olarak anılmıştır.³²¹

Elçilerin İşleri’nde ise, Yahuda’nın sonunu Petrus haber vermektedir. Petrus’un kalabalığa karşı yaptığı konuşmada, Yahuda’nın ihaneti açıklanmakta, yaptığı kötülüğün karşılığında bir tarla satın aldığından bahsedilmektedir. Daha sonra bu tarlada Yahuda, baş aşağı düşüp bedeni yarılmak suretiyle kötü bir vaziyette ölmüştür. Yahuda’nın öldüğü tarlayı duyan Kudüs halkı, bu tarlaya zamanla kendi dillerinde “Kan tarlası” anlamına gelen “Hakeldema” ismini vermişlerdir.³²²

³¹⁹ Yuhanna 13:24-30.

³²⁰ Matta 27:1-2; Markos 14:43-46; Luka 22:47; Yuhanna 18:2-8.

³²¹ Matta 27:3-8.

³²² Elçilerin İşleri 1:15-19.

Günümüzde pek çok araştırmacı, yukarıda bahsedilen Yahuda'nın akıbetini tartışma konusu yapmıştır. Nitekim anlaşıldığı üzere, Matta ve Elçilerin İşleri'nin yazarı Luka arasında, farklı ifadeler bulunmaktadır. Hıristiyan yorumcular ise Matta ve Luka'nın farklı geleneklerden faydalandığını ve bu iki bölümdeki farklılıklar için “ikisinin birden doğru olmayacağını düşünmenin gereksiz olduğunu” vurgulamaktadırlar. Her iki bölümde de geçen ortak noktalar vardır ki bunlar; Yahuda'nın sefil ölümü, ödenen parayla tarla satın alınması ve bu tarlanın “kan tarlası” olarak adlandırılmasıdır. Farklı noktalar ise; Yahuda'nın nasıl öldüğü, tarlayı kimin satın aldığı, tarlanın neden “Kan tarlası” olarak adlandırıldığı konusudur.³²³

Matta, Yahuda'nın intihar ettiğini açıklamakta, “gidip kendini astığını” söylemektedir. Luka ise “baş aşağı düştüğünü, bedeninin yarıldığını, bütün bağırsaklarının dışarı döküldüğünü” aktarmaktadır. Bu ifadeleri birbiriyle uyumlu hale getirme gayreti Augustine'e kadar dayanmaktadır. Buna göre, Yahuda kendisini asarken ip kopmuş veya ipin bağlı olduğu dal kırılmış, Yahuda baş aşağı düşerek Luka'nın bahsettiği ölüm gerçekleşmiştir.³²⁴

Metnin bağlamıyla uyumlu olmayan dikkat çekici başka bir nokta daha vardır. Elçilerin İşleri'nde Petrus, ihanetinin akabinde Yahuda'nın, bir tarla satın aldığını, sonrasında da baş aşağı düşerek öldüğünü söylemektedir.³²⁵ Ancak Matta'da buna değinilmemekte, Yahuda'nın paraları fırlattıktan sonra intihar ettiği açıklanmakta, bunun akabindeki gelişmelerde başkâhinler tarlayı satın almaktadır.³²⁶ İki bölüm karşılaştırıldığında, tarlanın ne zaman satın alındığı ve Yahuda'nın ölümünün tarlanın alınışından önce mi, sonra mı gerçekleştiği soruları dikkat çekmektedir. Bu durumda, iki metnin içeriğinde zamansal bir zıtlık söz konusu olmaktadır. Ayrıca Matta'da, Yahuda'nın pişmanlığına dikkat çekilirken, Luka'nın aktardığında, Yahuda'nın pişmanlığından söz edilmemektedir.³²⁷

³²³ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, ss. 68-69.

³²⁴ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, s. 70.

³²⁵ “Bu adam, yaptığı kötülüğün karşılığında aldığı ücretle bir tarla satın aldı. Sonra baş aşağı düştü, bedeni yarıldı ve bütün bağırsakları dışarı döküldü.” (Elçilerin İşleri 1:18).

³²⁶ “Yahuda paraları tapınağın içine fırlatarak oradan ayrıldı, gidip kendini astı. Paraları toplayan başkâhinler, ‘Kan bedeli olan bu paraları tapınağın hazinesine koymak doğru olmaz’ dediler. Kendi aralarında anlaşarak bu parayla yabancılar için mezarlık yapmak üzere Çömlekçi Tarlası'nı satın aldılar.” (Matta 27:5-7).

³²⁷ Matta 27:3-4.

Kısaca ifade edilecek olursa, Matta'ya göre tarlayı “Kâhinler”, Luka'ya göre ise “Yahuda” satın almıştır.³²⁸ Hıristiyan yorumcular, Matta'da “Yahuda'nın pişman olduğunu, paraları fırlatarak gittiğini, daha sonra Yahuda'nın fırlattığı parayla başkâhinlerin tarlayı satın aldığını” kabul etmekte, ancak yine de tarlayı Yahuda'nın satın aldığını iddia etmektedirler. Çünkü parayı fırlatıp gitmiş olsa da para, Yahuda'ya ait sayılmakta, tarlanın da Yahuda'nın zimmetinde olduğu yorumlanmaktadır. Yani bu durumda, satış sözleşmesini yapan “kâhinler”, “Yahuda'ya ait parayı kullanmıştır ve yasaya göre para, hâlâ Yahuda'ya ait kabul edilmektedir.³²⁹ Ancak bu açıklamada da şu husus gözden kaçırılmaktadır. Yahuda paraları fırlatarak zaten o paraların kendine ait olmadığını ve parayı istemediğini göstermektedir. Matta'nın ifadelerinden, artık bu paranın Yahuda'nın payı olmaktan çıktığı ve iradesi dışında tarlanın satın alındığı anlaşılmaktadır.

Yahuda'nın akıbeti ile ilgili farklılıklardan biri de, satın alınan tarlanın neden “Kan Tarlası” olarak adlandırıldığı konusudur. Matta tarlanın kan parasıyla alındığı için “Kan Tarlası” olarak anıldığı açıklamasını yapmaktadır. Luka ise, isimlendirmenin nedenini açıklamamakta, ancak Yahuda'nın kanının tarlaya dökülmesinden ötürü bu adın verildiğini ima etmektedir. Hıristiyan yorumcular, bu konuda farklı geleneklerin oluştuğunu, sonuçta, farklı kişilerin, farklı nedenlerle burayı “Kan Tarlası” olarak adlandırdığını belirtmektedirler.³³⁰ Ancak burada akla şu soru gelmektedir: Tanrı kabul edilen Kutsal Ruh'un esinlemesiyle yazılan Yeni Ahit'in içinde farklı geleneklerden ve rivayetlerden hangisi gerçekse sadece birinin bulunması gerekmez miydi?

Ahmed Midhat Efendi'nin Yahuda ile ilgili verdiği bilgilerin değerlendirmesine geçilecek olunursa, “Yahuda'nın birkaç dirhem gümüşe tamah etmesi ve hainlik yapması” şeklinde verdiği bilgi İnciller'e dayanmaktadır.³³¹ Yahuda'nın ihanetinde İsa'yı tespit etme şekli olarak belirttiği “Ben kimi öpersem, İsa O'dur” cümlesi ise, Markos'ta geçmektedir.³³² “Yahuda'nın pişman olup kendini vurup intihar etmesi”

³²⁸ Matta 27:3-7; Elçilerin İşleri 1:18.

³²⁹ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, s. 70.

³³⁰ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, s. 70.

³³¹ Matta 26:14-16; Markos 14:11; Luka 22:5-6.

³³² Markos 14:44.

rivayeti de Matta İncili'ndeki bölümle kısmen örtüşmektedir.³³³ Ancak Ahmed Midhat, bu bilginin gerçekleşmiş olamayacağını da dile getirmiştir.

Bu bilgiler dışında, Yahuda'nın, ihanetinden önce ortak para kutusuna sahip çıkma görevi olduğu, ancak bu kutudan para aşırıp, hırsızlık yaptığı da belirtilmektedir.³³⁴ Onun geri kalan ömrü hakkında ise herhangi bir bilgi yoktur.

11) Küçük Yakup

Ahmed Midhat, Küçük Yakup'un yukarıda ismi geçen Simon ve aşağıda bahsedilecek olan Yud'un kardeşi olduğunu belirtmektedir. Çarmıhtan hemen sonra idam edilmiştir ve yüz kızartıcı bir suç yoktur.³³⁵

Havari listelerinde "Alfay oğlu Yakup" olarak geçen bu havarinin kimliği hakkında bazı belirsizlikler bulunmaktadır.³³⁶ Nitekim Yeni Ahit'te beş farklı Yakup'tan söz edilmektedir.³³⁷ Yuhanna'nın kardeşi olan "Zebedi oğlu Yakup" ya da diğer adıyla "Büyük Yakup"u daha önce geçen bir başlıkta ele almıştık.³³⁸ Bunun dışında Yeni Ahit'te "İsa'nın kardeşi Yakup",³³⁹ "Meryem oğlu Yusuf'un kardeşi Yakup",³⁴⁰ "Yahuda'nın kardeşi Yakup"³⁴¹ ve ele alacağımız "Alfay oğlu Yakup" ya da bilinen lakabıyla "Küçük Yakup" olmak üzere beş kişiden bahsedilmektedir. Bu beş Yakup hakkındaki bilgiler kimi zaman birbirine karışmakta, bazıları birbirleriyle eşleştirilmektedir.³⁴²

İlk dönemlerdeki gelenekte, "Havari Küçük Yakup" (Alfay'ın oğlu Yakup) ve Kudüs Kilisesi'nin ilk piskoposu kabul edilen "İsa'nın kardeşi Yakup" aynı kişi olarak aktarılmaktadır.³⁴³ Bu bilgi doğrultusunda, Ahmed Midhat'ın kardeş olarak belirttiği

³³³ Matta 27:3-5.

³³⁴ Yuhanna 12:4-6.

³³⁵ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 158.

³³⁶ Matta 10:2; Markos 3:14; Luka 6:13; Elçilerin İşleri 1:13.

³³⁷ Achille Camerlynck, "St. James the Less", *Catholic Encyclopedia*, (09.05.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/08280a.htm>.

³³⁸ Matta 4:21; Markos 1:9; Luka 5:10.

³³⁹ Matta 13:55; Markos 6:3; Galatyalılara Mektup 1:19.

³⁴⁰ Markos 15:40

³⁴¹ Yahuda 1:1.

³⁴² Camerlynck, "St. James the Less".

³⁴³ Havari Alfay oğlu Yakup'un ve ilk kilisede etkili olan Yakup Mektubu'nun yazarı İsa'nın kardeşi Yakup'un iki ayrı kişi olduğunu söyleyen yorumcular da bulunmaktadır. Yakup'un mektubunda, havarilerden bahsetmesi ancak kendisini havari olarak tanıtmaması öne sürülerek, İsa'nın kardeşi

kişiler “Simon, Yahuda ve Yakup” Yeni Ahit’te geçen ifadelerle doğrulanmaktadır.³⁴⁴ Ayrıca eski kaynaklarda da Yurtsever Simon, Yakup ve bundan sonraki başlıkta inceleyeceğimiz Yahuda Taday’ın kardeş olabileceği de tartışılmaktadır.³⁴⁵

Ahmed Midhat’ın değindiği diğer bir bilgi de Küçük Yakup’un çarımhtan hemen sonra idam edilmesidir.³⁴⁶ Ahmed Midhat, kitabının başka bir bölümünde ise Küçük Yakup’un, M.S. 62 civarında öldürüldüğünü belirtmektedir.³⁴⁷ Çarımhtan hemen sonra idam edilen ve Havarilerin ilk şehidi kabul edilen havari “Büyük Yakup”tur.³⁴⁸ Dolayısıyla Ahmed Midhat’ın aktardığı çarımhtan sonra Yakup’un hemen idam edilmesi bilgisi, yukarıda belirttiğimiz Yeni Ahit’te geçen beş Yakup’un birbiriyle ilişkilendirilmesi, kimi zaman yaşantıları hakkındaki bilgilerin birbirine karıştırılması durumuyla ilgili olabilir. Bunun dışında Ahmed Midhat’ın M.S. 62 olarak belirttiği tarih, Hıristiyan tarihçiler Eusebius ve Hegesippus’un verdiği bilgilerle uyumaktadır. Bu tarihçiler, yukarıda bahsettiğimiz üzere İsa’nın kardeşi Yakup ve Küçük Yakup’u aynı kişi kabul ederek, Yahudilerin inançlarına aykırı görmeleri nedeniyle “Küçük Yakup”u, M.S. 62 senesinin baharında şehit ettirdiklerini söylemektedirler.³⁴⁹

Ahmed Midhat, Küçük Yakup’un yüz kızartıcı hiçbir suçu bulunmadığına vurgu yapmaktaydı ki, bu bilgi de Hıristiyanlarca onaylanmaktadır. Nitekim Hıristiyanlar, bu havariyi saygın bir kişi olarak nitelemektedirler.³⁵⁰ Bunun dışında Ahmed Midhat, Küçük Yakup’un ne şarap ne de başka içeceklerden içmediğini de aktarmaktadır.³⁵¹ Bu veri ise, kanonik kabul edilmese de, Hegesippus’un rivayetlerinde aynıyla geçmektedir.³⁵²

Yakup ayrı bir kişi kabul edilmektedir. Ayrıca mektubun dil ve üslubundaki Yunan edebiyatı izlerinden hareketle bu mektubu, Celileli bir köylünün yazamayacağı da dile getirilmektedir. Camerlynck, “St. James the Less”; Florentine Bechtel, “The Brethren of the Lord”, *Catholic Encyclopedia*, (11.05.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/02767a.htm>.

³⁴⁴ Matta 13:55; Markos 6:3; Yahuda 1:1.

³⁴⁵ *St. Paul’s Epistles, the General Epistles, the Book of Revelation, and Indexes*, Rivingtons, 1867, ss. 137-38.

³⁴⁶ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 158.

³⁴⁷ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 248.

³⁴⁸ Camerlynck, “St. James the Greater”.

³⁴⁹ “St. James the Lesser - Saints & Angels”, *Catholic Online*, (11.05.2019), https://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=356.

³⁵⁰ “St. James the Lesser - Saints & Angels”.

³⁵¹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 179.

³⁵² Camerlynck, “St. James the Less”.

12) Yud

Havari Yud'un, (Jude, Yahuda Taday) Havari Yakup ve Havari Simun'un kardeşi olduğunu belirten Ahmed Midhat, Yud'un dinin yayılması için çok çabalamış zararsız bir kişi olduğunu da eklemektedir.³⁵³

Sinoptik İnciller ve Elçilerin İşleri'ndeki havari listelerinde ismi geçen "Yahuda", Matta ve Markos'ta "Taday", Luka'da ise "Yakup oğlu Yahuda" ismiyle anılmaktadır.³⁵⁴ Bu havarinin Küçük Yakup ve Yurtsever Simun'la kardeş olduğu bilgisini daha önceki başlığımızda ele almıştık. İncillerde ve eski kaynaklarda da bu bilgiye ulaşılmaktadır.³⁵⁵

Yahuda Taday hakkında, İncillerde bilgi verilmemekle birlikte, hayatı üzerine belirsiz ve efsanevi bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler genellikle apokrif niteliktedir. Ahmed Midhat'ın da belirttiği bir durum olan Yahuda Taday'ın dini yaymak için çok uğraştığı bilgisi, Katolik geleneğinde mevcut olup onun farklı bölgelere gittiği rivayet edilmektedir.³⁵⁶

B) SONRADAN HAVARİ KABUL EDİLEN KİŞİLER

Ahmed Midhat Efendi, Hıristiyanların yukarıda bahsettiğimiz on iki havariye ek olarak Pavlus, Barnaba ve Matiyas'ı (Mathias) da havari kabul ettiklerini belirtmekte; ancak bu kişiler Hz. İsa'yı görmediği ve ondan ders almadığı için, onları İsa'nın öğrencisi olarak kabul etmenin doğru olmayacağını da eklemektedir. Bunların içinde Pavlus'un çok önemli biri olduğunu söyleyen Ahmed Midhat, Pavlus'u özel olarak incelemektedir.³⁵⁷

³⁵³ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 158-59.

³⁵⁴ Matta 10:2; Markos 3:14; Luka 6:13; Elçilerin İşleri 1:13.

³⁵⁵ Matta 13:55; Markos 6:3; *St. Paul's Epistles, the General Epistles, the Book of Revelation, and Indexes*, s. 138.

³⁵⁶ Alban Butler, *The Lives of the Fathers, Martyrs, and Other Principal Saints: Compiled from Original Monuments and Other Authentic Records, Illustrated with the Remarks of Judicious Modern Critics and Historians*, London: John Murphy, 1814, c. 10, ss. 526-28.

³⁵⁷ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, s. 159.

Hristiyanlar nezdinde on iki havariye ek olarak, bazı kişilerin de havari kabul edildiği görülmektedir.³⁵⁸ Mesela Elçilerin İşleri'nde belirtildiği üzere havariler, ihanet eden Yahuda İskaryot'un yerine, havari olarak Matiyas'ı seçmişler.³⁵⁹ Ahmed Midhat Efendi de bu olayı aktarmaktadır.³⁶⁰

Ahmed Midhat'ın belirttiği diğer bir kişi olan Barnaba'nın havariliği ise tartışmalı olmakla birlikte,³⁶¹ Barnaba'yı havari olarak niteleyen, İskenderiyeli Clement gibi, Kilise Babaları bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Meryem ölüm döşeğindeyken, havarilerin yanına gelmesini istediğinde, gelen kişiler arasında Barnaba'nın ismi de zikredilmektedir. Bu durumun da onun havariliğine işaret ettiği düşünülmektedir.³⁶²

Pavlus ise kilise geleneğinde "Gentileler havarisi" olarak öne çıkmaktadır.³⁶³ Ahmed Midhat bu yüzden Pavlus'un, Petrus kadar önemli olduğuna dikkat çekmekte ve onu özel bir başlık altında incelemeyi uygun görmektedir.³⁶⁴

1) Pavlus

a) Biyografisi

a.1) Doğduğu Yer ve Roma Vatandaşlığı

Pavlus'un doğduğu, yaşadığı çevre, aldığı eğitim ve fiziksel özellikleri gibi pek çok konuda inceleme yapan Ahmed Midhat Efendi, Pavlus ile ilgili bilgilerinin başlangıcında, onun doğduğu yeri açıklamakta ve Roma vatandaşı sayılmasındaki şüpheli durumu vurgulamaktadır:

"...Bu zât Târis [Tarsus], şehrinde doğup İncil'de münderic olan risâlelerinde kendisinin Roma teb'a-i mümtazesinden bulunduğunu dermiyânla iftihar etmekte ise de el-yevm bu iftihar müdekkikler miyânında bir büyük münazaaya sebep olmuştur. Âsar-ı atıka ile iştiğal eden müdekkikler berahîn-i kâtî'a [kesin deliller] ile ispat ederler ki Târis

³⁵⁸ Honoré Coppieters., "Apostles", *Catholic Encyclopedia*, (12.05.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/01626c.htm>.

³⁵⁹ Elçilerin İşleri 1:20-26.

³⁶⁰ Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, s. 34.

³⁶¹ Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, s. 50.

³⁶² Muhammed Atâurrahim, *Bir İslam Peygamberi: Hz. İsa*, çev. Kürşat Demirci, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997, s. 60.

³⁶³ Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, s. 223.

³⁶⁴ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 160-61.

Şehri, Pavlus'tan tamam bir asır sonra Romalılar tarafından zabt olunarak ondan sonra şehir-i mezkûr ahâlisi Roma teb'a-i mümtazesinden add olunmuştur.

Vakı'an erbâb-ı mütâlaadan bazıları şimdi Pavlus'un Roma teb'a-i mümtazesinden olup olmadığı bahsinde sözü uzatmakta olduğumuza sıkılacaklar ise de bu bahis min ciheti uhra [başka bir açıdan] pek mühimdir. Zira ileride İncillerin ve A'mâli Rusûl [Elçilerin İşleri] ve Resâil-i Havariyyûn [Havarilerin Mektuplarının] olarak ortada bulunan şeylerin cümlesi sonradan düzme ve uydurma olduklarını isbât emrinde bu burhanın bize pek çok yardımı olacaktır...''³⁶⁵

Genel kabule göre Pavlus, o dönemde felsefi ve kültürel eğitimin yapıldığı, Helenizm'in önemli bir merkezi olan Tarsus'ta dünyaya gelmiştir.³⁶⁶ Elçilerin İşleri'nin yazarı Luka, Pavlus'un "Kilikya'dan Tarsuslu bir Yahudi" olduğunu açıklamaktadır.³⁶⁷ Ancak Yeni Ahit'te, Elçilerin İşleri haricinde, Pavlus'un Tarsuslu olduğuna dair başka bir atıf bulunmamaktadır. Bu yüzden onun aslen nereli olduğu tartışmalıdır.³⁶⁸

Yine Elçilerin İşleri'nde geçtiği üzere Pavlus konuşmalarında sık sık "Roma vatandaşı" olduğunu vurgulamakta, Roma yönetimiyle ve görevlilerle yaşadığı problemlerde "Roma vatandaşı" olmasını ileri sürerek çözüm yolu bulmakta ve faaliyetlerine devam etmektedir.³⁶⁹ O dönemlerde Roma vatandaşı olmak için bazı yollar bulunmaktadır. "Geçerli bir evlilik sonucunda gerçekleşen doğum, kölelikten azat edilme ve Roma devletinin bir bireye veya topluluğa yurttaşlık hakkı tanıması" olmak üzere, üç şekilde Roma vatandaşlığı elde edilebilmektedir. Roma vatandaşı olanlara da bazı ayrıcalıklar sağlanmaktadır.³⁷⁰

Goodenough, Roma devletinin bir dönemde orduya yardım eden kişilere vatandaşlık hakkı tanıdığını belirtmektedir. Pavlus'un büyük babasının orduya katılıp bir başarı elde etmesi, bunun sonucunda Roma vatandaşlığı kazanması, olası bir durum olup makul görünmektedir. Ancak bu durumda, Pavlus'un tanınan bir aileden gelmesi

³⁶⁵ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 187-89.

³⁶⁶ Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, ss. 31-34; Aydın, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, ss. 74-75.

³⁶⁷ Elçilerin İşleri 9:11; 21:39; 22:3.

³⁶⁸ Kilise Babalarından Jerome, Pavlus'un aslen Giscalalı olduğunu ileri sürmektedir. Ancak araştırmacılar, Pavlus'un ailesinin Giscalalı olduğunu ve daha sonra Tarsus'a göç ettiklerini belirterek, Jerome'un Pavlus'un ailesinin Giscalalı olmasını kastettiğini söylemektedirler. Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, s. 31; Aydın, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, s. 64.

³⁶⁹ Elçilerin İşleri 16:37-38; 22:25-29; 23:27.

³⁷⁰ Aydın, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, s. 64.

gerekirdi ki, böyle bir bilgiye dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Sadece isminin Pavlus olması onun Roma vatandaşı olduğunu desteklemektedir. Ayrıca Elçilerin İşleri'nde, Pavlus'un çeşitli gezileri, Roma'ya ziyareti öyle kusursuz anlatılmıştır ki gerçekleştiğinden şüphe edilmektedir. Mesela eğer Pavlus Roma vatandaşı olmasaydı, Sezar'la görüşme isteğinde bulunamayacaktı. Bu yüzden Elçilerin İşleri'nin bu kısmı, harika bir şekilde tarih kılıfına uydurulmuş bir abartı gibi görülmektedir.³⁷¹

Hıristiyanlık tarihi araştırmacısı Maccoby ise, Elçilerin İşleri'nde geçen, Pavlus ile yanındaki Silas'ın dövülmesi, hapse atılması gibi işkenceleri çektikten sonra, onların Roma vatandaşı olduklarını açıklamalarını tutarsız bulmaktadır.³⁷² Nitekim bu durumda onlar, Roma vatandaşlığı imtiyazını, işkence görmeden önce kullanmalıydılar. Ayrıca Maccoby, Pavlus'un kendi mektubunda kırbaçlandığını açıklaması gibi rivayetlerden yola çıkarak onun Roma vatandaşlığını daha sonradan elde ettiğini de düşünmektedir.³⁷³ O, Korintlilere Mektup'ta geçen bir bölümden hareketle, Pavlus'un Kudüs'e seyahat etmesinden kısa bir süre önce, belli bir miktar para ödemek suretiyle vatandaşlık hakkı elde ettiğini iddia etmektedir.³⁷⁴ Bu iddiaya göre Pavlus, Mesih hareketinin merkezi Kudüs'e götürmek için Gentilelerden yüklü bir miktar para toplamıştır. Ancak Pavlus, Kudüs'e vardığında Kudüs Kilisesi'ni yöneten Yakup ve yanındakilerle bir bölünme yaşayacağını, anlaşmazlığa düşeceğini tahmin ettiği için, ileriki zamanlarda oluşacak olan Gentile Hıristiyan Kilisesinin yönetimini üstlenmek gibi önemli bir amacı da hedefleyerek topladığı paranın bir miktarıyla Roma vatandaşlığını satın almıştır. Bunlara ek olarak Maccoby, Elçilerin İşleri'nde bahsedildiği üzere, Pavlus'un Romalı bir komutanla gerçekleştirdiği diyalogda “Ben, doğuştan Roma vatandaşıyım” ifadesini kullanmasını kurgusal bulmaktadır. Aynı bölümde Pavlus'a cevap veren Romalı komutan, “yüklü bir miktar para ödeyerek Roma vatandaşı olduğunu” açıklamaktadır. Maccoby ise bu bölümde Luka'nın, aslında Pavlus için gerçekleşen bir durumu, Romalı komutanın ifadelerinde gizlediğini ileri sürmektedir. Maccoby'e göre, Pavlus'un Roma vatandaşı olması kurgusuyla, Kudüs Kilisesi'yle olan huzursuzluk da son bulmuş

³⁷¹ Erwin R. Goodenough, A.T. Kraabel, “Paul and The Hellenization of Christianity”, *Religions in Antiquity*, ed. Jacob Neusner, Leiden: E.J. Brill, 1968, s. 32.

³⁷² Elçilerin İşleri 16:19-39.

³⁷³ 2 Korintlilere Mektup 11:25.

³⁷⁴ 1 Korintlilere Mektup 16:1-4.

olmaktadır. Çünkü o zamanlarda Mesih hareketi, Roma karşıtı bir harekettir ve üyeleri arasında Roma vatandaşı bulunmamaktadır. Bu yüzden Yakup ve Kudüs Kilisesi'ndekiler Pavlus'un Roma vatandaşı olmasına çok şaşırırmaktaydılar. Sonuç olarak Pavlus, nihayetinde Roma'nın resmi dini olacak doktrinini, kendisini Roma vatandaşı yapmakla temellendirmiş olmaktadır.³⁷⁵

Bazı araştırmacılar ise, Pavlus'un büyük dedelerinden birisinin esir alındığını ve köle olarak Tarsus'a götürüldüğünü ileri sürmektedirler.³⁷⁶ Bu bilgi doğrultusunda, Pavlus'un doğuştan Roma vatandaşı olduğu izlenimi oluşmaktadır. Roma Hukuku'na göre, Roma vatandaşlarına verilemeyen bir ceza şekli, Pavlus'un kendi mektubunda bahsettiği üzere, ona uygulanmıştır.³⁷⁷ Bu durum da onun Roma vatandaşı olmadığını düşündürmektedir. Ancak bu bölüm de yorumlanmakta, Yahudi hemşerilerinden ayrıcalıklı bir konuma geçmemek için Pavlus'un, kendi vatandaşlığını saklamış olabileceği söylenmektedir. Her halükarda, bu çelişkili durum açıklanabilse de açıklanmasa da, Pavlus'un Roma vatandaşı olması bilgisini tamamen kaldırıp atmak için, bu bölümün yetersiz olduğu düşünülmektedir. Nitekim Elçilerin İşleri, Pavlus'un Mektupları ve kabul görmüş Hıristiyan geleneğinde mevcut olan, Pavlus ve Roma yönetimi arasındaki ilişkinin hepsi, sadece Pavlus'un Roma vatandaşlığına sahip olması ile açıklanabilmektedir.³⁷⁸

Konumuzun başında zikrettiğimiz üzere Ahmed Midhat, Tarsus şehrinin, Pavlus'un doğumundan yüzyıl sonra Roma hâkimiyetine girmiş olduğunu ve Roma vatandaşlığının bu tarihten sonra verilmeye başlandığını aktarmaktaydı. Bu yüzden Ahmed Midhat, Pavlus'un Roma vatandaşı olmadığını da söylemekteydi.³⁷⁹ Ancak bu bilgi günümüz kaynaklarıyla örtüşmemektedir.

Kilise Babalarından Jerome, Pavlus'un M.S. ilk 10 yılda doğduğunu açıklamaktadır. Ayrıca Elçilerin İşleri'nde geçen "genç Saul'un İstefanos'un taşlamışına tanıklık etmesi" hadisesi de, Pavlus'un M.S. ilk on yıl civarında doğmuş olabileceğine

³⁷⁵ Hyam Maccoby, *The Mythmaker: Paul and the Invention of Christianity*, London: Butler & Tanner Ltd, 1986, ss. 161-64.

³⁷⁶ Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 31.

³⁷⁷ 2 Korintlilere Mektup 11:25.

³⁷⁸ J. Gresham Machen, *The Origin of Paul's Religion*, The Floating Press, 2013, ss. 52-53.

³⁷⁹ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 187-89.

işaret sayılmaktadır.³⁸⁰ Modern araştırmacılardan bazıları, Pavlus'un doğumunu M.Ö. 1, 2, 4 ya da İsa ile aynı zamanlar olarak tarihlendirmektedir, kimileri ise M.Ö. 9, 8, 7, 6 gibi farklı tarihler ileri sürmektedir.³⁸¹ Bu bilgilere göre Pavlus, Tarsus'ta M.Ö. 10-M.S. 10 yılları arasında doğmuş olmalıdır. Onun doğduğu yıllarda Tarsus şehrinin Roma egemenliği altında olduğu bilinmektedir. Dönemin Roma Birinci İmparatoru Augustus, imparatorluğu yönetmekteydi.³⁸² Bu durumda Pavlus doğduğunda Tarsus şehri, Roma İmparatorluğu'na bağlıydı. Ancak Pavlus'un, Tarsus'ta doğmuş olduğu kabul edilmesine rağmen, Yahudi bir aileden geldiği için ailesinin ne zaman, hangi yolla Roma vatandaşlığını kazandığı da sorgulanmaktadır. Nitekim yukarıda geçtiği üzere araştırmacılar, bu konuda farklı yorumlar yapmaktaydı.

Özetle, Pavlus'un Tarsus'ta doğması ve doğuştan Roma vatandaşı olması ifadeleri, yalnızca Elçilerin İşleri'nde geçtiği için dikkat çekmektedir. Diğer belirsiz bazı hususlar da eklendiğinde, günümüz araştırmacıları ve Ahmed Midhat Efendi, bu bölümlerin sonradan kurgulandığını iddia etmektedir. Bu durum günümüzde hâlâ tartışılmaktadır. Ancak yine de, Hristiyan geleneği Pavlus'u Tarsus'ta doğmuş, Yahudi kökenli bir Roma vatandaşı olarak kabul etmektedir.

a.2) Fiziksel Özellikleri

Ahmed Midhat Efendi, "Pavlus'un, hocasının kızına gönlünü kaptırdığını ve fiziksel görünüşünden ötürü reddedildiğini" bildirmekte, bu konuda yararlandığı bir kaynaktan Pavlus'un fiziksel özelliklerini aktarmaktadır:

"...Lakin kendisi hocasının kızını almak sevdasına düşüp hâlbuki Lüsyen [Lucianus]³⁸³ nâm müellifin 'Filopatri Muhaveresi' [Philopatri]³⁸⁴

³⁸⁰ Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, ss. 31-32.

³⁸¹ Aydın, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, ss. 57-59.

³⁸² "Tarsus'un Tarihçesi", (23.05.2019), <http://www.tarsus.gov.tr/tarihce>.

³⁸³ "Literatürde 'Samsatlı Lucianus' (Lucian Of Samosata) olarak bilinen düşünür, dönemin önemli yerleşim yeri olan, günümüzdeki Adıyaman Samsat (Samosata) topraklarında yaşamıştır. Ayrıca Hristiyanlık eleştirisi yapmış, İsa'yı insan olduğu halde, tanrılaştırmakla Hristiyanları suçlamıştır. Bu yüzden yüzyıllarca Katolik Kilisesi onun kitaplarının okunmasını yasaklamıştır. Kitapları arasında Philopatri de bulunmaktadır." Mustafa Çevik, "Batı Aydınlanma Düşünürü Samsatlı Lucianus", Blog, *Prof. Dr. Mustafa Çevik*, 2012, <http://drmustafacevik.blogspot.com/2012/>.

³⁸⁴ Hasan Özarlan, bu eserin ismini Osmanlıca nüshadaki "fe" harfini, "kaf" okuyarak "Cleopatra" olarak vermektedir. Ancak araştırmalarımız sonucunda eserin ismini "Philopatri" olarak tespit ettik. Özarlan, *Ahmet Mithat Efendi'nin "Müdafaa" (Birinci Kitap) Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 20,122; Raoul Motika, Christoph Herzog,

serlevhalı eserinde beyan eylediğine ve İncil'in Resullerin A'mâli kısmında dahi bazı bazı işaret kılındığına göre Pavlus cenâbları koca başlı ve kel ve çatık ve düşük kaşlı ve karga burunlu ve kısa boylu ve gayet şişman ve eğri bacaklı bir şey olmasıyla kız kendisini beğenmediğinden ve binaen aleyh hocası dahi mümanaat ettiğinden o zamana kadar Sul [Saul] tesmiye olunan [isimlendirilen] Pavlus cenâbları, yalnız ismini değil dinini dahi tebdil etmiş ve ol küskünlükle güya hocasından intikam almak için cem'iyet-i Mesihyyeye dehalet eylemiştir."³⁸⁵

Ahmed Midhat'ın verdiği bu bilgilerin benzerleri bazı kaynaklarda rivayet edilmektedir. Apokrif "Pavlus ve Thecla'nın İşleri"nde geçtiği ve bazı araştırmacıların belirttiği üzere Pavlus, cüsse olarak ufak tefek ancak yapılı, başı açık, saçları dökük, uzun yolculuklara dayanabilecek çarpık bacaklı, kaşları birbirine bitişik, geniş ve uzunca burunlu, kalın, ağarmış sakallı, mavi gözlü, açık ve kırmızı tenli bir adamdır. Bunun yanında Pavlus, kısa boylu olmasına rağmen etkili konuşmalarıyla da Hermes'e benzetilmektedir.³⁸⁶

Yukarıdaki alıntıda Ahmed Midhat'ın aktardığı, "Pavlus'un hocasının kızıyla evlenmek istediği ancak kızın kendisini reddetmesi üzerine saldırganlaştığı, Yahudi şeriatına düşman olduğu ve Hristiyanlığa geçtiği" bilgisi, eski rivayetler arasında bulunmaktadır.³⁸⁷

Michael Ursinus, *Querelles privées et contestations publiques: le rôle de la presse dans la formation de l'opinion publique au Proche Orient*, İstanbul: Éditions Isis, 2002, s. 82.

³⁸⁵ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 189-90.

³⁸⁶ Elçilerin İşleri 14:11; Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, s. 34; Aydın, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, ss. 56-57.

³⁸⁷ Ahmed Midhat, Pavlus'un hocasının kızını alamamasıyla ilgili rivayeti hangi kaynaktan aldığını söylemekte ve bu rivayet üzerine kilise yazarlarının yorumlarından bahsetmektedir: "Sen Paul hakkında yazmış olduğumuz terceme-i hâli bâlada ta'dâd eylediğimiz [biri birer söylemek] me'hazdan maada bil-hassa mualliminin kızını alamadığından dolayı Yahudilerden ahz-ı sâr [öc alma, intikam alma] için Mesihyyeti kabul eylediği Ebinuitler'in [Ebiyonitler] A'mâli Rusül'den olmak yani ma'dud bulunmak üzere kabul eyledikleri bir risâle-i kadîme-i mukaddesede mukayyet imiş ki müehharan [sonradan] beş, altı yüz parça bu mesellü âsâr-ı kadîme İncil değildir diye reddolundukları sırada bu risâle dahi mücerred şu Pavlus fikrasından dolayı reddolunmuştur. Bununla beraber kilise nazarında Pavlus'un iş bu muaşaka-i me'yusânesini redde pek büyük ehemmiyyet verilerek mücerred Şam'a giderken işittiği savt-ı samedani [ilahi ses] üzerine Hristiyan olmuş bulunduğuna âlemi inandırmaya pek ziyade gayret edilmiştir. Hatta en meşhur kilise muharrirlerinden Epifan [Epiphanius] kendi tarihinin otuzuncu babını yalnız şu Pavlus'un mu'âsakası maddesini redde hasr ederek biraz vakit ol Mesihîlerin en büyük düşman ve celladı iken biraz vakit sonra hem de İsa'yı görmeksizin havarilerle bile görüşmeksizin kendi kendisine havari süsü veren zâtın ve hiletten Yahudilere hasm ve Mesihyyelere dost olması mutlaka semâdan gördüğü alamete mebni olduğunu teyide pek ziyade çalışmıştır." Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, ss. 48-50;

a.3) Adı

Pavlus'un eski isminin Saul olduğunu söyleyen Ahmed Midhat, Pavlus'un dinini Yahudilikten Mesihiliğe çevirmesiyle, isminin de Pavlus olarak değiştiğini dile getirmektedir:

“...O zamana kadar Sul [Saul] tesmiye olunan Pavlus cenâbları, yalnız ismini değil dinini dahi tebdil etmiş ve ol küskünlükle güya hocasından intikam almak için cem'iyet-i Mesihyyeye dehalet eylemiştir.”³⁸⁸

Elçilerin İşleri'nde Saul ismiyle de anılan Pavlus'un,³⁸⁹ Saul ismi Yahudi kökenli olmasıyla ilişkilidir ki Ahmed Midhat da bu duruma atıf yapmaktadır.³⁹⁰ Saul, Eski Ahit'te bir kral ismi olarak geçmekte olan İbranice bir addır. Pavlus ise, kendi mektuplarında kullandığı tek isimdir.³⁹¹ Bununla beraber Luka, Elçilerin İşleri 13:9'dan itibaren, kitabının sonuna kadar Pavlus ismini kullanmaktadır. Pavlus, Roma'da bir aile ismi olarak kullanılan Paul(l)us'dan türetilen Yunanca bir isimdir. Bunun yanında Pavlus'un birden fazla isme sahip olduğu da iddia edilmektedir. Bazı araştırmacılar, o dönemde Yahudilerin yaygın uygulamasına göre, ona İbranice Saul ismiyle birlikte Yunanca Pavlus isminin de verildiğini iddia etmekteyken, kimileri de onun üç isme sahip olduğunu söylemektedir. Bazı araştırmacılar ise Pavlus isminin, Saul'un Yunancası olduğunu ileri sürmektedirler. Genel olarak İbranice-Yunanca, Saul-Pavlus şeklinde iki isminin olduğu kabul görmektedir.³⁹²

İlk dönem Kilise Babalarından Jerome da olmak üzere, kimi araştırmacılar, Ahmed Midhat Efendi gibi, Pavlus ismini daha sonradan aldığını söylemektedirler. Pavlus, Hıristiyan oluşuyla Saul yerine Pavlus ismini kullanmaya başlamakta ve Elçilerin İşleri'nde Luka, 13:9'dan itibaren onu hep Pavlus olarak adlandırmaktadır. İstisna olarak Elçilerin İşleri 22:7 ve 26:14'te, Pavlus eskiden yaşadığı rüyetini anlatırken, “Saul, Saul bana neden zulmediyorsun?” ifadesinde, Saul ismini anmaktadır.

Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 35; Epiphanius, *The Panarion of Epiphanius of Salamis. Book I (Sects 1-46)*, çev. Frank Williams, 2. bs., Leiden & Boston: Brill, 2009, s. 144.

³⁸⁸ Ahmed Midhat, *Müdafa I*, s. 190.

³⁸⁹ Elçilerin İşleri 7:58; 8:1,3; 9:1,4-5,7-9,11,17-19,22-28; 11:25,30.

³⁹⁰ Ahmed Midhat, *Müdafa I*, s. 192.

³⁹¹ Romalılara Mektup 1:1; 1 Korintlilere Mektup 1:1; 2 Korintlilere Mektup 1:1; Efeslilere Mektup 1:1.

³⁹² Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, ss. 32-34; Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, ss. 54-56.

Ayrıca Elçilerin İşleri'nde Saul-Pavlus şeklinde iki isimli bir kullanıma da rastlanılmamaktadır. Bütün bu bilgiler onun Saul ismini Pavlus'a değiştirdiğine delil sayılmaktadır.³⁹³ Bu durumda Ahmed Midhat'ın, Pavlus'un dinini değiştirmesiyle adını da değiştirdiğini söylemesi bilgisi, Yeni Ahit ile örtüşmektedir.

a.4) Eğitimi

Ahmed Midhat, Pavlus'un eğitimiyle ilgili, Gamaliel isimli Yahudi bir hocadan ders aldığını dile getirmektedir:

*"...Pavlus cenâbları, o zaman Yahudilerin en büyük ulemâyı şer'iyyesinden ma'dud olan Cemâliin nâm kimesneden tilmiz ederek Şeriat-ı Museviyye ahkâmını öğrenmiştir."*³⁹⁴

Elçilerin İşleri'ne göre küçük yaşlarda Yahudi eğitimi alan Pavlus'u, ailesi daha da üst düzeyde eğitim alması için Kudüs'e göndermiştir. Pavlus, Kudüs'te beş, altı yıl kadar kalmış, Hillel okulunu yöneten ve Ferisi çevrelerde tanınan meşhur hoca Gamaliel'den Kutsal Yasa eğitimi almıştır. Luka'nın ifadelerine göre, Ferisi bir hoca olarak tanınan Gamaliel'in, Kudüs'teki Sanhedrin toplantılarını izleyen ve toplantıda alınan kararlarda etkili olan bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.³⁹⁵ Ancak araştırmacılar, Luka'nın verdiği bu bilgilere şüphe ile yaklaşmaktadırlar. Pavlus Galatyalılara Mektubu'nda, Şam rüyetinden üç yıl sonra Yudea bölgesine gittiğini ve orada kimsenin onu tanımadığını dile getirmektedir. Pavlus, Kudüs'e gitmiş ve meşhur Ferisi hoca Gamaliel'den ders almış olsaydı, o zaman o bölgede onu tanıyan en azından birkaç kişinin bulunması gerekirdi. Buna ek olarak, Pavlus'un mektuplarında Şam rüyetinden önce Kudüs'te bulunduğu dair hiçbir ifade olmaması ve meşhur Ferisi hoca Gamaliel'in öğrencisi olduğu halde tarihsel İsa ile hiç karşılaşmamış olması, Luka'nın bu bölümleri kurguladığı iddialarını gündeme getirmektedir.³⁹⁶ Bu nedenle araştırmacılar Pavlus'un Gamaliel'den ders almış olamayacağını ve onun Kudüs'te

³⁹³ Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, ss. 32-34; Fuat Aydın, Elçilerin İşleri'nde Pavlus için, Saul ve Pavlus isimlerinin kullanılmasından hareketle, onun Hristiyan olmasıyla isminin değiştiği yaklaşımının yanlış olduğu kanaatini de aktarmaktadır. Ancak yukarıda bahsettiğimiz Elçilerin İşleri'nde 13:9'dan itibaren Saul isminin kullanılmaması bu kanaati olumsuzlamaktadır. Aydın, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, ss. 54-56.

³⁹⁴ Ahmed Midhat, *Müdafa I*, s. 189.

³⁹⁵ Elçilerin İşleri 5:34; 8:1; 22:3; 26:10.

³⁹⁶ Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, ss. 34-38.

değil de, Antakya’da eğitim aldığını söylemektedirler. Ancak Pavlus’un Yahudi geleneğine hâkim olması, Gamaliel olmasa da, Yahudi bir üstattan ders aldığı izlenimini oluşturmaktadır.³⁹⁷

Sonuç olarak, Ahmed Midhat’ın Pavlus’un eğitimiyle ilgili sunduğu bilgiler Elçilerin İşleri’ne dayanmaktadır. Ancak günümüz araştırmacıları, bu bilgilere şüpheyile yaklaşmaktadırlar.

a.5) Etyen’in Taşlanmasıdaki Rolü

Ahmed Midhat Efendi, yedi diyakondan biri olan ve Hıristiyanların ilk şehidi kabul edilen Etyen’e (Etienne, Stephan, İstefanos) yapılan eziyet ve işkencelerde, Pavlus’un da bulunduğunu belirtmektedir. Hıristiyanlara bu kadar düşman olan birinin tamamen değişmesini ve Hıristiyanlığı, Yahudilikten ayıran bir kişi konumuna gelmesini şüpheli bulmaktadır:

“...Kantu Tarih-i Umumisi’nin beşinci cildinin 123 numaralı sahifesinde hikâye edildiği vecihle intihâb olunan yedi diyakurlardan Etyen [Stephan], Hazreti Mesih’in Tevratlarda geleceği işaret olunan asıl Mesih olduğunu vakı’a-i salıbtan biraz sonra bazı havralarda isbata kalkışması üzerine Yahudi uleması o biçareyi sürükleyerek envâ-i ezâ ve ceфа ve rezaletle idam eyledikleri esnada Pavlus dahi erbâb-ı tuğyanın içinde ve onların hareketinde müşterek imiş. Ansiklopedi’nin Havariler bahsinde dahi bu mesele böylece itiraf edilmiştir. İmdi an asl Hıristiyanlığın bu derece düşmanı olup bu adavet ise mahza hocasının gayretinden neşet eden Pavlus cenâbları mücerred mualliminin kızını alamadığından dolayı güya muallimini terzil için, rağmen Hıristiyan olmuş bulunduğu nazar-ı tarihle her zaman bedaheten [açık ve zahir olarak] görüldüğü halde Nasârâ bu meseleyi bir suretle te’vil etmektedirler...”³⁹⁸

Ahmed Midhat Efendi’nin aktardığı Stephan’ın taşlanması bilgisi, Elçilerin İşleri’ne dayanmaktadır.³⁹⁹ Havarilerin Tanrı sözünü yayma işi için seçtiği yedi kişiden biri olan Stephan, konuşmalarıyla öne çıkan bir kişidir. Stephan’a karşı olan bazı kişiler, Stephan’ın havradaki etkili konuşmalarının halkı etkilemesini hoş görmemişler, ona söylemediği sözler isnat ederek din bilginlerini ve oradaki topluluğu kışkırtmışlardır. Bunun üzerine Stephan yakalanmış ve Yüksek Kurul’a çıkarılmıştır. Stephan’ın oradaki

³⁹⁷ Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 69.

³⁹⁸ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 191-92; Cantu, *Histoire Universelle*, c. 6, ss. 122-23.

³⁹⁹ Elçilerin İşleri 8:1.

konuşmalarına daha da sinirlenen kuruldakiler, Stephan'a saldırmış ve onu kentten dışarı atarak taşa tutmuşlardır. O sırada orada bulunan Pavlus da onun öldürülmesini onaylamıştır.⁴⁰⁰

Elçilerin İşleri'nde geçen bu bölümün gerçekleşmediğini ileri süren araştırmacılar, Pavlus'un mektuplarından hareketle, onun henüz Kudüs'e gitmemiş olduğunu ve Stefan'ın taşlanışında orada bulunmadığını iddia etmektedirler. Kimileri ise bu bölümü bir efsane olarak nitelemekte, bu bölüm üzerine literal tenkit araştırmaları yapmaktadır. Genç yaşta Kudüs'te bulunduğu görüşünde olanlar ise Stefan'ın öldürülmesinde Pavlus'un orada bulunduğunu söylemekle beraber, Elçilerin İşleri'nde bildirilen diğer bir bilgi olan o dönemde "Pavlus'un Sanhedrin üyesi olması"ı şüpheyle karşılamaktadırlar. Nitekim Sanhedrin üyeliği, belirli bir olgunluk gerektirmekte, otuz yaşın altındakiler kurula kabul edilmemektedir. Hâlbuki Luka, Stefan'ın taşlanışında Pavlus'un yaşıyla ilgili "neanias" kelimesini kullanmakta, bu kelime de yirmi-otuz arası yaştakilere karşılık gelmektedir.⁴⁰¹

Yukarıda belirtildiği üzere, Ahmed Midhat'ın bu bilgileri de Elçilerin İşleri ile örtüşmektedir. Ancak günümüz araştırmacıları arasında, Elçilerin İşleri'ndeki bu bölümün de kurgulandığı iddiası gündemdedir.

a.6) Pavlus'un Rüyeti

Ahmed Midhat Efendi, yukarıdaki başlıkta incelediğimiz üzere "Etyen'in (Stefan) taşlanışı" yani Pavlus'un bu derece Hıristiyanlık karşıtı bir olayda bulunmasını ve daha sonraki dönemde onun, Hıristiyanlığı şekillendiren bir kişi olmasını birbirine zıt bulup garipsemektedir. Hıristiyanların bu derece zıt bir durumu tevil etmek için, Pavlus'un rüyetini öne sürdüklerini söylemektedir:

"İmdi an asl Hıristiyanlığın bu derece düşmanı olup bu adavet ise mahza hocasının gayretinden neşet eden Pavlus cenâbları mücerred mualliminin kızını alamadığından dolayı güya muallimini terzil için, rağmen Hıristiyan olmuş bulunduğu nazar-ı tarihle her zaman bedaheten görüldüğü halde Nasârâ bu meseleyi bir suretle te'vil etmektedirler. Güya bir gün öğle vakti hayvanla giderken şimşeklerden daha parlak olan bir nûr kendisini istila ederek hayvandan yıkılmış ve o aralık

⁴⁰⁰ Elçilerin İşleri 6:5-15; 7:2,54-59; 8:1-2; 11:19; 22:20.

⁴⁰¹ Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 38; Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 58.

kendisinin Yahudilik ismiyle “Sul! [Saul], Sul! [Saul] niçin bana bu ezâları ediyorsun?” diye kulağına bir nidâ gelmiş de onun üzerine tebdil-i mezheb etmiş imiş! Acaba Hıristiyanlarda bir adam âkil olup da buna inanabilmek mümkün müdür? Mademki Hıristiyanların İsa’sı Pavlus’u Hıristiyanlara ezâ ve cefadan men’ edecek idi niçin daha Etyen’i öldürmeden evvel men’ etmedi.

Hâlbuki Pavlus’un ne kadar büyük bir dargınlık ve ne kadar şiddetli bir gadapla tebdil-i mezheb etmiş ve o zamana kadar her halde Yahudilikten ibaret olmak üzere görülen ve İsa’nın emeli dahi ondan ibaret olan Mesihiliği Yahudilikten ayırmak için ne büyük cüret göstermiş olduğunu müerrih Kantu’nun –hem de İsa’nın ulûhiyyetine iman etmek derecesinde kuvvetli Hıristiyan olan müerrih Kantu’nun- beşinci cildinin sâlifi’z-zikr 123. sahifesindeki şu fikranın mutâla’asından anlarız: ‘İncil’e iman eyledikten sonra en gayretli münâdisi kendisi oldu. Halbuki evvelce en vahşi en gaddar düşmanı kendisi idi. Onun resâili diyanet-i Nasârâ’yı bast eyledi (yani yaydı açtı şerh etti demek). Nasırileri (yani Hıristiyanları demek. Zira o zaman henüz onlara Nasırı denilir idi) havraya rabt eden revâtıb-i diniyyeyi kırdı geçirdi!... Ve Nasıriler bir milletin küsuratı iken onları toplayıp başlı başına müstakil bir kilise yaptı. Ol Hıristiyanlığı ki yalnız bir millete ve bir mahall-i muayyene mahsus değildir.’ ...”⁴⁰²

Yukarıdaki bölümde Ahmed Midhat’ın da bahsettiği, Pavlus’un Hıristiyanlığa geçişini sağlayan rüyet olayı, Elçilerin İşleri’nde üç farklı yerde ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Pavlus’un mektuplarında ise, sadece bir yerde geçmekte ve detaylandırılmamaktadır. Bu nedenle Pavlus’un mektubunda bahsettiği olayın, Şam’da yaşadığı bu duruma aitliği tartışılmaktadır.⁴⁰³

Elçilerin İşleri’nde üç ayrı bölümde bahsedilen rüyet olayı, özetle şu şekilde gerçekleşmektedir: Stefan’ın taşlanmasıyla İsa taraftarlarına düşmanlığını bırakmayan Pavlus, Başkâhin’in görevlendirmesiyle, havralara mektuplar götürmek, Şam’daki İsa taraftarlarını yakalamak ve tekrar Kudüs’e getirmek için, Kudüs’ten Şam’a doğru bazı kişilerle yola çıkmıştır. Öğle saatlerinde Şam’a yaklaştıklarında Pavlus, gökten gelen, onun ve yol arkadaşlarının çevresini aydınlatan parlak bir ışıkla yere yıkılmıştır.⁴⁰⁴ Bir ses kendisine İbrani dilinde: “Saul, Saul! Neden bana

⁴⁰² Ahmed Midhat, *Müdafaâ I*, ss. 192-94; Cantu, *Histoire Universelle*, c. 6., s. 123.

⁴⁰³ Elçilerin İşleri 9:1-6; 22:5-10; 26:11-17; Galatyalılara Mektup 1:16; Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 40.

⁴⁰⁴ Elçilerin İşleri 26:14’e göre herkes yere yıkılırken, 9:4 ve 22:7’ye göre sadece Pavlus yere yıkılmıştır.

zulmediyorsun?” diyerek seslenmiş, Pavlus sese kim olduğunu sormuş, sestem “Ben senin zulmettiğin İsa’yım” yanıtı gelmiştir. Luka’nın anlattığı bu üç bölümden ilk ikisi anlatım olarak birbirine uyumluyken üçüncü anlatımda ayrıntılara yer verilmekte ve bazı farklılıklar bulunmaktadır. İlk iki bölümde İsa Pavlus’tan sadece Şam’a girmesini istemekten, üçüncü bölümde İsa, Pavlus’a cevap verdikten sonra uzun bir konuşma yapmakta ve ulusların gözlerini açmak için Pavlus’u görevlendirdiğini bildirmektedir.⁴⁰⁵

Elçilerin İşleri’nde geçen bu üç bölüm arasındaki farklılar, günümüz araştırmacılarının dikkatini çekmektedir. Pavlus’un İsa’yı gözleriyle görüp görmediği, parlayan ışıktan sadece Pavlus’un mu yoksa herkesin mi etkilendiği, İbranice seslenilmesine rağmen Yunanca konuşulması gibi belirsiz ifadeler eleştiri konusu olmaktadır. Pavlus’un sese kim olduğunu sorması ve sesin İsa olduğunu söylemesi de, Pavlus’un İsa’yı tanımadığını göstermektedir. Bu yüzden ses sahibinin gerçekten İsa olup olmadığı da bilinmemekte, bu durum da tenkit edilmektedir.⁴⁰⁶

Pavlus’un başına gelen bu olağanüstü olayın, mistik bir tecrübe, Apokaliptik bir görüm veya Pavlus’un kişiliğinden kaynaklanan psikolojik bir durum olabileceği söylenmektedir. Pavlus’un yaşadığı zamanda Yahudi Apokalipsinin yaygın olduğu bilinmektedir. Bu yüzden Pavlus’un, yaşadığı dönemin etkisinde olabileceği de ifade edilmektedir. Ayrıca Pavlus’un mektuplarından hareketle, onun bazı fizyolojik ve psikolojik hastalıklara yakalandığı izlenimi oluşmaktadır. Hatta bazı araştırmacılara göre o, epilepsi hastasıdır. Rüyetin bu hastalıklarla ilişkili olabileceği de tartışma konusudur.⁴⁰⁷

Şam rüyeti Pavlus için bir dönüm noktası kabul edilmektedir. Zira onun bu görümü, seçilmiş olmasını, teolojisinin oluşmasını sağlamakta ve Hıristiyanlığın tamamen farklı bir konuma gelmesine zemin oluşturmaktadır. Ayrıca bu görüm, Eski Ahit’te geçen Yeşeya, Yeremya ve Hezekiel’in peygamberliğiyle ilişkilendirilmektedir. Nitekim Pavlus, Eski Ahit’te geçen bu peygamberler gibi, Tanrı’nın daha anne

⁴⁰⁵ Elçilerin İşleri 9:1-6; 22:5-10; 26:11-17.

⁴⁰⁶ Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, ss. 40-41.

⁴⁰⁷ 1 Korintlilere Mektup 2:3; 2 Korintlilere Mektup 12:5-9; Galatyalılara Mektup 4:13-14; Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, ss. 41-44.

karnındayken onu seçtiğini ifade etmektedir.⁴⁰⁸ Bu durumda Pavlus, uluslara yönelik elçilik görevini doğmadan önce üstlenmiştir. Böylece o kendi ifadesiyle, “kutsal yasaya bağlı bir Ferisi” iken, bu görümlerle artık “İsa Mesih’in elçisi” olmuştur.⁴⁰⁹

Pavlus, Hıristiyanlara işkence eden biriyken kendisinin çabası olmadan Tanrı’nın onu seçmesini lütufla açıklamaktadır.⁴¹⁰ Hıristiyan yorumcular da Pavlus’un bu görüşünü, bir lütuf olarak nitelendirmektedirler. Calvin, “Tanrı’nın lütufu, sadece böylesine zalim bir kurdun, bir kuzuya dönüşmesinde değil, aynı zamanda bu kişinin bir çoban rolünü üstlenmesinde görülür” diyerek bu dönüşümün tamamen “lütfun tecellisi” olduğunu dile getirmektedir.⁴¹¹

Hıristiyan yorumcular, rüyet olayıyla Mesih’in, Pavlus’a son müdahalesini gerçekleştirdiğini, ancak Pavlus’un imanının bir anda oluşmadığını belirtmektedirler. Hıristiyanlara zulmünden ötürü Pavlus’un şüpheye kapıldığını, İsa’yı bir türlü zihninden koparıp atamadığını, ayrıca Pavlus’un, Stephan’ın taşlanmasında rol almasının dönüşümünde etkili olduğunu söylemektedirler. Yorumculara göre, Pavlus, Stefan’ın taşlanışını izlemiş, ölümünde Stefan’ın yüzünün bir melek gibi olduğunu görmüş ve bu durum onda vicdan azabı oluşturmuştur. Stefan’ın ve Gamaliel’in, Pavlus’un gerçek ustaları olduğu dile getirilmekte, onun Hıristiyanlara zulmünün, fanatikliğin arka planında içsel bir rahatsızlık duyduğu iddia edilmektedir. İçsel rahatsızlığına rağmen zulme devam eden Pavlus’un, Şam yolunda iman etmesi ise “ehlileşmesinin doruk noktası” kabul edilmektedir. Bu durum rüyette de geçen üvendireyle ilişkilendirilmektedir.⁴¹² Rüyet olayıyla Pavlus, Tanrı lütfuna ermiş, bu olay zorlamayla değil onun vicdanına yönelik olmuştur. Tanrı lütufu, egemen lütuf olarak aşama aşama Pavlus’a erişmiş, İsa, şiddete başvurmadan onun zihnini ve vicdanını kendi üvendiresiyle değiştirmiş ve kendisini ona göstermiştir.⁴¹³

⁴⁰⁸ Yeremya 1:4-5; Yeşeya 49:1; Galatyalılara Mektup 1:15.

⁴⁰⁹ Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 45; Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, ss. 225-26.

⁴¹⁰ Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 87.

⁴¹¹ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, s. 231.

⁴¹² “Hepimiz yere yıkılmıştık. Bir sesin bana İbrani dilinde seslendiğini duydum. ‘Saul, Saul, neden bana zulmediyorsun?’ dedi. ‘Üvendireye karşı tepmekle kendine zarar veriyorsun.’” (Elçilerin İşleri 26:14).

⁴¹³ Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, ss. 233-37.

Anlaşıldığı üzere Hıristiyan yorumcular, Ahmed Midhat'ın eleştirdiği bir nokta olan Pavlus'un birdenbire dönüşümünü sağlayan Şam rüyetini, Tanrı'nın lütfuyla açıklamaktadırlar. Ahmed Midhat'ın ele aldığı "İsa'nın, neden Stefan'ın ölümünden önce Pavlus'un iman etmesini sağlayamadığı" eleştirisini ise Hıristiyan yorumcular, Pavlus'un dönüşümünde, Stefan'ın taşlanmasıyla etkili olmasıyla temellendirmektedirler. Sonuç olarak, Hıristiyanlara göre Tanrı'nın lütfu olan bu rüyet olayı, Ahmed Midhat'ın da konu başında bahsettiği üzere, gerçekte Pavlus'un diğer uluslara gitmesini sağlamaktadır.

a.7) Pavlus'un Misyon Yolculukları ve Roma Günleri

Ahmed Midhat, Hıristiyanlığı Yahudilikten ayırarak başlı başına bir din haline getiren en önemli kişinin Pavlus olduğunu dile getirmekte, onu bu derece başarılı kılan şeyin gayreti ve çalışmaları olduğunu da eklemektedir:

*"Görelim ki Pavlus bu derece muvaffakiyetlere ne sûretle ve ne s'ay ve gayretle muvaffak olmuştur: Tafsil-i keyfiyyet İncil'in Resullerin A'mâli kısmında ki –Sen Pavlus'un tarihi demektir- görüleceği ve Ansiklopedi'de yine o kısım şu suretle icmâl edildiği üzere Pavlus, Mesihîyeti kabul eyledikten sonra Yunanistan ve sair bazı tarafları dolaşarak ve fakat her yerde dövülerek, sövülerek, kakılarak Kuds-ü Şerif'e geldikte mücerred Yahudilik aleyhine olan şiddetinin icâbıyla bazı yabancıları mabede sokmuş ve onlarla beraber birtakım müstehziyâne hareketlere kıyam eylemiş olduğundan Yahudiler ayaklanarak kendisini hükümete teslim eylemişler idi. Orada başı sıkılmasıyla ettiği hakaretleri inkâr eylemiş ve hatta bundan mukaddem dahi beyân olduğu vecihle ettiği günahlardan tetahhüre kadar tenezzül etmiş idiyse de Yahudilerle arasını bulmak muhâl olduğunu Kudüs'te bulunan Roma muhâfızı görünce kendisini tahte'l-hıfz fakat hiçbir güne [hiçbir şekilde] işkence etmeden Roma'ya sevk eylemiştir."*⁴¹⁴

Şam rüyetinden sonra Şam'da misyonerlik yapan Pavlus, bir müddet Arabistan taraflarına gittiğini, sonrasında Şam'a döndüğünü, daha sonra Petrus'la tanışmak için Kudüs'e gittiğini açıklamaktadır.⁴¹⁵ Luka'nın belirttiğine göre, Yahudilerin onu öldürme

⁴¹⁴ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 195-97.

⁴¹⁵ 2 Korintlilere Mektup 11:32; Elçilerin İşleri 9:19, 26; Galatyalılara Mektup 1:17-19; Elçilerin İşleri'nde Luka'nın aktardığı üzere rüyetin akabinde Pavlus, Şam'dan sonra Kudüs'e gitmiştir. Ancak Pavlus, mektubunda Şam'dan sonra Arabistan'a gittiğini, üç yıl sonra Kudüs'e vardığını yazmaktadır. Ahmed Midhat Efendi de Pavlus'un, havarilerin yanına değil de Arabistan'a gitmesi

girişimlerinden dolayı Kudüs'ten de ayrılmış, sonrasında Suriye, Kilikya bölgelerine gitmiştir. 11 yılını Kilikya ve Antakya civarında geçiren Pavlus, bu dönemde mesajını Yahudi olmayan “gentilelere” götürmüş, diğer uluslara yönelik faaliyetlerine başlamıştır. Daha sonraki dönemde, Kutsal Ruh'un cemaate ilhamıyla, Pavlus ve Barnaba birinci misyon seyahatine gönderilmiş, Kıbrıs ve Anadolu'da faaliyetlerde bulunmuştur. Bundan sonra Pavlus, tartışmalı bir konu olsa da Elçilerin İşleri'ne göre, Kudüs'ü ziyaret etmiş ve konsile katılmıştır. İkinci misyon seyahatinde, Barnaba ile yollarını ayırmış, yanına Silas'ı alarak Anadolu ve Balkanlar'a gitmiştir. Bu seyahatinden sonra, kısa bir süre Kudüs'ü ziyaret eden Pavlus, tekrar Antakya'ya gitmiştir. Burada bir müddet kaldıktan sonra, üçüncü misyon seyahatini gerçekleştirmiş, sırasıyla Anadolu, Makedonya, Yunanistan ve tekrar Anadolu üzerinden geçerek Kudüs'ü ziyaret etmiştir. Bu seyahatinin amacı, önceki seyahatlerinde burada kurmuş olduğu cemaatlere, İsa Mesih, kurtuluş gibi öğretileri tekrar hatırlatmak olmuştur. Üçüncü misyon seyahatinden sonra Pavlus, yine Kudüs'e dönmüştür.⁴¹⁶

Pavlus, mektuplarında diğer uluslardan topladığı yardımları ulaştırmak için Kudüs'e gittiğini ve sonrasında Roma'ya hareket edeceğini söylemektedir.⁴¹⁷ Kudüs'te, Yakup ve diğer ileri gelenlerle buluşan Pavlus, misyonerlik faaliyetleri hakkında onlara bilgi vermiştir. Yakup ve yanındakiler ise, Pavlus'un Musa Şeriatı hakkındaki görüşlerinden dolayı Kudüs cemaatinin rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Luka'nın anlattığına göre Yakup, Musa Şeriatına yönelik müspet bir tutumda olduğunu Kudüs cemaatine göstermesi için Pavlus'un, o günlerde Kudüs'te adak adanmış dört kişiyi yanına almasını, adak masraflarını karşılamasını ve Musa Şeriatına uygun bir şekilde törene katılmasını istemiştir. Pavlus, Musa Şeriatının artık geçersiz olduğunu, tanrısal hukukun insanları günah ve ölüme sürüklediğini düşünmesine rağmen Yakup'un önerisine uymuş, dört kişiyi yanına almış, mabede gitmiş ve yedi günlük arınma

bilgisine dikkat çekmektedir: “Pavlus'un Galatyalılara olan risâlesinde birinci bâbta kendi ifadesine göre güya cânib-i semâda gördüğü işaret üzerine Mesihîyeti kabul eyledikten sonra Petrus ve sair havarilere müracaat etmeyerek Arabistan taraflarında üç sene gözüktükten ve neşr-i din eyledikten sonra Ürşelim'e [Yeruşalim, Kudüs] varmış yalnız o zaman on beş gün Petrus ile görüşmüştür.” Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, s. 50; Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 94.

⁴¹⁶ Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, ss. 52-75.

⁴¹⁷ Romalılara Mektup 15: 25-28.

törenine katılmıştır.⁴¹⁸ Fakat olaylar istediği minvalde gitmemiş, onu tapınakta gören Anadolu Yahudiler, halkı galeyana getirerek Pavlus'u yaka paça dışarı attırmışlardır. Daha sonra Pavlus'u dövmeye başlayan halk, öldürmek üzereyken Romalı askerler gelmiş, onu kurtarmış ve Romalı komutan onu kalede koruma altına almıştır.⁴¹⁹ Halk onun kamçılanmasını istemiş ancak Pavlus, Roma vatandaşı olduğunu açıklayarak kurtulmuştur.⁴²⁰ Daha sonra Sanhedrin'e çıkartılan Pavlus, Yahudi gruplardan Ferisi ve Sadukileri birbirine düşürerek bu mahkemeden de sıyrılmıştır.⁴²¹ Pavlus, Yahudilerin kışkırtmasıyla birkaç kez daha yargılanmış, bu süreçte hapis hayatı yaşamış, sonunda Roma vatandaşı olarak davasının Sezar'a iletilmesi talebinde bulunmuş ve Roma'ya sevk edilmiştir.⁴²² Roma'ya sevk edilirken pek çok olağanüstü hal göstermiş, kendisini götüren görevlileri ve konakladıkları bölgelerdeki halkı etkilemiştir.⁴²³

Ahmed Midhat'ın yukarıdaki alıntısı ele alındığında, bilgilerinin Elçilerin İşleri'ndeki bölümlerle örtüştüğü görülmektedir. Ahmed Midhat'ın bahsettiği üzere, Şam rüyeti sonrası Pavlus'un yaşamı, misyonerlik yolculuklarıyla pek çok kişiyi

⁴¹⁸ Elçilerin İşleri 21:17-26; Ahmed Midhat Efendi de Elçilerin İşleri'nde geçen bu rivayete değinmekte, bu bölümde Pavlus'un kabul etmemesine rağmen Musa şeriatını uygulamasını, Hıristiyanlığın Musa Şeriatı üzerine kurulduğuna dair delil kabul etmektedir: "Hatta Sen Pavlus Kuds-ü Şerif'te iken İsa'dan almış olduğu ders üzerine şeriat-ı Museviyyeyi yıkacağına dair ulemayı Yahuda ile bir muâraza çıkarmış ve iş büyüdükçe büyümek isti'dâdını almış olmasıyla havarilerden Yakup, Pavlus'u takdir ederek bu günahtan tetahhür etmek için Pavlus'a başını tıraşla, diğer dört nefer-i Yahudi ile beraber beytullah içinde şeriat-ı Museviyye mücebince tevbe ve istiğfar etmesini ve bu tevbe ile şeriatı ihlal etmediğini âleme göstermesini emreyledi ve İncil'de A'mâli Rusül'ün yirmi birinci babında gösterildiği vecihle, Pavlus dahi bu emir mücibince hareket ederek şeriat-ı Museviyye hilâfında bilâ ihtiyar bir güne hareketi vuku'â bulup da günahkar olmuş ise o ayıptan tetahhür eylediğini âleme gösterdi! İşte bu burhan-ı kâti' dahi ispat eder ki, Mesih'in koyduğu şeriat yine Yahudilik olacaktır." Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 175-76; Hıristiyan yorumcular ise, bu bölümde Pavlus'un sadece kültürel, geleneksel bir uygulamayı gerçekleştirdiğini söylemektedirler: "Yakup ve Pavlus'un sergilediği ruh cömertliği için Tanrı'ya şükretmeliyiz. Doktrin açısından (kurtuluşun sadece imanla ve Mesih'in aracılığıyla olduğu), ahlaki konularda (Hıristiyanların ahlak yasalarına uyması gerektiği) zaten aynı fikri paylaşıyorlardı. Aralarındaki sorunlar kültür, törenler ve gelenekler ile ilgiliydi. Vardıkları çözüm de bir doktrini ya da ahlaki ilkeyi kurban etme anlamında taviz değildi, pratik alanında bir ödündü. Pavlus'un Yerusâlim'den gelen kararları kabul etmekle ve Timoteos'u sünnet ettirmekle uzlaşmacı bir tutum sergilediğini daha önce görmüştük. Şimdi aynı hoşgörülü ruhla Yahudiler'in vicdanlarıyla ilgili sorunlardan kaçınmak için arınma törenlerine katılmaya hazırdır... Pavlus'un inancına göre Yahudiler'in kültürel uygulamaları 'önemsiz konular' sınıfına giriyordu ve kendisi bunlardan özgür kılınmıştı." Stott, *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, s. 480.

⁴¹⁹ Elçilerin İşleri 21:26-37.

⁴²⁰ Elçilerin İşleri 22:22-26.

⁴²¹ Elçilerin İşleri 23:6-10.

⁴²² Elçilerin İşleri 23:12-34; 24:27; 25:6-12.

⁴²³ Elçilerin İşleri 27:1-43; 28:1-14. Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, ss. 74-77.

etkilemesi, Yahudilerle sürekli sorun yaşaması, mahkemelere çıkması ve sonunda Roma vatandaşlığını kullanarak Roma'ya sevk edilmesi ile özetlenmektedir.

Ahmed Midhat, Pavlus'un Roma'da geçirdiği zamana ve oradaki faaliyetlerine değinmekte, onun kendi kilisesini kurmak için havarilerle ters düştüğünü de dile getirmektedir:

“Pavlus Roma’da göz hapsinde bulunurdu. Ancak etraf ve eknâfa [tarafklar, yerler] risâleler yazmaktan memnu’ değildi. Resâilinin hemen kâffesini orada yazmıştır. Bu zât Yahudiliğe göstermiş olduğunu yukarıdan beri hikâye eylediğimiz husumetten mâ’adâ, cemiyet-i Nasârâyı alt üst edercesine karıştırmaksızın kendi hülya ettiği kiliseyi kuramamıştır. Bu karışıklık en evvel Petrus ve Yakup ve Yuhanna nâm havarilerle çıkardığı mu’ârazadan başladı.”⁴²⁴

Pavlus'un Roma'daki zamanına ilişkin bilgilerin çoğu, apokrif rivayetlere dayanmaktadır. Ancak Pavlus, yargılanmak için Roma'ya getirildiğinde, hali hazırda bir Hıristiyan cemaatinin orada onu beklediği anlaşılmaktadır. Luka, Pavlus'un Roma'da geçirdiği zaman ile ilgili olarak, diğer kaynakların aksine, hiçbir engelle karşılaşmadan faaliyetlerine devam ettiğini, iki yıl boyunca kendi kiraladığı bir evde kaldığını söylemekte fakat akıbeti hakkında bilgi vermemektedir.⁴²⁵ Süreç olarak Roma'da iki yıl kalan Pavlus'un, mahkemesinin ne kadar sürdüğü belirsiz olmakla beraber, karara göre önce ev hapsinde tutulduğu, daha sonra hapisaneyeye alındığı anlaşılmaktadır.⁴²⁶

Ahmed Midhat'ın yukarıdaki alıntısında aktardığı diğer bir bilgi de, Pavlus'un, Roma'da hapis hayatındayken kısıtlanmadığı ve etrafa mektuplar gönderebildiğidir. Günümüzdeki araştırmacıların çalışmaları incelendiğinde, Pavlus'un, Efeslilere, Filipililere, Koloselilere, I.Timoteus'a ve Filimon'a yazdığı mektupları, M.S. 60-65 yılları arasında Roma'da hapis hayatındayken kaleme aldığı düşünülmektedir.⁴²⁷ Buna göre Pavlus 13 mektubunun beşini Roma'da hapisteyken yazmıştır.

⁴²⁴ Ahmed Midhat, *Müdâfaa I*, s. 199.

⁴²⁵ Elçilerin İşleri 28:30-31; Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, ss. 78-80.

⁴²⁶ Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 104.

⁴²⁷ Eduart Caka, *Pavlus'un Mektupları*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, ss. 95,105,112-113,132,147.

Bunlara ek olarak daha önceki başlıklarda incelendiği üzere Pavlus Galatyalılara Mektubu'nda Petrus ile, Elçilerin İşleri'nde geçtiği üzere de Yakup ile tartışmaktaydı. Sonuç olarak Ahmed Midhat'ın da belirttiği üzere Pavlus ve diğer havariler arasında çekişmeler olduğu anlaşılmaktadır.⁴²⁸

Ahmed Midhat, Pavlus'un havarilerle ve özellikle Petrus'la, Musa Şeriatı'nın uygulanıp uygulanmaması hususunda çekişmeler yaşadığını belirtmektedir. Pavlus'un Petrus'la çekişmesi konusuna binaen Kilise Babalarının birbiriyle tartıştığını da dile getirmektedir.⁴²⁹

“Vakıan Kilise evliyasından Sen Jerum [Jerome], vazı'-ı din olan bu iki zatın yani Petrus ile Pavlus'un bu suretle mu'ârazasını layık görmek istemeyerek bunu c'alî [sahte, yapmacık] bir mu'âraza olmak üzere hükmetmiş ve 'Bu iki zât-ı muazzez birbiriyle kavga etmemişlerdir. Birbirinin ağız-ı bi-edebânesini ortaya koymamışlardır. Belki birisi yani Petrus Yahudilere ve Pavlus Yunanîlere neşr-i âyîn eylediklerinden iki avukat müşterilerine kendilerini beğendirmek için bahse şiddet verdikleri gibi bunlar dahi kendi taraftarlarına kendilerini beğendirmek için böyle bir mu'âraza-i c'aliyye açmışlardır.’ diye 'Birinci Umili' [First Homily] nâm eserinin üçüncü cildinden uzun uzadıya te'vilât-ı gayri makbûleye kıyam eylemiş ise de Kilise evliyasından Sen Ugistin [Augustine] nâm diğer birisi Jerum'a [Jerome] olan risâlesinde bu te'vilâtı kabul edemeyerek teessüf ederim ki Jerum kadar büyük bir adam yalana himayesini dirîğ [men] etmesin! diye Jerum'u tâyîb [ayıplamak] eylemiştir.”⁴³⁰

Yukarıdaki alıntıda Ahmed Midhat Efendi, Galatyalılara Mektup'ta geçen, “Pavlus'un, Musa Şeriatı'na döndüğü için Petrus'u azarlaması”⁴³¹ ile ilgili bölüm hakkında Jerome ve Augustine'in mektuplaşmalarından bahsetmektedir. Augustine, Pavlus'un, Musa Şeriatı'na uyması ve Yahudilerle iken yasak yiyecekleri yememesi nedeniyle Petrus'u azarladığını, Pavlus'un doğruyu söylemek zorunda olduğu için gerçeği saklamadığını açıklamaktadır. Augustine'e göre, Pavlus'un telkiniyle Petrus

⁴²⁸ Galatyalılara Mektup 2:11-14; Elçilerin İşleri 21:17-26.

⁴²⁹ Pavlus'un, Musa yasası hakkında Petrus ile tartıştığı konusu, “Petrus ve Şeriat-ı Musa” başlığında, gerçekleştiği şüpheli olan Havariler Konsili ile ilgili paragrafta ele alınmıştır. Zaman zaman Pavlus başlığında geçen bölümlerde de bu konuya değinilmiştir. Bu yüzden bu bahse tekrar giriş yapmamaktayız. Ancak Pavlus'un Hristiyanlığı yeni bir doktrinle şekillendirdiği iddialarının, tarihsel bir gerçeklik olarak mevcut olduğunu da belirtmek isteriz.

⁴³⁰ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 200-201.

⁴³¹ Galatyalılara Mektup 2:11-14.

düzelmiş, yani Musa Şeriatının uygulanmaması kanısına varmıştır.⁴³² Jerome ise, Pavlus ve Petrus arasında tartışma olmadığını, Pavlus'un Gentilelere, Petrus'un ise Yahudilere yönelik faaliyette bulunduğunu, Pavlus'un Petrus'u azarlamış olamayacağını çünkü aynı uygulamaları zamanında kendisinin de yaptığını belirtmektedir. Nitekim Pavlus, annesi Yahudi, babası Grek olan öğrenci Timoteus'u Yahudiler nedeniyle sünnet ettirmiş,⁴³³ adakta bulunduğu için saçlarını kestirmiş,⁴³⁴ Yakup ve yanındaki ileri gelenlerin isteği üzerine Musa Şeriatını uygulamıştır.⁴³⁵ Bu nedenle Jerome, Pavlus'un bu konuda Petrus'u azarlamayacağını, Petrus'un hatalı olmadığını vurgulamaktadır.⁴³⁶

Ahmed Midhat Pavlus'un ölümüyle, onun hakkında verdiği bilgileri tamamlamaktadır:

“Hiç Pavlus ile Petrus yani Hıristiyanlık dininin bu iki temeli arasındaki muharebeye nasıl c'alî diye hükm olunabilir ki bunlar şu münâzaada artık Roma imparatorunu dil-gîr [kalbe sıkıntı veren, gönül tutan] edecek dereceye vararak harîf [herif] nihayet ikisini dahi haça gerip öldürmüş! olduğunu dahi yine kilise kitapları rivayet edip duruyorlar.”⁴³⁷

Hıristiyanların genel kanaatine göre Pavlus, Roma'da birkaç yıl kaldıktan sonra, İmparator Nero döneminde, M.S. 54-68 arasındaki bir tarihte idam edilmiştir. Ancak Pavlus'un neden öldürüldüğü de bilinmemektedir. Ölümüyle ilgili rivayetler, apokrif kaynaklara ve kilise geleneğinde önemli bir yer tutan kilise babalarının anlatımlarına dayanmaktadır. Apokrif rivayetlerde pek çok farklı olay anlatılırken, kilise babaları genel olarak Pavlus ve Petrus'un birlikte öldürüldüğünü aktarmaktadırlar.⁴³⁸

⁴³² J.G. Cunningham (çev.), “Church Fathers: Letter 28 (Augustine) or 56 (Jerome)”, *Catholic Encyclopedia*, (17.06.2019), <http://www.newadvent.org/fathers/1102028.htm>; J.G. Cunningham (çev.), “Church Fathers: Letter 40 (Augustine) or 67 (Jerome)”, *Catholic Encyclopedia*, s. 40, (17.06.2019), <http://www.newadvent.org/fathers/1102040.htm>.

⁴³³ Elçilerin İşleri 16:1-3; Ahmed Midhat Efendi de Pavlus'un Timothy'i sünnet etmesi meselesine değinmektedir: “Şimdi Nasârâ'nın asla reddedemeyerek kabul edecekleri bir burhân dahi şudur ki Petrus gibi kilisenin temellerinden addolunan Sen Pavlus, şakirdi bulunan Timote'yi [Timothy] sünnet eylemiştir. Hatta Sen Pavlus, Romalılara olan risâlesinin ikinci bâbında yirmi beşinci ayetinden aşağı hitânın [sünnet] lüzumunu dahi itiraf ve teyîd eylemiştir.” Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 174-75.

⁴³⁴ Elçilerin İşleri 18:18.

⁴³⁵ Elçilerin İşleri 21:17-26.

⁴³⁶ J.G. Cunningham (çev.), “Church Fathers: Letter 75 (Augustine) or 112 (Jerome)”, *Catholic Encyclopedia*, (17.06.2019), <http://www.newadvent.org/fathers/1102075.htm>.

⁴³⁷ Ahmed Midhat, *Müdafaa I*, ss. 201-2.

⁴³⁸ Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, ss. 82-85; Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 104.

Ahmed Midhat, Pavlus başlığını kaleme alırken kullandığı kaynakları şöyle sıralamaktadır:

“ ‘187’ numaralı sahifeden ‘202’ numaralı sahifeye kadar işgal eyliyen beşinci mebhasımızı merakla bir daha gözden geçirecek olan kâriilerimiz görürler ki biz o mebhasın muhteviyyatını Lüsyen [Lucianus] nâm müellifin ‘Filopatri Muhaveresi’ [Philopatris] nâm eserine ve Kantu Tarih-i Umumisinin beşinci cildine ve İnciller’den ‘Resullerin A’mâli’ kısmına ve Ansiklopedi nâm hazine-i me’arife ve Pavlus’un Galatyalılara yazdığı kendi risâlesine ve kilise evliyâsından Sen Jerum’un [Jerome] güya Pavlus ve Petrus arasındaki münazaayı müsalahaya tahvil gayretiyle yazdığı ‘Birinci Umili’ [First Homily] nâm eserine ve Sent Ugistin [Augustine] nâm diğer evliyânın Sen Jerum’u [Jerome] tenkid ve muaheze yollu yazdığı risâlesine yani yedi muteber me’haz bina ederek yazmışız. Bu me’hazların hiçbirisini inkâra hiçbir Nasrânî’nin kudreti olamaz...”⁴³⁹

Ahmed Midhat’ın aktardığı, bizim maalesef günümüz kaynaklarında ulaşamadığımız, “İmparator Nero’nun Pavlus ve Petrus’u, birbiriyle çekişmeleri nedeniyle idama mahkûm ettiği” bilgisinin yukarıda ismini verdiği kaynaklardan birinde geçtiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Ahmed Midhat, tarihçi olarak bu rivayeti kabul etmemekte, “Petrus ve Roma” başlığında incelediğimiz üzere, Petrus’un Roma’ya ayak basmadığını da dile getirmektedir.⁴⁴⁰ Sonuç olarak, Ahmed Midhat’ın muteber kaynakları kullandığı, Pavlus başlığında kendisinin de bahsettiği kaynaklardan yararlandığı görülmektedir.

⁴³⁹ Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, ss. 46-47.

⁴⁴⁰ Ahmed Midhat, *Müdafaa II*, ss. 52-54.

SONUÇ

Ahmed Midhat Efendi, 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin buhranlı döneminde yaşamış, ilk Türkçe Dinler Tarihi kitabını kaleme almış, döneminin mihenk taşlarından sayılacak bir yazardır. Müslüman bir tarihçi ve araştırmacı olarak diğer dinler hakkında telif ettiği çalışmalarıyla dikkat çekmektedir. O, kendi zamanında Hıristiyanların misyonerlik faaliyetlerinin sınır tanımaz bir hal aldığını görmüş, Hıristiyanlık tarihi ve teolojisini ortaya koymak üzere üç ciltten oluşan *Müdafaa* isimli eserini kaleme almıştır. Tezimizin konusunu oluşturan, eserinin ilk iki cildinde geçen, Hıristiyanlığın kuruluş, yayılış tarihi ve havarilerle ilgili bölümleri incelendiğinde, Ahmed Midhat'ın temel kaynağının Yeni Ahit olduğu görülmektedir. O, çalışmasında genellikle muteber Kilise kaynaklarıyla örtüşen bilgiler vermektedir. Bu husus da onun, muhatap aldığı kitlenin kaynaklarına hâkim olduğunu, bilgileri değiştirme yapmadan aktardığını, bilgileri sunarken tarafsız bir yaklaşımda olduğunu göstermektedir. Ahmed Midhat kimi zaman da eleştirel bir yaklaşım benimsemiştir. Ancak onun eleştiri noktalarının Hıristiyan yorumcuların da gündeminde olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışmamız boyunca Ahmed Midhat'ın değindiği noktalarda ve ulaştığı sonuçlarda, yerli ve yabancı akademisyenlerin de benzer açıklamalar yaptığı görülmüştür.

Ahmed Midhat Hıristiyanlık tarihiyle ilgili araştırmasına Hıristiyanlığın ortaya çıktığı coğrafyayı inceleyerek başlamaktadır. Filistin'in ilmî, siyasî ve dinî durumu hakkında bilgi verdikten sonra havarileri ele almaktadır. Ahmed Midhat, kilise kaynaklarında havarilerin hayat hikâyeleri hakkında pek çok ayrıntı olduğunu söylemekte, bu şekilde havarilerin attıkları her adımın biliniyor olduğu izleniminin oluşturulmaya çalışıldığını dile getirmektedir. Ancak tarihsel gerçekliğin farklı olduğunu ve bu nedenle araştırmasında olabildiğince sahit veriler vermeye çalıştığını belirtmektedir. Çalışmamızda Ahmed Midhat'ın bu amacını büyük ölçüde gerçekleştirdiği tespit edilmiştir.

Katolik Kilisesi'nin kendisini Petrus'a dayandırdığına da dikkat çeken Ahmed Midhat, Yeni Ahit'te Petrus hakkında, bir havariye yakışmayacak türde bilgiler bulunmasına vurgu yapmaktadır. Ayrıca Hz. İsa'nın Musa Şeriatına bağlı kaldığını, günümüz Hıristiyanlığının ise şeriatı yok saymasını çelişkili görmektedir. Bu nedenle

Petrus ve Pavlus başlıklarında incelediğimiz üzere, bu havarilerin şeriatla ilişkisine dair eleştiriler getirmektedir. Öte yandan, günümüz araştırmacılarının da çoğunlukla bu tenkit noktalarında hemfikir olduğu görülmektedir. Ayrıca Ahmed Midhat, Yeni Ahit'i incelemekte ve Petrus'un Roma'ya gittiğine dair herhangi bir kanıtı ulaşılamadığını açıklamaktadır. Nitekim araştırmamızda da ele aldığımız üzere, her ne kadar bu yönde yaygın bir kabul olsa da, Petrus'un Roma'ya gidip gitmediği hususu tartışmalıdır.

Ahmed Midhat, diğer havarilerle ilgili bilgi verirken, Yeni Ahit'i ve döneminin Fransızca tarihsel kaynaklarını kullanmaktadır. Ayrıca havari sayılan Pavlus'un Roma vatandaşı olmasını mümkün görmemekte, Pavlus'un yedi diyakondan biri olan Etyen'in (Stefan) taşlanmasını gördükten sonra rüyet hadisesiyle tamamen değişmesini garipsemekte ve ulaşabildiği kadarıyla biyografisini ele almaktadır. Çalışmamızda Ahmed Midhat'ın Pavlus hakkında verdiği bilgilerin Elçilerin İşleri Kitabı ile örtüştüğü tespit edilmiştir.

Havarilerle ilgili çalışmasında genel olarak Ahmed Midhat, kuvvetli bir Hıristiyan olduğunu belirttiği, övgüyle bahsettiği, döneminin meşhur tarihçisi Kantu'nun -araştırmamız üzerine İtalyan tarihçi "Cesare Cantù" olduğuna ulaştığımız- *Tarih-i Umumi* (Historia Universal) isimli eserini kaynak olarak kullanmaktadır. Samsatlı Lucianus'tan da yararlandığını söyleyen Ahmed Midhat, kilise babalarından Jerome ve Augustine'nin görüşlerini de aktarmaktadır. Ayrıca bazı tespit edemediğimiz, muteber olarak bahsettiği kaynaklardan da faydalanmaktadır. Sonuç olarak Ahmed Midhat'ın, Hıristiyan kaynaklara hâkim olduğu, güvenilir kaynakları tercih ettiği ve verdiği bilgilerin de günümüz çalışmalarıyla örtüştüğü ortaya çıkmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- ADIVAR A. Adnan, *Tarih Boyunca İlim ve Din (Bilim ve Din)*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- AHMED MİDHAT, *Müdafaa: Ehl-i İslâmı Nasraniyete Davet Edenlere Karşı Kaleme Alınmıştır*, İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1300.
- , *Müdafaa'ya Mukabele ve Mukabele'ye Müdafaa: Mösyö Dwight'ın Müdafaa'ya Mukabelesine karşı Ahmed Midhat Efendi'nin Müdafası*, İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1300.
- ATASAĞUN Galip, *İlâhî Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'da) Dinî Semboller*, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2002.
- ATÂURRAHİM Muhammed, *Bir İslam Peygamberi: Hz. İsa*, çev. Kürşat Demirci, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- AYDIN Fuat, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, İstanbul: Eskiye Yayınları, 2011.
- AYDIN Mahmut, “Şeriat (Diğer Dinlerde)”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, c. 38, ss. 574-77.
- , “Yahyâ”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, c. 43, ss. 232-34.
- AYDIN Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- BARNES Timothy D., “‘Another Shall Gird Thee’: Probative Evidence for the Death of Peter”, *Peter in Early Christianity*, ed. Helen K. Bond, Larry W. Hurtado, Grand Rapids, Michigan- Cambridge, U.K.: William. B. Eerdmans Publishing, 2015.
- BAYDAR Mustafa, *Ahmet Mithat Efendi (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1954.
- BECHTEL Florentine, “The Brethren of the Lord”, *Catholic Encyclopedia*, (11.05.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/02767a.htm>.

- BERNHEIM Pierre-Antoine, *James, Brother of Jesus*, çev. John Bowden, London: SCM Press, 1997.
- BESALEL Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3 cilt, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2001.
- BOCKMUEHL Markus, *Simon Peter in Scripture and Memory: The New Testament Apostle in the Early Church*, Michigan: Baker Academic, 2012.
- , “Simon Peter’s Names in Jewish Sources”, *Journal of Jewish Studies*, c. 55, sy. 1 (2004), ss. 58-80.
- , *The Remembered Peter: In Ancient Reception and Modern Debate*, Germany: Mohr Siebeck, 2010.
- BROWN Raymond Edward, John P. MEIER, *Antioch and Rome: New Testament Cradles of Catholic Christianity*, New York/Mahwah, N.J.: Paulist Press, 1983.
- BRUCE F. F., *The Epistle to the Galatians*, Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1982.
- BUTLER Alban, *The Lives of the Fathers, Martyrs, and Other Principal Saints*, New York: D. & J. Sadlier, 1846.
- , *The Lives of the Fathers, Martyrs, and Other Principal Saints: Compiled from Original Monuments and Other Authentic Records, Illustrated with the Remarks of Judicious Modern Critics and Historians*, London: John Murphy, 1814.
- CAKA Eduart, *Pavlus’un Mektupları*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- CAMERLYNCK Achille, “St. James the Greater”, *Catholic Encyclopedia*, (21.03.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/08279b.htm>.
- , “St. James the Less”, *Catholic Encyclopedia*, (09.05.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/08280a.htm>.
- CANTU César, *Histoire Universelle*, 19 cilt, çev. Eugène Aroux, Paris: Firmin Didot Frères, 1862.

- CHAPMAN John, “Pope St. Clement I”, *Catholic Encyclopedia*, (05.02.2019),
<http://www.newadvent.org/cathen/04012c.htm>.
- , “St. Dionysius”, *Catholic Encyclopedia*, (07.02.2019),
<http://www.knight.org/cathen/05010a.htm>.
- CİLACI Osman, “Havâri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt,
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, c. 16, ss. 513-16.
- CLEMENT OF ROME, *The Epistle of S. Clement to the Corinthians*, çev. J. B.
Lightfoot, (12.10.2017).
- CLEMENT OF ROME, IGNATIUS OF ANTIOCH, *The Epistles of St. Clement of
Rome and St. Ignatius of Antioch*, çev. James A. Kleist, New York/Mahwah:
Paulist Press, 1946.
- CLOWNEY Edmund P., *1. Petrus'un Mesajı: Çarmıh'ın Yolu*, çev. Alper Özharar,
İstanbul: Haberci, 2015.
- COPPIETERS. Honoré, “Apostles”, *Catholic Encyclopedia*, (12.05.2019),
<http://www.newadvent.org/cathen/01626c.htm>.
- CUNNINGHAM J.G., (çev.), “Church Fathers: Letter 28 (Augustine) or 56 (Jerome)”,
Catholic Encyclopedia, (17.06.2019),
<http://www.newadvent.org/fathers/1102028.htm>.
- CUNNINGHAM J.G., (çev.), “Church Fathers: Letter 40 (Augustine) or 67 (Jerome)”,
Catholic Encyclopedia, (17.06.2019),
<http://www.newadvent.org/fathers/1102040.htm>.
- CUNNINGHAM J.G., (çev.), “Church Fathers: Letter 75 (Augustine) or 112 (Jerome)”,
Catholic Encyclopedia, (17.06.2019),
<http://www.newadvent.org/fathers/1102075.htm>.
- ÇEVİK Mustafa, “Batı Aydınlanma Düşünürü Samsatlı Lucianus”, Blog, *Prof. Dr.
Mustafa Çevik*, 2012, <http://drmustafacevik.blogspot.com/2012/>.
- ÇİÇEK Hatice, *Papanın Yanılmazlığı Sorunu ve Hans Küng'ün Yanılmazlık Doktrinini
Eleştirisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2010.

- ÇOBAN Bekir Zakir, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.
- DÂVÛD Abdülehad, *İncil ve Salib*, çev. Kudret Büyükcoşkun, İstanbul: İnkılab Yayınları, 1999.
- DE LANGE Nicholas, “Yahudi Dünyası”, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, çev. Sevil Atauz, Akın Atauz, İstanbul: İletişim - Equinox/Phaidon (Oxford), 1987.
- DEMİRCİ Kürşat, “Hıristiyanlık (II. Tarih)”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, c. 17, ss. 328-40.
- , “Zühd (Diğer Dinlerde)”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, c. 44, ss. 533-35.
- EASTMAN David L., *The Ancient Martyrdom Accounts of Peter and Paul*, Atlanta: SBL Press, 2015.
- EHRMAN Bart D., *Peter, Paul, and Mary Magdalene: The Followers of Jesus in History and Legend*, New York: Oxford University Press, 2008.
- Encyclopædia Britannica; Or, A Dictionary of Arts, Sciences, &c. on a Plan Entirely New*, Edinburgh: J. Balfour and Co., 1780.
- ENO Robert B., *The Rise of the Papacy*, Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2008.
- EPIPHANIUS, *The Panarion of Epiphanius of Salamis. Book I (Sects 1-46)*, çev. Frank Williams, 2. bs., Leiden & Boston: Brill, 2009.
- FENLON John Francis, “St. Bartholomew”, *Catholic Encyclopedia*, (31.03.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/02313c.htm>.
- FITZMYER Joseph A., “Aramaic Kepha’ and Peter’s Name in the New Testament”, *Text and Interpretation: Studies in the New Testament Presented to Matthew Black*, ed. Robert McLachlan Wilson, Ernest Best, London, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1979.
- “Frenk”, *Türk Dil Kurumu*, (18.02.2018), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a89b7db8c4487.72403435.

- GARNER Phillip Michael, *Interpretive Adventures: Subversive Readings in a Missional School*, Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2017.
- GOODENOUGH Erwin R., A.T. KRAABEL, “Paul and The Hellenization of Christianity”, *Religions in Antiquity*, ed. Jacob Neusner, Leiden: E.J. Brill, 1968.
- GÖREGEN Mustafa, “Ahmed Mithat Efendi’nin Hıristiyan Kutsal Kitabı’nın Tahrifi Mes’elesine Bakışı”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. I, sy. 1 (2014), ss. 43-58.
- , “Ahmet Mithat Efendi’nin Hıristiyanlıkla İlgili Görüşleri”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. I, sy. 2 (t.y.), ss. 165-83.
- GUNDRY Robert H., *Peter: False Disciple and Apostate According to Saint Matthew*, Grand Rapids, Michigan-Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans Publishing Company, 2015.
- GÜNDÜZ Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- , *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, 5. bs., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- , (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri*, 3. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.
- HARBOTTLE Rod, *Galatyalılara Mektup*, Yaşam Kilisesi, 2014.
- HARMAN Ömer Faruk, “Katoliklik”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, c. 25, ss. 55-58.
- , “Konsil”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, c. 26, ss. 175-78.
- , “Yahudi Hıristiyanlığı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, c. 43, ss. 184-87.
- , “Yahudilik (VI. Mezhepler ve Dinî Gruplar)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, c. 43, ss. 212-18.
- HERBERMANN Charles G., (ed.), *The Catholic Encyclopedia*, New York: The Encyclopedia Press, 1917.

- IŞIK Halim, *İlk Papa Aziz Petrus'tan Son Papa Ratzinger'e Papalık Tarihi*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2006.
- JACQUIER Jacque Eugène, “St. Matthew”, *Catholic Encyclopedia*, (24.04.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/10056b.htm>.
- JURGENS William A., *The Faith of the Early Fathers*, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 1970.
- KARAMAN M. Lutfullah, “Filistin”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, c. 13, ss. 89-103.
- KARAYEL Elif, *Dinler Tarihi Açısından Ahmed Mithat Efendi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2002.
- KENT William, “Judas Iscariot”, *Catholic Encyclopedia*, (03.05.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/08539a.htm>.
- KINGSBURY Jack Dean, “The Figure of Peter in Matthew’s Gospel as a Theological Problem”, *Journal of Biblical Literature*, c. 98, sy. 1 (1979), ss. 67-83.
- KIRSCH Johann Peter, “Pope St. Linus”, *Catholic Encyclopedia*, (08.02.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/09272b.htm>.
- , “St. Peter, Prince of the Apostles”, *Catholic Encyclopedia*, (21.01.2018), <http://www.newadvent.org/cathen/11744a.htm>.
- KOLLEKTİF, *Kutsal Kitap Dizini (Geniş Kapsamlı)*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları, 2004.
- KUZGUN Şaban, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri: Yazılması Derlenmesi Muhtevası*, Ankara: Ertem Matbaa Ltd. Şti., 1996.
- LAPHAM F., *Peter: The Myth, the Man and the Writings: A Study of Early Petrine Text and Tradition*, New York: Sheffield Academic Press, 2003.
- LEBRETON Jules, “St. Justin Martyr”, *Catholic Encyclopedia*, (09.02.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/08580c.htm>.
- LÖFFLER Klemens, “St. Simon the Apostle”, *Catholic Encyclopedia*, (30.04.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/13796b.htm>.

- LUTHER Martin, Johann Friedrich Wilhelm TISCHER, Samuel Simon SCHMUCKER, *A Commentary on St. Paul's Epistle to the Galatians*, Philadelphia: Smith, English, 1860.
- MACCOBY Hyam, *The Mythmaker: Paul and the Invention of Christianity*, London: Butler & Tanner Ltd, 1986.
- MACDONALD William, *Kutsal Kitap Yorumu: Yeni Antlaşma Serisi*, 3 cilt, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2002.
- MACHEN J. Gresham, *The Origin of Paul's Religion*, The Floating Press, 2013.
- MCDOWELL Sean, *The Fate of the Apostles: Examining the Martyrdom Accounts of the Closest Followers of Jesus*, London, New York: Routledge, 2016.
- MILNE Bruce, *Yuhanna'nın Mesajı*, çev. Zeynep Çağlayandere, İstanbul: Haberci, 2012.
- MOMIGLIANO Arnaldo Dante, "Claudius", *Encyclopedia Britannica*, (21.04.2018), <https://www.britannica.com/biography/Claudius-Roman-emperor>.
- MOTIKA Raoul, Christoph HERZOG, Michael URSINUS, *Querelles privées et contestations publiques: le rôle de la presse dans la formation de l'opinion publique au Proche Orient*, İstanbul: Éditions Isis, 2002.
- O'CONNOR John Bonaventure, "St. Ignatius of Antioch", *Catholic Encyclopedia*, (06.02.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/07644a.htm>.
- OKAY M. Orhan, "Ahmed Midhat Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, c. 2, ss. 100-103.
- , *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2008.
- , "Müdâfaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, c. 31, ss. 459-60.
- Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1977.

- ÖZARSLAN Hasan, *Ahmet Mithat Efendi'nin "Müdâfaa" (Birinci Kitap) Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2011.
- PATACI Bilal, "Ahmed Midhat Efendi'nin Müdâfaa Adlı Eserinin Mukaddimesi", *Milel ve Nihal*, c. IX, sy. 1 (2014), ss. 179-87.
- POLAT Kemal, *Katolik Hıristiyanlık'ta Azizlik ve Azizler*, Erzurum: Salkımsöğüt, 2008.
- PONCELET Albert, "St. Irenaeus", *Catholic Encyclopedia*, (06.02.2019), <http://www.newadvent.org/cathen/08130b.htm>.
- RENAN Ernest, *İsa'nın Hayatı*, çev. Ziya İhsan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964.
- SAINT IRENAEUS (BISHOP OF LYONS), *Five Books of S. Irenaeus: Bishop of Lyons, Against Heresies*, çev. John Keble, London, Oxford, Cambridge: James Parker and Co, 1872.
- SAINT JOHN CHRYSOSTOM, "Homilies on the Acts of the Apostles and the Epistle to the Romans", *Christian Classics Ethereal Library*, (15.02.2019), <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf111.vi.xii.html>.
- SCHAFF Philip, *Ante Nicene-Fathers*, Michigan: Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 1885.
- SENIOR Donald P., "Peter", *Encyclopedia of Early Christianity*, New York, London: Routledge, 1999, ss. 902-6.
- SIECIENSKI A. Edward, *The Papacy and the Orthodox: Sources and History of a Debate*, New York: Oxford University Press, 2017.
- SİYAVUŞGİL Sabri Esat, "Ahmed Midhat Efendi", *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi (İslâm Âlemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati)*, Eskişehir: Etam A.Ş. Matbaa Tesisleri, 2001, c. 1, ss. 184-87.
- SMITH William, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Boston: C.C. Little and J. Brown, 1849.
- SOUVAY Charles, "St. Stephen", *Catholic Encyclopedia*, (28.01.2018), <http://www.newadvent.org/cathen/14286b.htm>.

- “St. James the Lesser - Saints & Angels”, *Catholic Online*, (11.05.2019),
https://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=356.
- St. Paul's Epistles, the General Epistles, the Book of Revelation, and Indexes*,
Rivingtons, 1867.
- “St. Philippus’un mezarı Denizli’de bulundu”, *NTV*, (26.07.2011),
<https://www.ntv.com.tr/turkiye/st-philippusun-mezari-denizlide-bulundu,EViqkvbfk02ANNzfgzL8gw>.
- STOTT John R. W., *Elçilerin İşleri: Dünyanın Sonuna Doğru*, çev. Murat Yılmaz,
İstanbul: Haberci, 2017.
- STRELAN Rick, *Strange Acts: Studies in the Cultural World of the Acts of the Apostles*, Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2014.
- “Suetonius”, *Encyclopedia Britannica*, (02.04.2018),
<https://www.britannica.com/biography/Suetonius>.
- SULLIVAN Francis Aloysius, *From Apostles to Bishops: The Development of the Episcopacy in the Early Church*, New York/Mahwah, N.J.: The Newman Press, 2001.
- TANYU Hikmet, “Ahd-i Cedid”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, c. 1, ss. 501-7.
- , “Türkiye’de Dinler Tarihi’nin Tarihçesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. VIII (1961), ss. 110-24.
- TARAKÇI Muhammet, *Yahudilik’te ve Hıristiyanlık’ta Vahiy Anlayışı*, Bursa: Emin Yayınları, 2008.
- “Tarsus’un Tarihçesi”, (23.05.2019), <http://www.tarsus.gov.tr/tarihce>.
- TAŞPINAR İsmail, “Hz. İsa Döneminde Bir Münzevi Cemaat: Esseniler”, *Köprü Dergisi*, sy. 93 (2006), ss. 139-54.
- THOMAS Christine M., *The Acts of Peter, Gospel Literature, and the Ancient Novel: Rewriting the Past*, New York: Oxford University Press, 2003.

- THURSTON Herbert, “St. Thomas the Apostle”, *Catholic Encyclopedia*, (06.04.2019),
<http://www.newadvent.org/cathen/14658b.htm>.
- TRANQUILLUS Gaius Suetonius, Fafo TELATAR, *On İki Caesar’ın Yaşamı*, çev. F. Gül Özakürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008.
- ULUTÜRK Muammer, *Hıristiyanlıkta Havarilik*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, 2005.
- VOLTAIRE, *Felsefe Sözlüğü*, çev. Lûtfi Ay, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1977.
- VOORST Robert E. Van, *Jesus Outside the New Testament: An Introduction to the Ancient Evidence*, United States of America: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2000.
- WIARDA Timothy, *Peter in the Gospels: Pattern, Personality and Relationship*, Germany: Mohr Siebeck, 2000.
- YUMAK Yaşar, *İslâm-Hıristiyan Polemiği Açısından Ahmed Midhat Efendi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2001.
- “Κηφᾶς (Képhas)”, *Strong’s Concordance*, (23.01.2018),
<http://biblehub.com/greek/2786.htm>.
- “Πέτρος (Petros)”, *Strong’s Concordance*, (23.01.2018),
<http://biblehub.com/greek/4074.htm>.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Kübra CENGİZ
Tez Adı	Ahmed Midhat Efendi'nin Havariler ile İlgili Verdiği Bilgilerin Değerlendirilmesi
Enstitü	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :20.09.2019

İmza :